

HET LAND VAN NEVELE

Driemaandelijks tijdschrift van de heemkundige kring

maart 2002

jaargang XXXIII

aflevering 1

Afgiftekantoor 9850 Nevele

HET LAND VAN NEVELE

Heemkundig tijdschrift voor
Bachte-Maria-Leerne, Hansbeke, Landegem, Lotenhulle, Meigem,
Merendree, Nevele, Poesele, Poeke, Sint-Martens-Leerne, Vinkt,
Vosselare en Zeveren

Het Land van Nevele is een uitgave van de heemkundige kring
"Het Land van Nevele" v.z.w.

Abonnementen en lidgeld 2001

Abonnementen op *Het Land van Nevele* lopen over een jaargang van vier nummers. Bij nieuwe abonnementen in de loop van het werkjaar worden de vorige nummers, indien nog voorradig, nagestuurd. Oudere nummers vanaf 1970 zijn nog in beperkte hoeveelheid beschikbaar.

Lidgeld 2002

18 EUR (+ 3 EUR buitenland) over te schrijven op rekening 000-0627981-03 of 290-7431460-20 van "Het Land van Nevele" v.z.w.,
Beentjesstraat 24, 9850 Poesele.

Steunend lid 2002

Vanaf 25 EUR

Redactieadres

J.Luyssaert, Veldestraat 26, 9850 Merendree

Tijdschriftadministratie

L.De Ruyck, Heiste 45, 9850 Landegem

Ledenadministratie

A.Bollaert, Beentjesstraat 24, 9850 Poesele

Opmaak

C.De Groote, Landegem

Druk

Beschutte Werkplaats "Nevelland", Nevele

De auteurs, en niet de uitgever, zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen en illustraties.

Bij de kafffoto: De kapel met luifel op getorseerde zuilen.
(Foto Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium te Brussel - Copyright IRPA - KIK Brussel).

HET LAND VAN NEVELH

Provincie
Oost-Vlaanderen
PROVINCIE OOST-VLAANDEREN
Centrale Bibliotheek

maart 2002

jaargang XXXIII

aflevering 1

Verantwoordelijke uitgever: J. LUYSSAERT, Veldestraat 26, 9850 Merendree

INHOUD

LAND VAN NEVELE

MENSEN VAN TOEN

DE KAPEL VAN ONZE-LIEVE-VROUW VAN ZEVEN WEEËN OP DE POELDENDRIES TE LANDEGEM

Sinds mensenheugenis trekken elk jaar op 14 augustus, op de vooravond van O.L.V. Hemelvaart, gelovigen in een processie van de kerk van Landegem naar de “Kapel van O.-L.-Vrouw van Zeven Weeën” op de Poeldendries.

Driesschen binnen de Prochie van Landeghem

Op 31 oktober 1749 legde G. De Deken “gesworen Land Meter (...) ten versoeke van de Pointers en de Setters der Prochie van Landeghem” de laatste hand aan een kaart van de ‘Driesschen binnen de Prochie van Landeghem’.¹ Op die kaart zijn volgende driesen getekend: in het noordoosten op de grens met Merendree *Den Heysten Driesch*, in het zuidoosten de *Wilden Driesch* en in het westen *Den Vaeren Driesch*, *Cappelen Driesch* en *Poullien Driesch* die aan mekaar aansluiten en als het ware één geheel vormen.

Den Heysten Driesch herkennen we nog steeds in de omgeving van de huidige straat die Heiste wordt genoemd. De *Wilden Driesch* heet nu in de volksmond Wilde en is te identificeren met een deel van de plaats die paalt aan de huidige Musschaverstraat. De naam Wilde leeft bovendien nog voort in de straatnamen Wildedreef en Wildekouter. *Den Vaeren Driesch* is in de Landegemse straatnaamgeving verdwenen. Die plaats paalt nu gedeeltelijk aan de huidige Poeldendries en Dennendreef. De *Cappelen Driesch* lag op een gedeelte van de huidige Poeldendries tot waar hij uitmondt in de Renaat De Rudderstraat. De naam *Poullien Driesch* werd gegeven aan het driehoekig perceel dat wordt gevormd door de Renaat de Rudderstraat met de beide armen van de Haarkensstraat. Op die kaart van 1749 staat de kapel in haar huidige vorm afgebeeld.

Op de Popp-kaart van ca. 1845-1860 vinden we volgende driesen: *Kapellen Driesch*, *Wilden Driesch* en *Heyst den Driesch*. Het woord

---

¹ Rijksarchief Gent, kaarten, nr. 366, papier op doek, 125,5 x 93,3 cm. De kaart is op een schitterende manier gereproduceerd in A. VERHULST, *Landschappen en landbouw in middeleeuws Vlaanderen*, Brussel, 1995, p. 181.

De kapel op de *Cappellen Driesch* te Landegem in 1749.
(Fragment uit de kaart van G. De Deken "Driesschen binnen de Prochie van Landeghem",
Rijksarchief Gent, kaarten, nr. 366).

Kapellen Driesch staat geschreven op de plaats waar nu het huis van de heer Gerard Bogaert (Poeldendries nr. 26, kadastraal nr. 310 en 317) is gelegen.²

Op de militaire kaart van 1969-1982 (herzien in 1978) worden twee driesnamen vermeld nl. *Kapelledries* en *Poeldendries*. De plaatsnaam *Kapelledries* staat echter geschreven op een perceel ten oosten van de Haarkensstraat en ten zuiden van de Renaat de Rudderstraat (dit is ongeveer de plaats van de vroegere *Poullien Driesch*) en de naam Poeldendries staat vermeld op de percelen waar nu het MPI Ten Dries en het huis van de heer Bogaert gelegen zijn (dit is ongeveer de plaats van de vroegere *Cappelen Driesch*).

Kapellendries

De oudste gevonden vermelding van de naam Kapellendries dateert uit een document dat ten vroegste werd geschreven in 1582: *west de wech vande beke naer den cappellen driesch*.³

Wanneer een toponiem in officiële documenten wordt opgetekend, is het zeker al geruime tijd in de volksmond ingeburgerd. Dus stond er zeker enkele jaren vóór 1582 op die dries een kapel, maar pas in 1600 wordt de kapel voor het eerst uitdrukkelijk vermeld: *zyn stede an de cappelle*.⁴

Broederschappen en processies in Landegem

Parochianen die zich niet wilden beperken tot de strikte praktijkverplichtingen, maar een grotere godsvrucht aan de dag legden dan de gemiddelde gelovige, konden lid worden van de zogenaamde broederschappen. Landegem kende vanaf 1651 een broederschap van de H. Rozenkrans.⁵ In 1672 wordt voor het eerst een processie van de H. Rozenkrans vermeld in

---

² Zie J. LUYSSAERT, *Landegem, een beeldige geschiedenis*, in *Het Land van Nevele*, jg. 29 (1998), p. 179.

³ RAG, fonds baronie Nevele, nr. 104, f. 16r.

⁴ RAG, fonds baronie Nevele, 1257, f 1v.

⁵ H. VERVAEKE, *Het kerkelijk leven in de dekenij Deinze onder deken Michiel Zachmoorter (1612-1660) en bisschop Antoon Triest (1622-1657)*, in *Het Land van Nevele*, jg. 13 (1982), p. 212.

Landegem.⁶ Misschien is dit wel de voorloper van de huidige jaarlijkse processie naar de kapel van O.-L.-Vrouw van Zeven Weeën.

Geschiedenis van de kapel

Over de bouw van de kapel die er in of vóór 1582 al stond, is voorlopig niets bekend. Over de bouw van de latere kapel zijn we vrij goed ingelicht. Op 1 augustus 1736 kreeg de Gentse koopman Matthijs Verbeckmoes, echtgenoot van Isabelle de Bruijne, de toestemming van de Gentse bisschop de Smet⁷ *om te moghen bouwen een capelleken op de prochie van Landeghem*.⁸

Blijkbaar werd die kapel kort daarna gebouwd, want ten laatste in juli 1738 - allicht met het oog op de processie van O.-L.-Vrouw Hemelvaart - vroeg pastoor Jacobus Wijme⁹ van Landegem aan de bisschop of hij zelf en zijn onderpastoor *in het voorschreven Cappelleken staende up den dries onder de vier heckxkens*¹⁰ *somstijts moghen misse doen*. Als redenen voor zijn verzoek schrijft de pastoor dat *er is eenen seer grooten toeloop ende devotie soo door sijne prochiaenen als ander tot het Cappelleken van onse lieve Vrouwe in de prochie van Landeghem en dat de selve devotie daeghelijcks noch meer en meer is aengroijende oock met voordeel aende prochiekercke*. Op 9 augustus 1738 geeft de bisschop aan de pastoor en onderpastoor van Landegem de toestemming *om in het Capelleken (...) eens alle veerthien daghen ende dat op een wercken dagh een gelezen mis op te dragen*.

---

⁶ K. BERGÉ, *Kerkelijk leven in de landelijke dekenij Deinze (1661-1762)*, in *Bijdragen tot de geschiedenis der stad Deinze en van het land aan Leie en Schelde*, jg. 48 (1981), p. 105.

⁷ Hij was bisschop van Gent van 1731 tot 1741, zie M. CLOET, *Het bisdom Gent*, Gent, 1991, p. 105-107.

⁸ RAG, fonds Sint-Baafsabdij, SB/B 2187/5.

⁹ Jacob Wyme was van 10.7.1730 tot 15.7.1750 pastoor van Landegem. Hij werd geboren te Deinze op 19.12.1675 als zoon van Jacob, griffier van Deinze en van Catherine de Vijlder; hij overleed te Drongen op 13.2.1751 in de leeftijd van 76 jaar, zie F. MICHEM, *De pastoors van het Land van Nevele*, in *Het Land van Nevele*, jg. 4 (1973), afl. 3, p. 141.

¹⁰ Vier Hekken is een wijk van Landegem.

De toeloop naar en het godvruchtig succes van de kapel gaat blijkbaar in stijgende lijn, want twee jaar later in 1740 laat pastoor Jacobus Wyme aan de bisschop weten dat hij graag zou *op den sondagh onder d' octave van onse Lieve Vrouwe hemelvaert inde selve Capelle* de mis zingen. Hij vraagt verder of *al die gebiecht ende ghecomuniceert sijn souden moghen eenen aflact verdienen*. Deken Van Damme van Deinze weigerde de toestemming omdat hij vreesde dat de kapel een concurrentie zou betekenen voor de parochiekerk.¹¹ In de loop van 1740 overleed de bouwheer en schenker van de kapel Matthys Verbeckmoes. In zijn testament had hij bepaald *dat jnde voors(eide) Cappelle voord' hurende van d' abdije van Drongen als pastores (...) der prochie van Landeghem gecelebreert sauden worden den tijdt van drij consecut(ieve) jaeren naer syn overlyden vier missen ter reecke tot Laevenisse van syne ziele*. Pastoor Jacobus Wyme kreeg op 6 augustus 1740 hiervoor van de bisschop de toestemming.

Pas in 1773 vinden we een naam voor de kapel. Op de achterkant van een brief van 12 juni 1773 lezen we *in het capelleken van O.L.V. van troost op de prochie van Landeghem* maar in de brief zelf is er sprake van een *capelleken van O.L.V. ter Noodt staende op den dries*.¹² Nu draagt de kapel de naam "Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Weeën".

In 1736 was de kapel dus eigendom van de Gentse koopman Matthys Verbeckmoes en volgens de kaart van 1749 stond ze op de dries zelf op een perceel dat paalde aan een domein dat in 1728 werd omschreven als *eene hofstede metten Motte Wallen Bogaert ende lochtijnck noort den Cappellen dries*,¹³ dit is nu het zgn. Kasteel Mahy.

Tijdens de Franse bezetting (1795-1815) werden de meubelen uit de kapel verwijderd, er werd een schouw gemetseld en de kapel werd bewoond. In de Franse Tijd werden kerken en kapellen tot woonhuis omgebouwd om te verhinderen dat ze als kerkelijk goed zouden aangeslagen en openbaar verkocht worden.

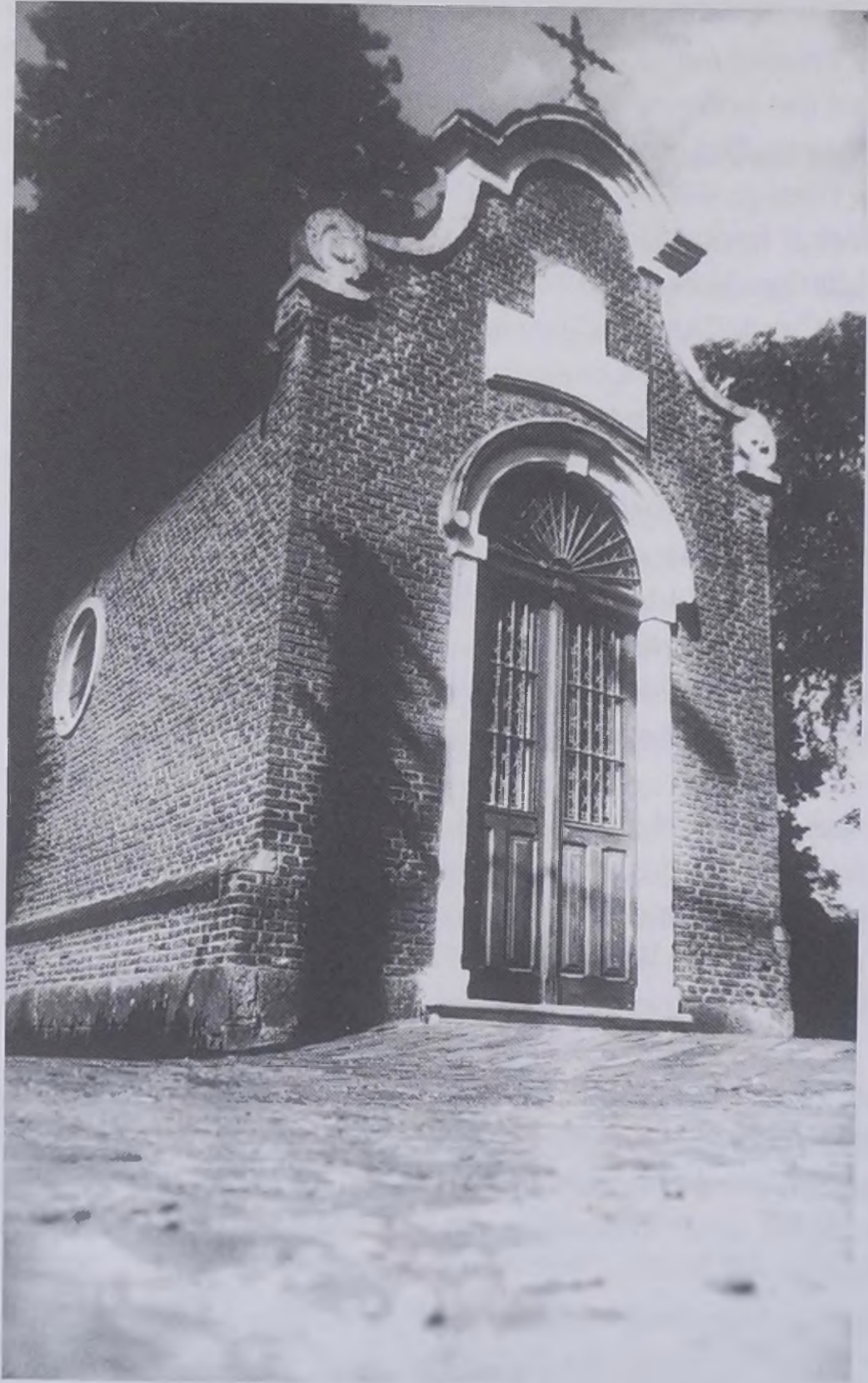
Na de val van Napoleon werd in 1815 de schouw weer uitgebroken en de bewoner moest op bevel van de kerkmeesters de kapel verlaten.

---

¹¹ K. BERGÉ, *a.w.*, p. 109-110.

¹² RAG, fonds Sint-Baafs, nr. B 2187/5.

¹³ RAG, fonds baronie Nevele, nr. 2244, art. 374.

De kapel in 2001
(Foto Koen Degroote)

In 1851 werd de kapel gelegen *tusschen de twee Kasteelen van Mr. Everaert¹⁴ en Mevr. ten Heule¹⁵* op last van de Landegemse kerkfabriek door J. Van Hove geschilderd en gemarbreerd. Toen stond er voor de kapel een luifel want *geheel het Voorwerk, het geen steunt op twee marbere kolomen is vernieuwt geworden* omdat het bouwvallig was. Het werk werd uitgevoerd door timmerman Charles Louis De Prest uit Landegem¹⁶ en schaliemaker De Clercq uit Wakken en het zink werd vernieuwd door Bruno Janssens uit Nevele. De totale rekening ten belope van 150 frank werd betaald door de kerkfabriek van Landegem.¹⁷

De kapel werd zwaar beschadigd tijdens de Eerste Wereldoorlog. In de plaats van ze grondig te restaureren werd voor een goedkope oplossing gekozen en de voorgevel werd gedeeltelijk met cement bezet (zie kaftfoto). Bij de restauratie in 1967-68 werd de portiek op getorseerde zuilen verwijderd, het bezetwerk werd afgekapt en de slechte stenen in de muren werden vervangen.¹⁸ Ook het smeedwerk van de deur werd hersteld, in de ramen werd nieuw glas gestoken, de vloer werd vernieuwd en de kapel

---

¹⁴ Nu het huis van de heer Gerard Bogaert, Poeldendries, 26.

¹⁵ Nu het kasteel Mahy, Poeldendries, 10.

¹⁶ Charles Louis De Prest werd geboren te Landegem op 10 februari 1816 en overleed er op 5 december 1893. Hij woonde in het dorp nr. 4, waar hij ook zijn werkplaats had. Zijn zoon Jozef De Prest (° Landegem 9 mei 1859) was schilder en later fotograaf en maakte verscheidene foto's van Landegem vóór de Eerste Wereldoorlog (zie J. LUYSSAERT, *Een beeldige geschiedenis*, in *Het Land van Nevele*, jg. 29 (1998), afl. 3 en G.A.N., Bevolkingsregister van Landegem, 1891-1900).

¹⁷ J. VANDEVELDE, *Uit het Registrum Pastorale ex Landegem. Over de kapel van O.L.V. van Zeven Weeën op de Poeldendries*, in *Het Land van Nevele*, jg. 4 (1973), afl. 4, p. 200-201.

¹⁸ Getuigen (11.01.2002): Antoine Van de Velde heeft Hilaire De Meyer (lid van het parochiaal comité en Carlos Muys (metser) het bezetwerk van de kapel zien afkappen. Carlos Muys gaf aan Hilaire de raad om zijn beitel vlak te houden om geen gaten in de stenen te kloppen. Aline De Gandt, weduwe van Hilaire De Meyer, wist ons te vertellen dat de kapel na de beschietingen van de Eerste Wereldoorlog zo zwaar beschadigd was, dat men de gaten in de muur heeft verborgen door de kapel te bezetten. Na het afkappen van het bezetwerk werden de gaten geres-taureerd met bakstenen van een afgebroken huis in Landegem.

werd opnieuw geschilderd. Op 14 augustus 1968 werd de kapel opnieuw opengesteld voor de gelovigen.

Bouwstijl¹⁹

De kapel is opgetrokken uit baksteen met verwerking van arduin voor de plint en geschilderde zandsteen voor de decoratieve afwerking. De kapel is twee traveeën diep uitlopend op een driezijdige sluiting en is afgedekt met een leien zadeldak.

De voorgevel heeft de vorm van een klokgevel, waarvan de top gevormd wordt door een ingezwenkte afdekking met voluutvormige zijstukken en de bovenzijde afgedekt is met een gebogen fronton. Boven het fronton is op een zandstenen sokkel een smeedijzeren kruis geplaatst. De deur, samengesteld uit twee deurvleugels en een rondboogvormig bovenlicht met ijzeren waaier en glas-in-lood, is gevat in een uitgewerkte zandstenen omlijsting, rustend op een neut (blokje), voorzien van uitstekende imposten en sluitsteen en overspannen met een gebogen kroonlijst met waterlijst. De deur wordt voorafgegaan door twee trappen. Een gepleisterd paneel boven de deur verwijst vermoedelijk naar een vroegere zandstenen gevelsteen eventueel oorspronkelijk met opschrift of jaartal. In de zijgevels zijn twee met pleisterwerk omlijste ronde vensters geplaatst met glas-in-lood en beschermd met ijzeren traliewerk aan de binnenkant. De plint heeft een met bakstenen afgeschuinde afwerking. Het interieur van de kapel is volledig witgeschilderd en is voorzien van een vlak, gepleisterd plafond. De vloer is bekleed met zwarte natuurstenen tegels. Aan de zijmuren hangen gedrukte en ingelijste prenten met de VII Weeën van Maria. De hoekpenanten van de driezijdige sluitingsmuur zijn geaccentueerd door gepleisterde panelen met rocaille versiering. Op het eenvoudige vernieuwde altaar staat een Piëtabeeld. Het altaar wordt geflankeerd door hoekkastjes die moeilijk te dateren zijn maar de paneeldeurtjes vertonen een 18^e-eeuwse profilering.

Jan LUYSSAERT, Merendree

---

¹⁹ Ik dank kunsthistorica Kathleen Lanclus voor deze beschrijving.

HET KERKELIJK LEVEN TE LANDEGEM VOLGENS DE VISITATIEVERSLAGEN VAN BISSCHOP TRIEST (1623-1654)

INLEIDING

Concilie van Trente¹

Met het Concilie van Trente (1545-1563) wilde de kerk een antwoord geven op de reformatie door de katholieke leer duidelijk vast te leggen en door maatregelen te nemen tegen de bestaande wantoestanden. Maar de politieke onrust in de Nederlanden heeft het hervormingswerk vertraagd en pas in 1607 kwam de katholieke hervorming in onze gewesten op dreef. Een conciliedecreet van Trente verplichtte de bisschoppen om de twee jaar alle parochies van hun bisdom te bezoeken, maar ze moesten geen verslag uitbrengen over hun bezoeken, vandaar dat bisschoppelijke visitatieverslagen uitzonderlijk zijn. Bisschop Antonius Triest maakte hierop een gelukkige uitzondering.

Bisschop Antonius Triest

Antoon Triest werd geboren te Beveren-Waas in 1576, als zoon van een adellijke familie. In 1596 behaalde hij aan de universiteit van Leuven het diploma van licentiaat in het burgerlijk en kerkelijk recht. In 1622 werd hij bisschop van Gent en gedurende 35 jaar heeft hij zich bijzonder ingezet voor het religieus herstel in zijn bisdom.

Gemiddeld om de drie jaar bezocht hij persoonlijk alle parochies. Samen met zijn secretaris en de deken trok hij van de ene parochie naar de andere. Soms bezocht hij twee tot drie dorpen per dag. Tijdens zijn rondreis in onze streek bleef Triest dan overnachten in het hospitaal te Deinze, in het

---

¹ H. VERVAEKE, *Het kerkelijk leven in de dekenij Deinze onder deken Michiel Zachmoorter (1612-1660) en bisschop Antoon Triest (1622-1657)*, in *Het Land van Nevele*, jg. 13 (1982), afl. 3-4, p. 153-159.

kasteel van Nevele of Ooidonk of bij zijn broer in het fort Philippe te Bellem.²

Van elk bezoek maakte Triest aantekeningen in het Latijn. Zijn geschrift is gotiek en moeilijk leesbaar. De bisschop diende trouwens geen zorg te besteden aan zijn geschrift want de verslagen waren voor hem persoonlijk bestemd. Ze mogen dan ook als een soort kladwerk beschouwd worden.³

In 1976 verzorgde M. Cloet de volledige Latijnse tekstuitgave van de verslagen.⁴ Het is niet zo eenvoudig om deze Latijnse teksten in het Nederlands te vertalen: het woordgebruik van Triest verschilt van het klassieke Latijn, zijn zinnen zijn zeer kort, bijna in telegramstijl neergepend en hij gebruikt vaak geen werkwoord.

In 1999 schreven Pieter Borghart en Wies De Graeve, toen nog studenten klassieke filologie, een basisvertaling van de Latijnse verslagen van Landegem. Aan de hand van andere vertalingen hebben we de negen verslagen in modern Nederlands omgezet. Vooraleer we dieper ingaan op de inhoud, laten we eerst de negen verslagen van Landegem volgen.

DE NEGEN VERSLAGEN VAN LANDEGEM

14 september 1624

Na de maaltijd werd deze kerk bezocht en ze werd aangetroffen in dezelfde staat als die van Nevele, want alleen het koor en de klokkentoren zijn gerestaureerd. Er zijn weinig versieringen, een houten tabernakel waarin zich een zilveren pixis bevindt, staat op het altaar. De vaten voor de heilige olie zijn van koper. De biechtstoel beantwoordt aan de voorschriften. De preekstoel is lelijk. Ook het godsdienstonderricht is verwaarloosd omdat de jongeren niet gestraft worden (als ze niet gaan). Toch preekt de pastoor, maar hij halveert zijn preek.

De parochieregisters zijn nauwkeurig bijgehouden, alleen de namen van de overledenen zijn niet genoteerd.

---

² Philippe Triest, de broer van bisschop Triest, was een hoger officier van het Spaanse leger in de Nederlanden, zie J. VAN DE CASTEELE, *Nevele in de visitatieverslagen van bisschop Triest*, in *Het Land van Nevele*, jg. 7 (1976), afl. 4, p. 194-195.

³ J. VAN DE CASTEELE, *Nevele in de visitatieverslagen van bisschop Triest*, in *Het Land van Nevele*, jg. 7 (1976), afl. 4, p. 187-188.

⁴ M. CLOET, *Itinerarium visitationum Antonii Triest episcopi Gandavensis (1623-1654)*. *De visitatieverslagen van bisschop Triest*, Leuven, 1976.

Twee personen hebben niet voldaan (aan hun paasplicht). De pastoor wil ze omwille van het onverbeterlijkheid niet toelaten (tot de sacramenten). Joannes Mieux leeft in overspel met de echtgenote van Joannes Slock. Ze zijn aangeklaagd bij de kerkelijke rechtbank en er schijnt hoop op verbetering te zijn. Er is hier ook een zekere Joannes Joos die, hoewel hij eenmaal per jaar te biecht en te communie gaat toch zelden de kerk bezoekt zoals trouwens heel zijn familie.

Er is geen koster bij gebrek aan een vast inkomen. Naar aanleiding daarvan, is er een proces op til. Er woont hier geen schoolmeester en geen baljuw.

Er zijn ongeveer 400 paasplichtigen die door hun grote bijdragen de pastorie grondig restaureerden.

Toen dit bezoek was afgelopen is de bisschop 's avonds naar Gent teruggekeerd.

12 mei 1627

Diezelfde dag bezocht hij de kerk van Landegem die hij mooier versierd aantrof dan gewoonlijk. Ze is zeer arm en werd bijna helemaal verwoest. Ze heeft een behoorlijke doopvont maar geen doopkapel. De biechtstoel beantwoordt aan de voorschriften. Een behoorlijk maar klein tabernakel staat naast het altaar en daarin zit er een zilveren ciborie. Het kerkhof dat tot dan toe open was gebleven, is nu omsloten met een muur. De preekstoel is lelijk en er is een sacristie. Allen hebben voldaan aan de voorschriften van de kerk behalve twee of drie personen die de pastoor heeft afgewezen wegens hun geruzie en vijandig gedrag. Een echtbreker, een buurman van de pastoor, is reeds op het goede pad. De parochie bouwde een schitterend huis voor de pastoor met een prachtige tuin dichtbij de kerk. Hij heeft een jonge dienstmeid en ik maande hem aan dat hij zich niet tot ontucht mocht laten verleiden. Het lijkt verder een eerbaar meisje en ze is de zus van zijn overleden dienstmeid. En na deze waarschuwing toonde hij zich bereid haar te ontslaan. De bisschop onderzocht de rekeningen en vond niets dat de moeite waard was om te noteren.

15 september 1630

Diezelfde dag werd ook deze kerk bezocht en ze werd aangetroffen in dezelfde staat als twee jaar voordien. Het kerkhof is met een muur omheind. Het deel van de kerk dat hersteld is, is niet zo stevig, zodat dieven gemakkelijk kunnen binnenbreken. Het tabernakel is lelijk. De beker

De kerk van Landegem met er rechtover de pastorie in 1749.
(Fragment uit de kaart van G. De Deken "Driessen binnen de Prochie
van Landeghem", Rijksarchief Gent, kaarten, nr. 366)

van de kelk is van zilver; de andere heilige vaten zijn van koper; de pixis en de vaten voor de heilige olie zijn van zilver.

Er zijn ongeveer 348 paasplichtigen die jaarlijks hun pasen houden, uitgenomen twee die de pastoor niet toelaat (tot de sacramenten) wegens hun openlijke vijandigheid en gewelddadigheid. Er is geen tabel van de godvruchtige stichtingen, maar er zijn er ook weinig. De feestdagen worden hier maar weinig gevierd omdat er hier geen medewerker van de baljuw woont. Er woont hier een zekere Joannes Joos, een zeer verdacht persoon, omdat hij noch iemand van zijn familie nooit of slechts uitzonderlijk naar de godsdienstige plechtigheden gaan. Jacobus Dril, verdacht van exorcisme, woont nu in Drongen. Hoewel Seger van Houcke vermaand werd, wilde hij zijn kind pas laten dopen op de zesde dag en Willem de Cuypere pas op de vijfde dag (na de geboorte).

De belastingontvangers zijn hier gewoon op zon- en feestdagen hun inkomsten te verzamelen en zitten dan de hele dag in kroegen. De parochieregisters zijn goed ingevuld en ook de lijst van de gezinnen van de parochie is in orde. Het is hier de gewoonte dat jongens en meisjes voor het einde van de goddelijke dienst de kerk verlaten.

De pastorie is mooi en bevindt zich op een geschikte plaats. Er zijn relikwieën aanwezig van de heilige Blasius en Margareta, die volgens de overlevering en omdat ze in een oud doosje bewaard worden, als echt worden beschouwd. De pastoor is een goed en verstandig man.

24 april 1633

De bisschop trof deze kerk aan in dezelfde erbarmelijke toestand als voorheen, zonder enige vernieuwing of verbetering van de versieringen. De koperen kelk is verguld, behalve de beker zelf die van zilver is. Het tabernakel, waarin men twee zilveren doosjes aantreft en waarin het heilig sacrament en de heilige olie bewaard worden, is armtierig.

Joannes Joos bezoekt zoals gewoonlijk zeer zelden de goddelijke diensten, toch heeft hij zijn pasen gehouden. Seger van Houcke, een goddeloos man, heeft zijn pasen niet gehouden, maar zijn echtgenote en zijn hele familie zijn vroom.

Het volk verlaat de kerk niet voor het einde van de dienst, zoals ze vroeger wel deden. De trouwers blijven tegen een oude gewoonte in rechtstaan tijdens het heilig misoffer. Men zegt dat er van tijd tot tijd een psydo-exorcist, Martinus Clays genoemd, naar de parochie komt. Misschien is hij een echte ketter die hier en daar zijn gif verspreidt. Hij zou afkomstig zijn uit

de Verenigde Provinciën, maar dat is niet zeker.

De relikwieën van de heilige Blasius en de heilige Margareta werden erkend door een getuigenis van de hoogerwaardige aartsbisschop Boonen. De goddelijke dienst, de preek, het godsdienstonderricht en de vespers vinden plaats op de verplichte tijdstippen. De pastoor en de koster hebben een goede reputatie.

Er woont geen baljuw, geen officier en ook geen magistraat en daardoor wordt er geen zorg besteed aan de viering van de feestdagen.

Er zijn ongeveer 380 paasplichtigen die allen hebben voldaan aan de kerkelijke voorschriften, behalve enkele zieken. Omdat er geen officier ter plaatse woont, houdt men zich niet aan de besluiten over de toelating van personen van buiten de parochie. Er is geen tabel van de godvruchtige stichtingen. Hoe dan ook alle inwoners zijn eerbaar.

Er is geen register van de pastorale goederen.

De parochieregisters zijn echter in orde. Toch werd de lijst van de gezinnen van de parochie dit jaar niet vernieuwd. In de rekeningen worden de vervaltermijnen (voor betaling) voldoende in acht genomen, ook al mogen ze niet altijd verlengd worden.

19 september 1640

Vanuit het kasteel van Ooidonk bezocht de bisschop de kerk en trof ze aan in dezelfde erbarmelijke toestand als vroeger, hoewel men scheen begonnen te zijn met de reparatie en met dit doel werden reeds enkele bomen geveld. Een landman, Herman Vervenne - een goed man maar met te weinig hersenen - verzette zich wegens persoonlijke vijandigheid jegens de pastoor. Nadat hun beider argumenten daaromtrent aanhoord waren, werd een verzoening tot stand gebracht en Herman Vervenne beloofde de restauratie van de kerk te steunen.

Het kerkhof is goed afgesloten. Het tabernakel in de kerk is armzalig. De rekeningen zijn correct en er zijn meer inkomsten dan uitgaven, maar dat doet niets ter zake, tenzij een voorrecht zou worden bevolen ten voordele van de kerkfabriek en dezelfde Herman had beloofd dat te zullen verwezenlijken. In die rekeningen worden de termijnen niet verlengd.

Er zijn ongeveer 430 paasplichtigen die, met uitzondering van Seger van Houcke en Hendrik Plasman, allemaal hun paasplicht hebben vervuld.

Er is een zekere stichting van 30 stuivers, maar daarover bestaat geen zekerheid; ondertussen wordt er geen rekening mee gehouden. De sacristie is klein en leeg. De pastorij is in goede staat en de uitrusting is keurig.

6 september 1642

Deze kerk was uiteindelijk van een dak voorzien en alle muren waren gerestaureerd, maar in de kerk was er geen enkele versiering, tenzij een zeer povere. Bij gebrek aan geldmiddelen was er geen hoop op verbetering, tenzij de toegeeflijkheid in stand zou worden gehouden, waarbij deze rekening zou worden terugbetaald.

Hoewel de pastoor een jong dienstmeisje heeft, heeft hij een goede reputatie en hij is nauwgezet.

Hij komt niet goed overeen met N. Vervenne die de hele parochie bestuurt en hun onenigheden zijn schadelijk voor de kerk.

Er zijn ongeveer 450 paasplichtigen en ze voldoen allemaal, behalve een soldaat.

De koster is ook officier op de parochie, zodat hij nauwelijks kan voldoen aan de plichten die op hem rusten en hij durft de verstoorders van de zondagsrust niet aanklagen, om niet ontslagen te worden, want zonder loon kan hij niet leven.

Er wordt niet onderzocht of degenen die hier komen wonen een bewijs van goed gedrag kunnen voorleggen en de pasgeborenen worden niet tijdig naar het doopsel gebracht. De pastorie is in goede staat en voor de rest is alles in orde in deze parochie.

3 mei 1649

Twee altaren zijn gewijd, het hoogste ter ere van de heilige Blasius en het andere ter ere van de heilige Margareta. Ik heb de kerk volledig gerestaureerd aangetroffen dankzij de grote ijver van de inwoners. De inrichting ervan is zo goed en zo kwaad als het kan voorzien van het noodzakelijkste. De sacristie is zeer pover. Het kerkhof is zo goed als afgesloten. De pastorie is in goede staat en binnen is ze van al het nodige voorzien; ook de tuin is volledig in orde.

De pastoor heeft een goede reputatie; door z'n nauwgezetheid is het verboden de mis voor het einde te verlaten. Hij zorgt er ook voor dat de kinderen die moeten gedoopt worden op tijd ten doop worden gehouden.

De rekeningen zijn nauwkeurig, maar aangezien er geen melding werd gemaakt van de 80 p. gr. die de parochie geleend heeft van de armentafel, beloofde de amman van dit gebied dat deze som in de nabije toekomst niet zou kwijtgescholden worden en dat men ze in de loop van de tijd zou terugbetalen. Deze amman is een rechtschapen man.

Over het hele Nevelse grondgebied worden voor de benoeming van de

magistraat de pastoors niet geconsulteerd, waardoor een zekere Herman van Venne, verdacht van slechte trouw en echtbreuk, een man met een slechte naam, tot burgemeester verkozen is.

Het besluit van het concilie betreffende het beheer van de kerkelijke goederen en de armentafel wordt niet nageleefd. Over de overige inwoners heb ik niets dan goed gehoord.

De registers zijn conform de decreten.

4 september 1651

Dezelfde dag bezocht ik deze kerk die goed hersteld was. Er is hoop dat ook het andere deel zal gerestaureerd worden. De kerk heeft weinige maar vaste (geld)middelen. De armentafel is rijker en die heeft 110 p. gr. geleend aan de parochie, die niet werden teruggegeven. De cijns wordt niet betaald en wordt ook niet vermeld in de rekeningen. Blijkbaar is een deel (van die lening) gebruikt om de kerk te herstellen. Aan de burgemeester werd bevolen ervoor te zorgen dat de parochianen geleidelijk de rest van het bedrag zouden terugbetalen.

Het edict van het Concilie van Trente wordt niet nageleefd. De pastoor wordt geconsulteerd voor de benoeming van de magistraat en samen met hem worden kerkmeesters aangesteld, maar geen meesters van de armentafel omdat er geen zijn. De registers en rekeningen zijn volledig in orde. Er zijn ongeveer 450 paasplichtigen die allen, net als de pastoor een goede reputatie hebben. Herman van Venne doet goed voor de kerk. De koster wordt beschuldigd van een overdreven nalatigheid, zowel in de school als in de kerk. De medewerkers van de baljuw zijn onverschillig. Zij controleren onvoldoende degenen die hier komen wonen. De pastoor heeft een huis dat behoorlijk ingericht is en dichtbij de kerk ligt.

Augustus 1654

Door de energie en de ijver van de pastoor heb ik alles hier teruggevonden in een optimale staat, zowel binnen als buiten de kerk. De inrichting van zijn huis en zijn tuin zijn schitterend. Alleen is er hier nog geen deftige sacristie. Het kerkhof is afgesloten maar hier en daar groeien er doornstruiken.

COMMENTAAR BIJ DE VERSLAGEN

Scheiding der Nederlanden in 1584

Om ons te kunnen inleven in het dagelijks leven bij het begin van de 17^e eeuw, is het nodig de politieke situatie op het eind van de 16^e eeuw te schetsen.

Om de opstand tegen Spanje de kop in te drukken, kwam in de nazomer van 1567 de hertog van Alva als gezant van de Spaanse koning Filips II naar onze gewesten. Nauwelijks een maand na zijn aankomst werden Lamoral, graaf van Egmont en de heer van Nevele, Filips de Montmorency, graaf van Horne - deze laatste verbleef soms in zijn kasteel van Ooidonk - gevangen genomen en op 5 juni 1568 op de markt van Brussel onthoofd. Door zijn schrikbewind dreef Alva grote groepen calvinisten en politieke opstandelingen het land uit. Ze vluchtten naar hun geloofsgenoten in Frankrijk, Engeland en Duitsland.

Op zijn kasteel Dillenburg maakte Willem van Oranje ondertussen grootse plannen, hij wilde de Spanjaarden uit de Nederlanden verdrijven en het volk vrij en eendrachtig maken. Door intriges en andere tegenslagen slaagde Willem van Oranje niet in zijn opzet. Op 6 januari 1579 kwam de Unie van Utrecht tot stand, waarbij de zuidelijke provincies zich volledig aan het gezag van Filips II onderwierpen. Het waren deze provincies die later het rooms-katholieke België zouden worden. De reactie van Willem van Oranje kwam er al op 23 januari 1579. De provincies Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland, Groningen, Overijssel en Friesland verklaarden in de Unie van Utrecht dat ze elkaar zouden bijstaan in de gemeenschappelijke strijd tegen de vreemde indringers, nl. de katholieke Spanjaarden.

Na de val van Antwerpen in 1584 was het duidelijk dat de noordelijke Nederlandse provincies nooit meer onder het gezag van Spanje zouden staan; de scheiding tussen de noordelijke (het huidige Nederland) en de zuidelijke Nederlanden (het huidige België) was een feit.

Vrijbuiters⁵

Toch heerste in onze gewesten en dan zeker in de gemeenten die dicht bij de nieuwe noordelijke grens lagen geen vrede.

Vanaf 1584 werden onze dorpen voortdurend lastig gevallen door heen en weer trekkende legers, zowel “bevriende” als vijandelijke en door zogenoemde vrijbuiters. Dit waren geen georganiseerde soldaten, ze traden meestal in kleine groepjes op en stonden bij het uitvoeren van hun raids niet onder een georganiseerd bevel. Ze opereerden vanuit het Staats grondgebied dat dus niet meer onder Spaans bevel stond, bijvoorbeeld vanuit Sluis. Ze voerden roof- en plundertochten uit op ons grondgebied en trokken zich daarna met hun buit terug in hun basis op Staats grondgebied. In de geschiedschrijving noemt men ze ook water- of bosgeuzen.

Op 11 december 1584 is er voor de eerste keer sprake van vrijbuiters in Zomergem, Lovendegem, Oostwinkel en Waarschoot.

In maart 1587 werd in Landegem de vrijbuiters Hans van Canne gevangen genomen⁶ en op 5 september 1587 moesten alle weerbare mannen van Landegem zich in het kasteel van Ooidonk aanbieden om te dienen in een troepenmacht tegen de vrijbuiters.⁷ Bij de belastinginning van 3 oktober 1589 bleek dat 15% van de Landegemse bevolking het dorp ontvlucht was.⁸ Maar ook onder de Spaanse garnizoenen heeft de bevolking te lijden gehad. Zo beklagden de inwoners van Landegem zich in 1604 erover dat de Spaanse troepen al het brandhout kwamen opvorderen en stelen.⁹ Uiteindelijk werd op 9 april 1609 het Twaalfjarig Bestand gesloten tussen Spanje en de Staten van de Verenigde Nederlanden waardoor er in onze dorpen een relatieve rust en vrede intrad.

---

⁵ A. DE VOS, *De strijd tegen de vrijbuiters binnen de kasselrij van de Oudburg (1584-1609)*, in *Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis*, voorlichtingsreeks nr. 18, Gent, 1957.

⁶ A. DE VOS, *a.w.*, p. 8.

⁷ A. DE VOS, *a.w.*, p. 10.

⁸ A. DE VOS, *a.w.*, p. 12.

⁹ A. DE VOS, *a.w.*, p. 35.

Het kerkgebouw en de ornamenten

Uit de kerkrekeningen van Landegem van 1605 tot 1608 kunnen we afleiden dat ook het kerkgebouw onder de onrust en vijandelijkheden van 1584 tot 1609 te lijden had.

Tussen 1605 en 1608 werden zand en steen (o.m. 1400 *panementsteen*), zolderplanken en nokpannen geleverd. De kerk, het dak en vooral het koor werden gerepareerd.

Laureys Pieters ontving 4 p. 10 sch. gr. voor het maken van een altaarsteen, dus ook die was in de troebelen van de voorbije jaren vernield of gestolen. Bartholemeus Dhase maakte *ghlaessevensters* en ontving hiervoor 2 p. 10 sch. 10 gr. en er werd 13 gr. betaald voor hout om een nieuw *klokkenhoofd* te maken.

In de rekeningen van 1613 vinden we uitgaven voor werken aan het altaar, de klok, de koordeur en aan de glasvensters; verder zijn er uitgaven voor reparaties aan de toren en de kerk zelf. Ook in dat jaar maakte Pieter van Renterghem, timmerman uit Landegem, een biechtstoel. Al deze werken wijzen op noodzakelijke reparaties aan en in de kerk, maar men kan er niet uit afleiden dat de kerk zelf verwoest was geweest.

In 1615 werden uitgaven gedaan om de uitrusting van de kerk te verbeteren, zo werd er een kastje gekocht voor de heilige olie, er werd een nieuwe kelk gekocht, kelkdoekjes, een *Corporaeldoeck*¹⁰, er kwam een *mael-slotk(en)* aan de doopvont, een geelkoperen wijwatervat en een zetel voor de kerk. Er werden echter ook enkele grotere herstellingen uitgevoerd: de gaten werden gestopt boven het h. Blasiuskoor en in de toren en hiervoor werden er stenen en kalk geleverd; de Gentse glasmaker Bartholemeus Dhase herstelde het grote glasvenster.

Tussen 1617 en 1619 werd de kerk verder verbeterd en versierd. De oude kelk werd verwisseld voor een tinnen bekken. Er werd stof gekocht voor nieuwe gordijnen en voor altaardoeken. De Gentse schilder Heindric van Cleven leverde een schilderij voor het hoogaltaar en de *Susterkens van Ste Jacobs tot Gendt* naaiden een gordijntje voor het altaarschilderij. De uitrusting van de liturgische voorwerpen werd verbeterd: er werd een metalen wierookvat, een zilveren ciborie, een metalen processiekruis, een kussen

---

¹⁰ Gewijd wit linnen vierkant doekje waarop in de mis de kelk staat.

om het misboek op te leggen en een lijkbaar gekocht. Het hoogkoor werd afgesloten met houten pilaren. Ook de noodzakelijke herstellingswerken stonden op de rekening: er werden beschermende ramen voor de grote glasvensters geplaatst, de schaliedekkers repareerden de toren, de twee sloten van de kerkdeur werden hersteld en Jan van de Velde, smid uit Nevele, ontving 10 gr. voor het ijzer om de klok te repareren.

In de periode 1619-23 werden enkele kleinere uitgaven gedaan voor de eredienst en de versiering van de kerk: er werden haken gekocht om de vlaggen in te hangen, kelkdoekjes en een nieuwe biechtstoel. Verder werden de muren en de daken van het koor gerepareerd. In een andere uitgavenpost lezen we dat Andries van Vynct 26 sch. 10 gr. had ontvangen voor het maken van een eiken hekwerk om de doodsbeenderen in te bewaren. De beenderen uit geruimde graven werden vroeger in open lucht bewaard, achter een hek. In sommige kerken werden ze in een knekelhuisje bewaard.

Over het kerkelijk leven van 1623 zijn we zeer goed ingelicht door een verslag dat de toenmalige pastoor Judocus van de Putte schreef als antwoord op een vragenlijst hem door bisschop Triest opgestuurd.¹¹ Zo'n vragenlijst bestond uit vier hoofdstukken of *tituli*: *titulus I* over de personen; *titulus II* over de kerk en haar versieringen; *titulus III* over de kerkelijke goederen en inkomsten; *titulus IV* over de goddelijke dienst en de pastoraal.

De parochiekerk van Landegem bezat toen één gewijd altaar. De kerk was in 1613 - tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) - door de Gentse bisschop Henricus Franciscus van der Burch opnieuw gewijd samen met het kerkhof dat niet ommuurd was. De sacristie was nogal veilig maar niet uitgerust om er gewaden of heilige vaten in te bewaren. De kerk bezat een kazuifel, twee alben¹², een kelk, een zilveren ciborie, twee altaardoeken, twee gordijnen, een voorhangsel van het altaar en vier kandelaren. De doopkapel was niet afgesloten. In 1615 werd voor de doopvont een hangslotje gekocht waarvan de pastoor het sleuteltje bewaarde.

Op 14 september 1624 bevond de kerk zich in dezelfde erbarmelijke staat als die van Nevele, alleen het koor en klokkentoren waren gerestaureerd. Ook andere kerken in het Land van Nevele bevonden zich als gevolg van de godsdienstoorlogen in een bouwvallige staat. In zijn verslag van 1623 aan bisschop Triest vermeldde de pastoor echter niets over die slechte toe-

---

¹¹ RAG, Sint-Baafs, nr. B 2187/1.

¹² Lang wit kleed dat de priester onder de kazuifel draagt bij de mis.

stand van het kerkgebouw, wel over de sacristie. En die povere staat van de sacristie wordt bevestigd in het verslag van de bisschop een jaar later. Mogen we veronderstellen dat de kerk pas na het verslag van 1623 en vóór 14 september 1624 zwaar beschadigd werd? De biechtstoel was in 1624 reglementair maar die was dan ook pas in 1622-23 nieuw gemaakt door schrijnwerker Christiaan De Mangelaere.

Drie jaar later in 1627 was de kerk van Landegem mooier versierd dan gewoonlijk. Nu vermeldt de bisschop uitdrukkelijk dat ze bijna helemaal verwoest was; hier zinspeelt hij zeker op de verwoesting van de kerk in 1624. De kerk had nog steeds geen doopkapel wel een doopvont. Het kerkhof dat in 1623 nog open was, was in 1627 omsloten met een muur.

Ook op 15 september 1630 waren er nog geen restauratiewerken aan de kerk uitgevoerd en het deel van de kerk dat hersteld was, was niet zo stevig, zodat dieven gemakkelijk konden binnenbreken.

Op 24 april 1633 trof de bisschop de kerk aan in dezelfde erbarmelijke toestand als voorheen, zonder enige vernieuwing of verbetering van de versieringen.

In de rekeningen van 1635 tot 1637 vinden we aanwijzingen over de erbarmelijke toestand van de kerk die af en toe voorlopig werd gerepareerd. Zo ontving Pieter Van Kerrebrouc 3 sch. 6 gr. voor de levering van stro om in de winter de gaten in het dak van de kerk te stoppen. Voor het afbreken van de oude muur van de kerk werd 3 p. betaald. In totaal werden er in die twee jaar 2900 bakstenen geleverd en werden er 600 populieren planken gezaagd, wat er toch op wijst dat er herstellingswerken aan de gang waren. Maar 2900 stenen waren zeker onvoldoende om een volledige kerk te restaureren. Voor de eredienst werden een bel en twee amicten¹³ gekocht.

Op 19 september 1640 vond de bisschop de kerk nog steeds in dezelfde erbarmelijke toestand als vroeger, maar men was blijkbaar toch begonnen met de reparatie en met dit doel werden reeds enkele bomen geveld.

Twee jaar later in 1642 was de kerk uiteindelijk van een dak voorzien en alle muren waren gerestaureerd, maar de kerk zelf was maar pover versierd.

---

¹³ Wit linnen schouderdoek van de priester bij het opdragen van de mis.

De echte restauratiewerken vonden pas plaats in 1642 en 1643. In die periode werden in het totaal 38.200 grote bakstenen geleverd, 29.000 gewone bakstenen en 130 zakken kalk gelost, 30.000 schaliën gebracht, in het totaal 2388 voet (ongeveer 657 meter) planken om schaliën op te nage-
len en 100 schalievorsten geleverd. Jan Tocht en Joos Goetgheluck ontvin-
gen samen 10 p. 6 sch. 9 gr. voor het zagen van bomen om de kerk te her-
stellen. Een metser metselde acht roeden (ongeveer 30 m²) en ontving hier-
voor 14 p. 6 sch. 7 gr. Steven Bruninck metselde het geveleinde van de
beuk en de gevel van de St.-Margaretakapel en bezette de kerk. Schaliedekker Gelaude Gebuere bood een rekening aan van 26 p. 18 sch.
4 gr. voor het dekken van de kerk. Voor de vensters werden elf arduinen
raamstijlen gekocht. Verder zijn er nog rekeningen voor muurankers, ijzers,
banden en lood. Als kroon op het werk werd de herstelde weerhaan op de
toren geplaatst. En na afloop van de werken werden het metsel- en tim-
merwerk door twee vreemde ambachtslui aan een kwaliteitscontrole onder-
worpen: meester Pieter Plumoen, steenhouwer, controleerde het metsel-
werk en meester Pauwels Hauwert nam het timmerwerk voor zijn rekening.
De kerk werd dus tussen 1642 en 1643 volledig gerestaureerd.

In 1643 werden ook de kerkinrichting en -versiering onder handen geno-
men. De rekeningen vermelden de aankoop van een bel, kwispel, zetel, wij-
watervat, tinnen ampullen¹⁴, missaal, pastoraal, graduaal¹⁵, altaardoek en
kelkdoekjes. De Gentse¹⁶ klokkengieters Niclaus en Hubert Chaboteau
goten een nieuwe klok en ontvingen hiervoor op 3 juni 1643 een eerste
afbetaling van 38 p. op een totaal bedrag van 100 p. In 1645 werden vloer-
stenen geleverd om de kerk te plaveien. Bisschop Triest mocht dus terecht
in zijn verslag van 3 mei 1649 schrijven: "Ik heb de kerk volledig geres-
taureerd aangetroffen dankzij de grote ijver van de inwoners." Toch heeft
de bisschop nog tekortkomingen gevonden: de inrichting bevatte toch maar
het noodzakelijkste en de sacristie was zeer pover. Wel waren de pastorie
en de pastorietuin in goede staat en het kerkhof was goed afgesloten.

---

¹⁴ Schenkkanntjes voor wijn of water, gebruikt bij de mis.

¹⁵ Boek met gezangen voor de mis, o.m. gebruikt door de koster.

¹⁶ F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten in Oost-Vlaanderen. Landegem*, Gent, 1864-1870, p. 15.

Uit het verslag van 4 september 1651 vernemen we dat een deel van de kerk toch nog (opnieuw?) moest gerestaureerd worden. Waarschijnlijk als gevolg van dit bezoek van de bisschop schreven pastoor Josephus Jacobs, burgemeester Herman Vervenne en de kerkmeesters Christianus Vervenne en Judocus Vinct op 9 september 1651 aan de aalmoezenier van Sint-Baafs een brief waarin ze vroegen om twee eiken te schenken voor de herstelling van de kerk. Deze vraag werd gunstig beantwoord.¹⁷

Tussen 1653 en 1655 werden vooral uitgaven gedaan voor de toren, zoals voor hout en ijzer en er werden pannen en schaliën geleverd. Ook aan de klokkenstoel werd er gewerkt. Door de energie en de ijver van de pastoor vond de bisschop tijdens zijn laatste bezoek aan de kerk van Landegem in augustus 1654 alles in een optimale staat, zowel binnen als buiten de kerk. De inrichting van de pastorie en de tuin waren schitterend. Het kerkhof was afgesloten maar hier en daar groeiden er doornstruiken. Alleen was er hier nog steeds geen deftige sacristie om de heilige vaten en gewaden te bewaren.

Om de staat van de kerk verder te kunnen volgen na dit laatste verslag van augustus 1654 maken we weer gebruik van de kerkrekeningen. Tussen 1655 en 1657 werd er een gang naar de toren gemaakt, maar de grootste uitgave (79 p.) ging naar het metselen van de achterste beuk. Dit hoog bedrag van 79 pond verraadt dat hier een nieuwe beuk werd gebouwd. Ook de hoeveelheid bouwmaterialen wijst in die richting. Er werd arduin geleverd, raamstijlen, ijzerwerk voor de ramen van de nieuwe beuk, pilaarstenen, hout voor de toren, 13.000 bakstenen, ankers, 9.000 schaliën en hout om de schaliën op te nagelen.

In de rekeningen van 1657 tot 1667 vinden we geen noemenswaardige uitgaven meer die kunnen wijzen op grote herstellingswerken. Wel werd het dak geregeld onderhouden en gerepareerd, het metselwerk werd vernieuwd en de kerk werd gewit tussen 1657 en 1659. Verder gingen de uitgaven vooral naar de uitrusting van de kerk, de aankoop van een communiebank, een wijwatervat, een biechtstoel, een kastje voor de doopvont, kerkelijke gewaden, een O.L.V.-beeld, kandelaars, twee zilveren heilige oliekastjes,

---

¹⁷ RAG, fonds Sint-Baafs, R 858/7 O.

De oostgevel van de eerste pastorie van Landegem in 1989.
Het gebouw werd in 1999 afgebroken.
(Foto AROHM, Monumenten en Landschappen)

een koorkap en kazuifels.

In de rekeningen van 1663-1665 wordt voor het eerst uitdrukkelijk de sacristie vermeld. Merkwaardig is nog dat er uitgaven werden gedaan tussen 1665 en 1667 voor het dichtmetselen van de vensters van het geveleinde, de galmgaten en twee vensters in de naald van de toren.

De pastorie en de tuin

Bisschop Triest die zelf een groot liefhebber was van bloemen en planten, zag graag dat aan de pastorie een verzorgde tuin verbonden was. Tuinieren was bovendien een middel om de pastoor af te houden van andere, minder stichtende bezigheden.¹⁸

In of vóór 1624 hadden de gelovigen van Landegem door hun grote bijdragen de pastorie grondig gerestaureerd. Mogen we hieruit besluiten dat de pastorie tijdens de godsdienststroebelen was vernield? De bisschop was opgetogen in zijn verslagen van 1627 en 1630 en hij loofde de schitterende pastorie en de prachtige tuin. De pastorie staat afgebeeld op de kaart van de “Driesschen binnen de Prochie van Landeghem” door G. De Deken van 1749. Deze afbeelding vertoont een grote gelijkenis met het huis dat tot 1999 in Landegem op die plek stond. Op de afbeelding van 1749 had het twee bouwlagen en vijf traveeën onder een hoog zadeldak. In 1989 was het huis opgesplitst in twee woningen en bestond uit zes traveeën.¹⁹

De pastoor en zijn medewerkers²⁰

De pastoors van Landegem (1604-1663)²¹

Van 1604 tot 1613 was de Drongense premonstratenzer Antoon Hoste pastoor in Landegem en hij bediende ook de parochies Nevele en Vosselare. Zijn opvolger Jan Matthias Voghele (Veughele), ook een premonstratenzer

---

¹⁸ H. VERVAEKE, *a.w.*, p. 187.

¹⁹ K. LANCLUS, *Bouwen door de eeuwen heen, deel 12n, 1, kanton Nevele*, Turnhout, 1989, p. 288-289 en foto nr. 1080.

²⁰ H. VERVAEKE, *a.w.*, p. 167-191.

²¹ F. MICHEM, *De pastoors in het Land van Nevele*, in *Het Land van Nevele*, jg. 4 (1973), afl. 3, p. 140., jg. 4 (1973), afl. 3, p. 140.

De westgevel van de eerste pastorie van Landegem in 1989.
(Foto AROHM, Monumenten en Landschappen)

of norbertijn van de abdij te Drongen, werd in 1614 wegens afvalligheid afgezet. In zijn plaats kwam de norbertijn Laurentius Goethals, die vanaf 1613 tot 1622 ook pastoor was in Nevele en biechtvader van de Grauwe Zusters. Volgens een dekaniaal verslag van 1614 lachten zijn parochianen hem uit omdat hij te vertrouwelijk omging met de zusters. Het klooster stond niet goed aangeschreven, sommige zusters hadden een kwalijke reputatie en pastoor Goethals vertoefde er soms een hele dag en speelde er schaak...²² In plaats van zich om het geestelijk welzijn van zijn parochianen te bekommeren ging hij liever drinken. De pastoor verdedigde zich tegenover deken Zachmoorter en zei dat hij in goed gezelschap naar de herberg trok, maar de deken vernam dat de pastoor meestal met een gemene kerel op zwier ging. Ook tijdens de vasten zat de pastoor in de herberg en zelfs op de dag dat hij van de kinderen biecht zou horen. Hij beloofde al deze moeilijkheden te omzeilen door voortaan thuis voor wijn te zorgen.²³ In 1617 verliet hij Landegem en werd vervangen door Judocus Van de Putte. Deze norbertijn was baccalaureaat in de theologie en van 1618 tot aan zijn dood in 1646 pastoor van Landegem. Zijn coadjutor of hulppastoor was van 1642 tot 1646 Maurits Dufour die van 1642 tot 1662 ook pastoor was in Nevele, waar hij als biechtvader van de Grauwe Zusters alleen nog op een vertrouwelijke manier biecht hoorde van de overste...²⁴

Het was pastoor Judocus Van de Putte die in 1623 voor de bisschop een verslag schreef over zijn parochie. Over die pastoor was de bisschop aanvankelijk ook niet zo tevreden: hij halveerde zijn preek en het godsdienstondericht was verwaarloosd omdat de jongeren niet gestraft werden als ze niet gingen (1624). In 1627 had de pastoor een jonge dienstmeid en de bisschop maande hem aan dat hij zich niet tot ontucht mocht laten verleiden. Het was wel een eerbaar meisje en ze was de zuster van de overleden dienstmeid.

Ondanks deze goede referentie volgde de pastoor de raad van de bisschop op en toonde zich bereid haar te ontslaan. Maar blijkbaar is hij toch op zijn stappen teruggekeerd, want in 1642 schreef de bisschop: "Hoewel de pastoor een jonge dienstmeid heeft, heeft hij een goede reputatie". In 1630 is

---

²² H. VERVAEKE, *a.w.*, p. 174 en J. VAN DE CASTEELE, *Grauwe Zusters of Penitenten-Rekollektinen te Nevele: 1502-1784*, in *Het Land van Nevele*, jg. 9 (1978), afl. 4, p. 151.

²³ H. VERVAEKE, *a.w.*, p. 176-177.

²⁴ J. VAN DE CASTEELE, *a.w.*, p. 183.

het oordeel van Triest over Judocus Van de Putte: “De pastoor is een goed en verstandig man.” Ook drie jaar later hadden de pastoor en de koster een goede reputatie.

Judocus Van de Putte overleed op 29 juni 1646 en na de overgangspastoor August Merlijn (van 7.7.1646-9.11.1646) was Josephus Jacobs van 9 november 1646 tot 16 februari 1663 pastoor in Landegem. Over hem weet de bisschop in 1649 alleen maar goeds: “De pastoor heeft een goede reputatie; door z’n nauwgezetheid is het verboden de mis voor het einde te verlaten. Hij zorgt er ook voor dat de kinderen die moeten gedoopt worden op tijd ten doop worden gehouden.”

De koster, vroedvrouwen en schoolmeesters

De naaste medewerkers van de pastoor waren de koster die moest helpen bij het opluisteren van de goddelijke diensten, de schoolmeester die uiteraard betrouwbaar moest zijn in zijn onderwijs en de vroedvrouw die in geval van nood het doopsel op een correcte manier moest kunnen toedienen. In zijn verslagen sprak de bisschop alleen over de medewerkers als ze hun taak niet naar behoren uitvoerden. In 1623 had Landegem geen vroedvrouw, geen schoolmeester maar wel een koster Nicolaus Braije. Hij had geen vast inkomen uit een kerkelijk goed (*beneficium*), maar ontving een loon. Een jaar later in 1624 was er geen koster bij gebrek aan een vast inkomen.

We weten niet wie in 1633 koster was, maar toen had hij in ieder geval een goede reputatie. Tussen 1635 en 1637 was Mattheus van de Mierle koster.²⁵ In 1642 was de koster ook officier, maar hij durfde de verstoorders van de zondagsrust niet terechtwijzen. In 1651 werd de koster beschuldigd van een overdreven nalatigheid zowel in de kerk als in de school, dus de toenmalige koster was zoals het vaak gebeurde ook schoolmeester.²⁶

---

²⁵ RAG, baronie Nevele, rekeningen van 1635-1637, f. 13r-13v.

²⁶ Bij de analyse van de kerkrekeningen heb ik alleen aandacht gehad voor die rekeningen die in verband staan met verbouwings- en verbeteringswerken aan het kerkgebouw. Het is zeker mogelijk in de kerkrekeningen sporen terug te vinden van alle kosteren.

De pastoor en de wereldlijke overheid

In dienst van de kerk

Om kerkelijke voorschriften in verband met de zondagsheiliging te laten uitvoeren, rekende de pastoor op de medewerking van de burgerlijke overheid. De bisschop klaagde erover dat de Landegemse gelovigen het niet zo nauw nemen met de zondagsheiliging; het was er ook de gewoonte dat jongens en meisjes voor het einde van de goddelijke dienst de kerk verlieten (1630) en zelfs de belastingontvangers waren gewoon op zon- en feestdagen hun inkomsten te verzamelen en zaten dan de hele dag in kroegen (1630). De reden van deze grove nalatigheden was volgens de bisschop omdat er geen magistraat, baljuw of officier ter plaatse woonde.

Om het burgerlijk bestuur van een parochie te begrijpen, moet men weten dat de meeste parochiegrenzen niet samenvielen met die van de heerlijkheden. Het grondgebied van Landegem was verdeeld over vier heerlijkheden. Het westelijk deel lag in het Land van Nevele en de rest werd ingenomen door de heerlijkheid het Vlaanderse op Baarlevelde, Sint-Baafs en Vinderhoute-Merendree.²⁷ De wereldlijke heer van Nevele was Jan Della Faille (1566-1649). Hij liet het bestuur over aan de schepenen die meestal jaarlijks vervangen werden. De schepenen vormden als college de magistraat; één onder hen werd aangewezen als burgemeester. De vertegenwoordiger van de dorpsheer was de baljuw. Hij oefende meestal gedurende vele jaren zijn ambt uit en hij had o.m. het recht om de kerk- en parochierekeningen te horen en te sluiten. De ondergeschikte ambtenaren van de baljuw waren de officieren.²⁸ Ze vervulden de rol van veldwachter en de pastoor vertrouwde op de hulp van de magistraat om, indien nodig, de gelovigen naar de mis en de kinderen naar het godsdienstonderricht te dwingen. Maar op verscheidene parochies zoals Merendree²⁹ en Landegem werkte de wereldlijke overheid niet mee. Zoals we uit de verslagen van Triest vernemen was er in Landegem zelfs geen magistraat, baljuw of officier. En als er al eens een officier ter plaatse woonde, dan durfde hij niet

---

²⁷ J. VAN ROMPAEY, *Het land en de heren van Nevele in een notedop*, in *Het Land van Nevele*, jg. 6 (1975), afl. 3, p. 134-135.

²⁸ M. CLOET, *Het kerkelijk leven in een landelijke dekenij van Vlaanderen tijdens de XVIIe eeuw. Tielt van 1609 tot 1700*, Leuven, 1968, p. 84-86.

²⁹ J. LUYSSAERT, *Merendree in de visitatieverslagen van bisschop Triest*, in *Het Land van Nevele*, jg. 20 (1989), afl. 3, p. 189.

ingrijpen om zijn job niet te verliezen (1642). Het is dan ook begrijpelijk dat de pastoor wilde invloed hebben bij de verkiezing van de magistraat, burgemeester of officieren.

Het zal wel geen toeval zijn dat de koster van Landegem in 1642 ook officier of veldwachter was.

Vóór 1640 had pastoor J. Van de Putte een geschil met Herman Vervenne, "iemand met weinig hersenen". Nadat de vete was bijgelegd, beloofde Vervenne die toen zeker al een openbare functie bekleedde, dat hij de restauratie van de kerk zou bevorderen. Hoewel hij een man was "van echtbreuk en slechte trouw" was hij in 1649 toch tot burgemeester verkozen, tegen de zin van de pastoor, die bij deze verkiezing niet geconsulteerd werd. In 1651 had Vervenne zijn belofte gehouden en hij "deed goed voor de kerk".

Een laatste keer dook zijn naam op in een dekanaal verslag van 1668. Vervenne ging toen 's zondags niet naar de mis en riep hiervoor zijn hoge leeftijd in. In 1671 werd hij hiervoor zelfs voor de kerkelijke rechtbank gedaagd, maar blijkbaar niet veroordeeld want we hebben hiervan geen sporen teruggevonden.³⁰

Controle op immigranten

In de 17^e eeuw was het niet zonder meer toegelaten zijn woonplaats te verlaten en zich elders te vestigen. Alleen aan goede katholieken mocht de pastoor de toelating geven om naar zijn parochie te verhuizen. Wanneer een vreemdeling zich in een nieuwe parochie kwam vestigen, moest hij een *testimonium vitae* of een bewijs van goed gedrag kunnen voorleggen dat door de pastoor van de vroegere verblijfplaats afgeleverd werd. In 1608 hebben Albrecht en Isabella deze procedure bekrachtigd, zodat de kerk op dit punt officieel gesteund werd door de staat. De magistraat was verplicht alle personen uit te wijzen die zonder *testimonium* het dorp waren binnen gekomen.³¹ Omdat er in 1633 in Landegem geen medewerker van de baljuw ter plaatse woonde, werd die verplichting er niet nageleefd. In 1651 waren er wel medewerkers van de baljuw, maar ook zij controleerden onvoldoende de nieuwe inwoners.

---

³⁰ J. DE BROUWER, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, 1971-1972.

³¹ H. VERVAEKE, a.w., p. 241.

De pastoor en zijn parochianen

Godsdienstig leven van het volk: doopsel, huwelijk en paasplicht

Doopsel

De ouders of de vroedvrouw moesten de pasgeborene ten laatste drie dagen na de geboorte laten dopen. Door een edict van 30 augustus 1608 maakten de aartshertogen Albrecht en Isabella deze kerkelijke richtlijnen tot burgerlijke wet. Ondanks de verplichting van kerk en staat schenen de ouders meestal niet gehaast om hun kind te laten dopen.³² De gewoonte om het doopsel uit te stellen tot de volgende zondag werd wellicht in de hand gewerkt door het verlangen geen werktijd te verliezen en de blijde gebeurtenis op een zondag flink te kunnen vieren.³³ Zo werd Zeger Van Houcke vermaand omdat hij zijn kind pas op de zesde dag na de geboorte liet dopen en Willem De Cuyper pas op de vijfde dag na de geboorte. In 1642 werden de pasgeborenen niet tijdig naar het doopsel gebracht, maar in 1649 zorgde pastoor Josephus Jacobs ervoor dat de pasgeborenen op tijd ten doop werden gehouden.

Huwelijksleven

In het catechismusonderricht werd geleerd dat het huwelijk, aangegaan voor de pastoor en twee getuigen, onverbreekbaar was. De trouw aan de huwelijksverbintenis werd er van kindsbeen af ingehamerd. In Landegem woonde er - althans volgens de bisschop - maar één echtbreker, Joannes Mieux die in overspel leefde met de vrouw van Joannes Slock. Ze werden aangeklaagd bij de kerkelijke rechtbank (1624). Drie jaar later was er beterschap ingetreden en Triest schreef: "Een echtbreker, een buurman van de pastoor, is reeds op het goede pad". In de kerkrekeningen komt vanaf 1635³⁴ een zekere Joannes Meeux voor. Een eerste keer in 1635-1636 voor het stoppen van de gaten in het dak van de kerk. In latere rekeningen ontvangt hij een jaarlijks salaris voor het onderhoud van de kerk en de klok. Indien het over dezelfde persoon gaat, dan heeft de pastoor hem inderdaad tot bekering kunnen brengen en hem bovendien nog een betaalde job aangeboden in de kerk.

---

³² H. VERVAEKE, *a.w.*, p. 202.

³³ M. CLOET, *a.w.*, p. 295.

³⁴ Er zijn geen kerkrekeningen teruggevonden van 1624 tot 1634.

Paasplicht

Slechts twee Landegemnaren hielden hun pasen niet, maar hun naam wordt niet vermeld. Ze werden in 1627 en 1630 door de pastoor niet toegelaten tot de sacramenten.

Ketters, verdachten en slechte katholieken

Niet het calvinisme maar vooral het doperdom heeft een grote invloed gehad in het Land van Nevele.³⁵ Vooral vanuit Brugge en Gent heeft het doperdom of anabaptisme zich in het Land van Nevele verspreid. In beide steden ontstonden in 1535 doperse kernen en spoedig geraakten in Merendree, gelegen aan de weg van Brugge naar Gent, Jan Steyaert en Pieter de Pau in de ban van de nieuwe godsdienst. Zij werden gearresteerd en na jarenlange gevangenschap werden ze op 17 mei 1542 als hardnekkige ketters terechtgesteld. Maar dit kon niet verhinderen dat de nieuwe religie stevig wortel schoot in Merendree en omgeving. Ondanks hevige vervolgingen zouden de anabaptisten of wederdopers zich vooral in Merendree, Hansbeke, Nevele en Landegem tot omstreeks 1650 kunnen handhaven. We kennen de namen van tientallen Landegemnaren die in het midden van de 16^e eeuw naar het noorden vluchtten of stierven op de brandstapel of onder het zwaard.³⁶ In het wonderjaar 1566 brak de beeldenstorm los en nadat de beeldenstormers lelijk huis hadden gehouden in Gent en Drongen, trokken kleine benden naar Landegem, Nevele, Vosselare, Baarle en Leerne om ook daar de beelden te breken.

Op 3 november 1578 kreeg Landegem een calvinistische kerkorganisatie en de kerk van Landegem werd zeker gebruikt als calvinistisch bedehuis. Maar lange tijd hielden de calvinistische kerkgemeenten het niet uit. Wegens de zeer onveilige toestand op het onbeschermd platteland zochten

---

³⁵ J. DECAVELE, *Het Land van Nevele in de hervormingstijd*, in *Het Land van Nevele*, jg. 12 (1981), afl. 4, p. 147-174.

³⁶ J. LUYSSAERT, *Ketters, verdachten en slechte katholieken in het Land van Nevele tijdens de 16^e en 17^e eeuw*, in *Mensen van Toen*, jg. 4 (1994), afl. 1, p. 2-29; V. POOLEN, *Uittreksel Poorterboek van Aardenburg. Poorters uit het Meetjesland*, in *Mensen van Toen*, jg. 7 (1997), afl. 2, p. 26-29 en V. POOLEN, *Doopsgezinden uit het Land van Nevele en het Meetjesland geregistreerd in Aardenburg tussen 1637 en 1672*, in *Mensen van Toen*, jg. 11 (2001), afl. 3, p. 60-64.

gelovigen en predikanten veiliger oorden op.³⁷ Bisschop Triest en deken Zachmoorter schreven herhaaldelijk in hun verslagen dat de ketteren naar het noorden waren vertrokken. Maar toch beklemtoonde deken Zachmoorter nog in 1652 dat de pastoors de ketteren door voortdurende vermaningen zodanig moeten vermoeien dat ze gedwongen zouden worden te emigreren.³⁸ En blijkbaar slaagden de pastoors in hun opzet, want in 1651 schreef Triest over de parochie Nevele: “Velen waren verdacht, ze zijn nu overleden of verlieten de parochie”.³⁹ Volgens Triest woonde er na 1624 geen enkele ketter meer in Landegem, anders zou de pastoor hun namen zeker aan de bisschop hebben doorgegeven, zoals dat in de verslagen van de andere parochies uit de omgeving is gebeurd. Hoewel de bisschop hem niet uitdrukkelijk een ketter noemt, was Joannes Joos met zijn familie zeker een verdacht katholiek. Hij hield wel zijn pasen in 1624 en in 1633, maar bezocht “zoals gewoonlijk” zelden de goddelijke diensten. Ook Zeger Van Houcke was een lauw katholiek. In 1624 had hij al tegen de voorschriften van de kerk in zijn kind drie dagen te laat laten dopen. Blijkbaar ging het van kwaad tot erger: in 1633 hield hij zijn pasen niet en in 1640 kreeg hij het gezelschap van een andere slechte katholiek Henricus Plasman. Na 1640 werden deze beide personen niet meer vernoemd; misschien waren ze ook naar het Noorden vertrokken...

Heiligenverering en relieken

De aanwezigheid van bepaalde relieken in de parochiekerk gaf aanleiding tot een bijzondere verering van die heilige. In Landegem werden de heilige Margareta en Blasius vereerd. Bisschop Triest twijfelde blijkbaar aan de authenticiteit van de relikwieën toen hij in 1630 schreef: “Er zijn relikwieën aanwezig van de heilige Blasius en Margareta, die volgens de overleveringen omdat ze in een oud doosje bewaard worden als authentiek worden beschouwd.” De heilige Margareta werd aanroepen tegen de hoest en in 1643 noteerde deken Zachmoorter dat de godsvrucht tot deze heilige groeide.⁴⁰ In 1633 had bisschop Triest zekerheid over de authenticiteit van

---

³⁷ J. DECAVELE, *a.w.*, p. 160.

³⁸ H. VERVAEKE, *a.w.*, p. 238.

³⁹ J. VAN DE CASTEELE, *Nevele in de visitatieverslagen van bisschop Triest*, in *Het Land van Nevele*, jg. 7 (1976), afl. 4, p. 206.

⁴⁰ H. VERVAEKE, *a.w.*, p. 209.

de relikwieën, want volgens hem werden ze erkend door een getuigenis van aartsbisschop Boonen.⁴¹

We zouden nog andere onderwerpen die door bisschop Triest werden aangehaald nader kunnen onderzoeken, de kerkrekeningen en de inkomsten van de kerk, de namen van de kosters en kerkmeesters en de schoolmeesters. Maar alleen al een onderzoek naar de financiële toestand van de kerk van Landegem is een studie op zichzelf en om al deze onderwerpen uit te diepen is er veel meer onderzoekswerk nodig dan wat we aan dit artikel hebben besteed.

Jan LUYSSAERT, Merendree

Geraadpleegde werken

M. Cloet, *Het kerkelijk leven in een landelijke dekenij van Vlaanderen tijdens de XVIIe eeuw. Tielt van 1609 tot 1700*, Leuven, 1968.

M. CLOET, *Itinerarium visitationum Antonii Triest episcopi Gandavensis (1623-1654). De visitatieverslagen van bisschop Triest*, Leuven, 1976.

J. DE BROUWER, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Tielt, 1971-1972.

J. DECAVELE, *Het Land van Nevele in de hervormingstijd*, in *Het Land van Nevele*, jg. 12 (1981), afl. 4, p. 147-174.

F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, arrondissement Gent, deel 3, Landegem, Gent, 1864-1870*.

---

⁴¹ Jacob Boonen werd op 11 oktober 1573 te Antwerpen geboren. In april 1616 werd hij bisschop van Gent. Op 7 juli werd hij aartsbisschop en verhuisde naar Mechelen. Hij overleed te Brussel op 30 juni 1655. (Zie M. CLOET, *Het bisdom Gent (1559-1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1991, p. 63.)

A. DE VOS, *De strijd tegen de vrijbuiters binnen de kasselrij van de Oudburg (1584-1609)*, in *Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis*, voorlichtingsreeks nr. 18, Gent, 1957.

K. LANCLUS, *Bouwen door de eeuwen heen, deel 12n, 1, kanton Nevele*, Turnhout, 1989.

J. LUYSSAERT, *Merendree in de visitatieverslagen van bisschop Triest*, in *Het Land van Nevele*, jg. 20 (1989), afl. 3, p. 179-203.

J. LUYSSAERT, *Ketters, verdachten en slechte katholieken in het Land van Nevele tijdens de 16^e en 17^e eeuw*, in *Mensen van Toen*, jg. 4 (1994), afl. 1, p. 2-29.

F. MICHEM, *De pastoors in het Land van Nevele*, in *Het Land van Nevele*, jg. 4 (1973), afl. 3, p. 140., jg. 4 (1973), afl. 3, p. 140.

V. POOLEN, *Uittreksel Poorterboek van Aardenburg. Poorters uit het Meetjesland*, in *Mensen van Toen*, jg. 7 (1997), afl. 2, p. 26-29.

V. POOLEN, *Doopsgezinden uit het Land van Nevele en het Meetjesland geregistreerd in Aardenburg tussen 1637 en 1672*, in *Mensen van Toen*, jg. 11 (2001), afl. 3, p. 60-64.

J. VAN DE CASTEELE, *Nevele in de visitatieverslagen van bisschop Triest*, in *Het Land van Nevele*, jg. 7 (1976), afl. 4, p. 187-211

J. VAN DE CASTEELE, *Grauwe Zusters of Penitenten-Rekollektinen te Nevele: 1502-1784*, in *Het Land van Nevele*, jg. 9 (1978), afl. 4, p. 155-242.

J. VAN ROMPAEY, *Het land en de heren van Nevele in een notedop*, in *Het Land van Nevele*, jg. 6 (1975), afl. 3, p. 133-150.

H. VERVAEKE, *Het kerkelijk leven in de dekenij Deinze onder deken Michiel Zachmoorter (1612-1660) en bisschop Antoon Triest (1622-1657)*, in *Het Land van Nevele*, jg. 13 (1982), afl. 3-4, p. 143-299.

TWEE NIEUWE STRAATNAMEN TE NEVELE: WALLENBULK EN VLIETJE

Op het perceel gelegen tussen de Gouden Regenlaan, de Ijsbeerlaan, het Rust- en Verzorgingstehuis “Ter Leenen” en de busstelplaats van “De Lijn” werd de zogenoemde verkaveling Van Speybroeck aangelegd. De straat die dit perceel van oost naar west kruist wordt de Marie Comparéstraat genoemd, voor de twee nieuwe zijstraat, ook pijpenkoppen genoemd, moest een nieuwe naam worden gevonden.

Marie Comparéstraat

Marie Comparé was de grootmoeder langs moederszijde van de Nevelse auteur Cyriel Buysse. Zij werd geboren te Nevele op 20 maart 1791 en overleed er op 14 december 1879. Zij is er twee keer getrouwd geweest: eerst met Jacques Fredericq (1778-1824) en na diens dood met Herman Anton Loveling (1806-1846) uit het Duitse plaatsje Papenburg. Hun dochter Marie Pauline Sophie Loveling huwde op 7 mei 1858 met Louis Buysse, de vader van Cyriel.

Wallenbulk

Op vraag van het gemeentebestuur van Nevele, adviseerde de heemkundige kring “Het Land van Nevele” voor de eerste nieuwe straat de naam Wallenbulk.

Op de plaats waar de huidige gebouwen van het OCMW Nevele gelegen zijn, stond vroeger de priesteragie of pastorie van Nevele. In 1639-1640 behoorden tot die priesteragie o.m. de volgende bezittingen: een *huys ofte opperhof metten wallen, singhelen ende grachten* en het *pleyn voor het hof; twee partyen landt deen ghenaeft den drybec ende dander den lattenbulc; een stickken landt ghenaeft de goedentyt en twallebulcxken palende in het zuidwesten aan den wal.*¹

Aangezien het perceel waarop nu de loten 3 en 4 liggen in 1639 *twallebulckxen* heette, wordt de nieuwe straat waaraan deze percelen grenzen Wallenbulk genoemd.

---

¹ RAG, fonds baronie Nevele, nr. 74, f. 13r-13v.

Een *bulk* is hetzelfde als een *bilk*. Het woord *bilk* komt uit het Germaanse *bilukan*, dat de voorloper is van het Nederlandse beluiken ‘omheinen’. Oorspronkelijk is een *bilk* een ‘omheind perceel’. In *bulk* verdonkerde de *i* tot *u* onder invloed van de volgende *-l*, zoals in wilg/ wulg. Een *bilk* is dus een perceel dat uit een groter geheel werd genomen en met bomen of struikgewas werd omheind. Bilken kunnen zowel akker- als grasland aanduiden en kregen vaak de naam van de eigenaar of gebruiker, van de planten waarmee ze begroeid waren of van een landschappelijk kenmerk uit de omgeving, in dit geval een wal. Oorspronkelijk is een *wal* een ‘hoge, brede ophoging van aarde om bv. water tegen te houden’; later werd de naam ook gebruikt voor het water zelf.

Vlietje

De tweede zijstraat kreeg de naam Vlietje omdat door het perceel waarop nu de loten 29 tot en met 53 liggen een beekje loopt dat bij het aanleggen van de nutsvoorzieningen op de verkaveling overwelfd werd en dat in de volksmond het Vlietje wordt genoemd. Vliet is afgeleid van het werkwoord *vlieden* en betekent ‘stromend water’. Het Vlietje zelf mondt uit in de Poekebeek.

De gemeenteraad stelde deze nieuwe straatnamen voorlopig vast op 4 september 2001. Als de Provinciale Commissie van Advies voor Plaatsnaamgeving haar advies heeft gegeven, zal de gemeenteraad deze straatnamen definitief goedkeuren en straatnaamborden plaatsen.

Jan LUYSSAERT, Merendree

DE BETEKENIS VAN ENKELE OUDE STRAATNAMEN IN MERENDREE

Alsemweg

In de omgeving van de huidige Alsemweg lag naar alle waarschijnlijkheid het Goed ten Halsberge.

Aan de oorsprong van deze naam ligt het toponiem *halssenbeerch* (1559) dat o.m. voorkomt in de plaatsnaam Alseberg, uit het Germaanse *Alsan Berga*, met de betekenis 'berg van Also' (TW: 48). Later werd de plaatsnaam *halssenbeerch* verward met de persoonsnaam (van) Halsberge, een beroepsbijnaam voor een maker van wapenuitrustingen (Debrabandere 1993: 637).

Het Goed ten Halsberge lag bij de nu nog bestaande hoeve de Rode Poort in de Alsemweg, maar strekte zich ook uit in Landegem, Drongen en Nevele (Luyssaert 1999: 23). Het Goed ten Halsberge heeft erg geleden tijdens de Gentse oorlogen op het eind van de 15de eeuw (Kerckhaert 1981: 89) en komt na 1559 niet meer voor in onze bronnen. Misschien is het tijdens de godsdienstoorlogen verwoest en nooit meer heropgebouwd. Vermoedelijk is de straatnaam Alsemweg een verkorting van '(h)alsenbergweg'.

Biezestraat

Genoemd naar de plantennaam *bies* die vooral groeit op natte, laaggelegen gronden.

Broekstraat

Broek is afgeleid van het Germaanse *broka* 'moeras'. *Broek*-toponiemen liggen gewoonlijk in vochtige, drassige, alluviale gronden bij sloten, beken en rivieren.

Dobbelstatiestraat

In deze straat hebben ooit twee kruisen of staties van de kruisweg gestaan. Omstreeks 1661 was er voor de eerste keer sprake van een broederschap

van het H. Kruis in Merendree. Op de stichtingsdag van de Confrerie van het H. Kruis trok een processie door Merendree. Die processie was een kruiswegoefening op de zondag na de feestdag van de Vinding van het H. Kruis (3 mei). De staties van die kruisweg stonden verspreid in het dorp. Op de Ferrariskaart van Merendree (1771-1778) staan in de huidige Veldestraat, links van de weg richting Zomergem, twee rode kruisjes afgebeeld en waar de Molenkouterslag in de huidige Dobbelstatiestraat uitmondt, zien we in de bocht, rechts van de weg nog een kruisje; verder waar de huidige Dobbelstatiestraat zich splitst richting Schipdonkkanaal staat voor de splitsing van de weg nog een kruis afgebeeld. Die kruisen wijzen op de staties van de kruisweg (Luysaert 1984: 42-43).

Dopershoek

Dopers geloofden dat Christus spoedig op aarde zou terugkeren en ze wilden zich op die komst voorbereiden. De volwassenendoop was een teken dat men met zijn vroeger zondig leven brak en dat men wilde deel uitmaken van de heilige gemeenschap. Nadat de volwassenen een bewuste geloofsbekentenis hadden afgelegd, werden ze gedoopt wat een ontkenning inhield van hun kinderdoopsel vandaar de naam “weder-”, “her”dopers of anabaptisten. Voornamelijk vanuit Gent en Brugge heeft het doperdom zich verspreid in het Land van Nevele. In beide steden ontstonden in 1535 doperse kernen. De streek van Merendree, op de weg van Brugge naar Gent, was een uitgelezen pleisterplaats voor deze dopers.

De Merendreenaren Jan Steyaert en Pieter de Pau bekeerden zich tot het doperdom en werden beiden om die reden in erbarmelijke omstandigheden op 17 mei 1542 terechtgesteld. Tot omstreeks 1650 hebben in Merendree dopers gewoond dichtbij de Brugse Vaart (gegraven in 1613) ver van de dorpskern van Merendree en dus uit het oog van de pastoor. Naarmate ze meer geïsoleerd geraakten, vestigden ze zich definitief in het noorden o.m. in Aardenburg.

De naam Dopershoek herinnert aan de wijk waar deze Merendreenaren in het geheim probeerden hun geloof te belijden (Luysaert 1994: 2-5).

Dosweg

De naam is ontstaan door samentrekking van de verbinding *d(e) orsweg*, waarin *ors* een Middelnederlands woord is voor *paard* en dat door klank-

verwisseling ontstaan uit *ros* (Engels *horse*). Een *orsweg* of *dosweg* was een pad dat maar breed genoeg was voor een paard zonder gespan.

Dreef

Dreef is een afleiding van het werkwoord *drijven* en duidt oorspronkelijk op een weg waarover vee naar de graasplaatsen werd gedreven. Op de Poppkaart zien we hoe van het huidige kasteel Ter Wallen (Veldestraat 21) een weg liep recht naar de kerk, door de Kerkakker. Die weg viel gedeeltelijk samen met de huidige Dreef.

Durmestraat

Het gebied ten noorden en ten zuiden van de Brugse Vaart heet Durmen. De rivier die de grens vormde tussen Merendree en Zomergem en nu is opgenomen in de Brugse Vaart, droeg als oudste naam Durme.

Volgens Gysseling (1980: 180 e.v.) is Durme een prehistorische waternaam bij het Indo-Europese *der-* 'lopen' en betekent 'waterloop'. De oudste vermelding duikt in Hansbeke op in een document uit 1242 *ad dormam* en verder is dit toponiem er alleen overgeleverd in een aantal perceelsnamen. De oudste vermelding van de naam Durme in Merendree dateert van 1485 *bij der duermen*.

Het staat vast dat de loop van de historische Durme ter hoogte van Aalter, Bellem, Hansbeke en Merendree al op het einde van de 12de eeuw werd gewijzigd. In Merendree, Zomergem en Lovendegem wordt al vroeg de naam Kale voor de Durme gebruikt.

De riviernaam Durme verdween in Merendree al eind 13de eeuw, maar leefde verder in namen van partijen land.

Gerolfsweg

Gerolf, in het Latijn Gerulfus, werd vermoedelijk als enige zoon uit edele ouders geboren op de plaats waar nu de pastorie Gerolfswal staat dicht bij de kerk van Merendree. Zijn vader heette Leutgoldf(us), zijn moeder Ratguera. Toen Eliseus, bisschop van Noyon-Doornik, het vormsel kwam toedienen in de Sint-Pietersabdij te Gent, trok de jonge Gerolf met zijn vormselpeter er naartoe. Op de terugweg zou hij in de Mariakerk te Drongen zijn binnengegaan wat de toorn zou hebben opgewekt van zijn

vormselpeter. Nadat ze hun honger hadden gestild in een nabijgelegen afspanning, trokken ze bij valavond te paard verder naar Merendree. In het woud tussen Drongen en Merendree, in de omgeving van de huidige Varendries in Drongen, zou Gerolf vermoord zijn op 18-jarige leeftijd. Aangezien Eliseus in 748 als bisschop van Doornik wordt vermeld, moet Gerolf geleefd hebben in het midden van de 8ste eeuw. Hij werd begraven in de Sint-Radegondekerk van Merendree. Daar gebeurden regelmatig mirakelen en Gerolf werd heilig verklaard. De legende vertelt verder dat Gerolf waarschijnlijk in 925 werd ontgraven en zijn gebeente werd overgebracht naar de kerk van Drongen (Moelaert 1977: 122-131).

Hammeken

Een *ham* is 'een bocht of kromming in een waterloop' en bij uitbreiding een perceel gelegen in zo'n bocht.

Heilige Geeststraat

Er waren vroeger in Merendree zeker drie straatjes met die naam: een op de wijk Oostergem, een op de wijk Staak te Poeke en een op de wijk Velde. De huidige Heilige Geeststraat paalde ten zuidwesten aan de Heilige Geestbilk en aan de omwalde hofstede en tegelijkertijd pastorie van Merendree.¹ Die *bilk* behoorde toe of was renteplichtig aan de Armentafel, Armendis of Heilige Geesttafel (de voorloper van het OCMW) van Merendree.

Korte Dosweg

(zie Dosweg)

Kouterslag

De Kouterweg of Kouterslag gaf toegang tot Melderekouter. Een *slag* is 'een onverharde weg naar de kouter'.

---

¹ Let op: niet de huidige pastorie Gerolfswal! (zie L.NEYT, *Gerolfswal en de oude "priesteragie" te Merendree*, in *Het Land van Nevel*, jg. XX (1989), afl. 1, p. 3-33).

Langenakker

Deze akker is vrij smal en lang van vorm. Met kouters en akkers worden bedoeld: de grote, dikwijls langwerpige, hoger gelegen gronden die zich parallel aan de Poeke/Kale en Kruiskale uitstrekken. Een duidelijk voorbeeld hiervan is de Lange Akker. Dit complex van droge, lemige zandgronden van 9 meter hoog ligt ten zuiden van en parallel aan de Poeke/Kale en was al in de prehistorie bewoond. Een *akker*-toponiem suggereert in elk geval een vroege bewoning. Aan de rand van de Lange Akker lag de bewoningskern het Drieselke (nu een deel van de Biezenstraat).

Lostraat

Deze straat loopt van Merendree naar de Lovendegemse wijk Lo, gelegen in het grensgebied tussen Merendree en Lovendegem. Lo is een afleiding van het Germaanse *lauha* 'bosje op een zandige hoogte'. Maar dit woord kan ook 'moeras, zompige meers' betekenen. De wijk Lo in Lovendegem ligt op een hoge en droge zandgrond, maar een deel ervan ligt langs de (Neer)kale en is zeer natte grond (Andries 1933: 17).

Meersstraat

Meersen zijn ontstaan door het draineren van *broek*-gebieden langs de Durme/Kale, de Poeke/Kale en de Kruiskale.

Het woord meers komt uit het Germaanse *mari* 'waterplas' en duidde oorspronkelijk vochtig grasland aan. De *meersen* liggen in alluviale gronden langs beken, grachten en watergangen. In de zomer werden ze gehooïd en na de hooitijd liet men het vee vrij grazen op het nieuw opschietende gras.

Molenkouterslag

De Molenakker of Molenkouter lag bij de dorpsmolen van Merendree die op 15 maart 1438 voor het eerst wordt vermeld (Neyt 1984: 23).

Oostergemstraat

De oudste vorm *hoestrem* (1428) is een samenstelling van de Germaanse woorden *austra* 'oostelijk' en *haima* '(woon)plaats'.

Ten opzichte van de dorpskern ligt deze wijk in het oosten van Merendree.

Ooststraat

Werd in 1680 *oost drefken* genoemd en leidde o.m. naar de Oostbroek in het oosten van Merendree.

Oude Gentweg

Heette in 1397 *ghendwech* en was een weg van Merendree naar Gent.

Overbroekkouterslag

De wijk Overbroek lag ten westen van de Kruiskale, die in de 17de eeuw gedeeltelijk werd opgenomen in het Nevels Vaardeken en in de 19de eeuw in het huidige Schipdonkkanaal. De wijk Overbroek werd door de Kruiskale gescheiden van de wijk Staak te Poeke. Op de bodemkaart treffen we op beide oevers van die vroegere Kruiskale natte, alluviale gronden aan, de ideale bodem voor een *broek* 'moeras'.

Gezien vanuit het centrum van Merendree ligt deze wijk 'over het broek'. De Overbroekkouter is een van de kouters van Merendree op de wijk Overbroek.

Petendonkstraat

Donk (uit het Germaanse *dunga*) is in het Meetjesland een benaming voor 'zandige verhevenheid in een moerassig terrein' (Mattheeuws en Devos 1997: 71).

Pete is een andere vorm van *piete*, zoals *strepe* een andere vorm is van *striepe* (De Bo 1898: 965 en 966). In Lovendegem is het toponiem Pietendonk overgeleverd (Andries 1993: 191); Petendonk is dus een variante van Pietendonk.

Het West-Vlaamse *piete* is een 'brug die men slaat met twee balken of dwarshouten overdekt met planken. Men legt eene *piete* om met den wagen in en uit den akker te rijden' (De Bo 1892: 740). Deze verklaring klopt met de situatie ter plaatse: Petendonk ligt in een alluviaal gebied aan de zuidelijke oever van de Durme/Kale. Petendonk is dus een *donk* bij zo'n bruggetje.

Valkenstraat

Genoemd naar iemand met de naam Valcke, een beroepsnaam voor een valkenier; Valcke kan ook teruggaan op de Germaanse naam *Falco* 'valk'.

Veldestraat

Genoemd naar de wijk Velde die reeds in 1376 wordt genoemd. In de Middelnederlandse toponymie is *veld* de naam voor 'niet bebouwd land' en is vaak ook gedegradeerd bosland, begroeid met kreupelhout en heesters. Als een *veld* lange tijd door de mens met rust werd gelaten, kon er bv. bos op groeien. Soms werd er een bos op aangeplant om het veld te laten renderen. Volgens De Potter en Broeckaert (1867a: 3) was de wijk Velde "oudtijds eene heide".

Ventwegel

Vent is een samentrekking van *vennet*. *Ven*, *venne* met het suffix *-t* is 'een plaats met veengrond'.

Winkelputstraat

De Winkelput lag op de Melderekouter in een scherpe hoek of *winkel* gevormd door twee wegen en werd verder ook genoemd naar nabijgelegen (drenk- of root-?-)putten. De Winkelputstraat herinnert nog aan die plaats.

Jan LUYSSAERT, Merendree

Bibliografie

Andries 1993

G. Andries, *Meetjeslandse toponiemen tot 1600*. Lovendegem, Maldegem, 1993.

De Bo 1892

L.L. De Bo, *Westvlaamsch Idioticon*, Gent, 1892 (facsimile-uitgave, Roeselare, 1991).

Debrabandere 1993

F. Debrabandere, *Verklarend woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk*, 2 dln., Brussel, 1993.

De Potter en Broeckaert 1867

F. De Potter en F. Broeckaert, *De gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Merendree*, Gent, 1867.

Gysseling 1980

M. Gysseling, Speurtocht in het vroege verleden van Gent en omgeving, in *Naamkunde*, jg. 12 (1980), p. 180-194.

Kerckhaert 1981

N. Kerckhaert, Oostvlaamse huisnamen, in *Kultureel Jaarboek Oost-Vlaanderen*, Bijdragen, Nieuwe reeks, Gent, 1981.

Luyssaert 1984

J. Luyssaert, De Dobbelstatiestraat in Merendree, in *Het Land van Nevele*, jg. XV (1984), afl. 1, p. 42-43.

Luyssaert 1994

J. Luyssaert, Kettters, verdachten en slechte katholieken in het Land van Nevele tijdens de 16de en 17de eeuw, in *Mensen van Toen*, jg. 4 (1994), afl. 1, p. 2-29.

Luyssaert 1999

J. Luyssaert, *Meetjeslandse toponiemen tot 1600. Merendree*, Maldegem, 1999.

Mattheeuws en Devos 1997

K. Mattheeuws en M. Devos, *Meetjeslandse toponiemen tot 1600. Zomergem*, Maldegem, 1997.

Moelaert 1977

R. Moelaert, Sint-Gerolf in geschiedenis en legende, in *Appeltjes van het Meetjesland*, 1977, nr. 28, p. 106-159.

Neyt 1984

L. Neyt, De drie windmolens van Merendree, in *Het Land van Nevele*, jg. 15 (1984), afl. 1, p. 22-34.

TW

M. Gysseling, *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1126)*, 2 dln., Tongeren, 1960.

DE WATERNAMEN LEIE, KALE(NE), KALLE, KAANDEL VOOR DE BOVENLOOP VAN DE DURME IN HET MEETJESLAND EN HET LAND VAN NEVELE¹

Inleiding

Meer dan veertig jaar geleden bewees de Evergemse heemkundige Achiel De Vos² dat in de 15de eeuw de waternaam Durme in het Meetjesland en in het Land van Nevele werd verdrongen door de waternaam Kale(ne). Voortbouwend op de studie van Achiel De Vos, willen we in dit artikel aan de hand van de recent verschenen Meetjeslandse toponymische studies³ en nog niet gepubliceerd toponymisch materiaal onderzoeken waarom de prehistorische riviernaam Durme aan zijn bovenloop tussen Aalter en Vinderhoute in de 13de eeuw als waternaam verdween, hoe hij in de daaropvolgende eeuwen geleidelijk werd vervangen door nieuwe namen en wat de oorspronkelijke betekenis van die nieuwe waternamen is.

Het stroomgebied van de Durme (Coornaert 1979, 36-38)

De Durme vindt haar oorsprong in de Miseriebeek die ontspringt in de West-Vlaamse gemeente Beernem. Ze vormt over ongeveer 1 km de grens tussen Beernem en Sint-Joris, verder tussen Hansbeke en Zomergem en tussen Zomergem en Merendree. Tussen Lovendegem en Vinderhoute ontvangt de Durme op haar rechteroever de Poekebeek en ten noordoosten van Hansbeke vormt de Durme de grens tussen Evergem aan de ene kant en Vinderhoute, Mariakerke, Wondelgem, Oostakker Desteldonk en Mendonk aan de andere kant. Langs Moerbeke, Lokeren, Waasmunster en Hamme vloeit ze oostwaarts in de Schelde.

---

¹ Dit is een licht gewijzigde versie van mijn artikel dat in de loop van 2002 verschijnt in het tijdschrift *Naamkunde*.

² A. DE VOS, *De middeleeuwse loop van de Durme en haar bijrivier de Poeke*, in *Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis*, voorlichtingsreeks nr. 23, Gent, 1958; ook verschenen in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, deel XII, Gent, 1958, p. 31-46.

³ Zie bibliografie na dit artikel.

Reeds in de 13de eeuw deden de Bruggelingen pogingen om het stroomgebied van hun Zuidleie te vergroten door contact te zoeken met de Durme en op die manier een waterweg tussen Brugge en Gent tot stand te brengen. Het uiteindelijke resultaat was het kanaal Brugge-Gent, ook Brugse Vaart genoemd, dat vanaf 1613 werd gegraven in de bedding van de bovenloop van de Durme.

Verbinding tussen Brugge en de Durme (Coornaert 1979, 38-45)

Een tekst van 24 juni 1291 leert ons dat de Bruggelingen een waterloop bezaten die strekte van het Minnewater in de Brugse binnenstad tot Oostmolen in Aalter. Hiervoor hadden ze enkele jaren voordien de hoogtekam tussen Beernem en Sint-Joris doorgedolven en hun waterloop met de Durme verbonden. Coornaert neemt aan dat het contact tussen de Brugse waterloop en de Durme omstreeks 1270-80 tot stand is gekomen.

In 1306 konden de Bruggelingen reeds aanspraak maken op de bedding van de Durme van Brugge tot Hansbeke en gaven die nieuwe bedding hun "Brugse" naam Leie.

In 1367-68 naderden de Bruggelingen met hun graafwerken de grens Knesselare-Aalter en het was in 1379 hun bedoeling om de bestaande bedding van de Durme te kanaliseren tot het knooppunt met de Gentse Lieve in Vinderhoute, maar deze plannen werden in dat jaar gedwarsboomd door het ingrijpen van de Witte Kaproenen van Gent.

De waternaam Durme

Het voortschrijden van de Brugse waterwerken kan duidelijk afgelezen worden uit de naamswijziging van de oorspronkelijke Durme.

Wanneer we van west naar oost de loop van de Durme volgen, constateren we dat in Aalter die riviernaam voor de laatste keer in 1203 vermeld wordt. In de Bellemse archiefstukken komt de naam niet voor en in Hansbeke dateert de enige vermelding uit 1242. Ook in Zomergem is er geen waternaam Durme overgeleverd. In Merendree slaan de vermeldingen *bij der duermen* (1745), *ten (sic) duermen bij der brugghe* (1494), *de strate die Loopt van (de) durme naer de cruuscalene* (1584) (Luyssaert 1999, 101) waarschijnlijk op percelen langs de Durme en niet op de riviernaam zelf. Archiefstukken vermelden geen Durme in Lovendegem en in Vinderhoute dateert de enige vermelding uit 1251 *usque ad aquam que Dorme nuncu-*

patur (De Vos 1958, 7). Vanaf de samenvloeiing van de Hoog- en Nederkale tot aan Langerbrugge bleef de bedding van de Durme nagenoeg intact maar de naam van de rivier langs de zuidelijke oever in Wondelgem en Mariakerke is in de bronnen niet overgeleverd. In Evergem bleef de waternaam Durme in gebruik tussen 694 en 1575.⁴

We menen een verband te mogen leggen tussen het verdwijnen van de riviernaam Durme en het voortschrijden van het menselijk ingrijpen aan deze rivier tussen Aalter en Vinderhoute. Na 1251 werd de naam Durme voor dit gedeelte van de rivier niet meer genoteerd in officiële documenten. In Evergem bleef de naam Durme springlevend omdat daar aan de rivier geen ingrijpende veranderingen werden uitgevoerd. Wel hadden de Gentenaren daar tussen 1251 en 1269 (Schaeck 1976, 23) parallel met de Durme de Lieve gegraven die hen een uitweg moest bieden naar het Zwin en de zee, maar op die sector maakten de Bruggelingen geen aanspraak.

Nieuwe namen voor de Durme

Leie of Zuidleie

In Aalter wordt in 1375 de Durme voor het eerst de Leie genoemd en deze naam was ook nog in 1607 in gebruik (Devos 1991, 122), dus enkele jaren voor het begin van de graafwerken van het kanaal Brugge-Gent in 1613. Van de waternaam Leie werden in Aalter de perceelsnamen *Leyackere* en *Leybulcxken* (1513) afgeleid. In Bellem wordt de naam Leie voor het eerst gebruikt in 1306 en is er zeker tot in 1615 actueel (Devos 1992, 84). Ook worden er Leie-toponiemen gevormd: *Leygaverken* (1571) en *Leybrugghe* (1502). Tussen 1571-1574 werd de Leie op het grondgebied Bellem hergraven en kreeg de naam Nieuwe Leie (Devos 1992, 87). In Hansbeke zien we ongeveer hetzelfde beeld: de eerste vermelding Leie dateert uit 1306 en de laatste keer vinden we de riviernaam in 1632 (Luyssaert 1995, 125). Pas in 1579 verschijnt er het enige Leie-toponiem *leystrate*.

Aangezien door het ingrijpen van de Witte Kaproenen van Gent in 1379 de graafwerken ten noordoosten van Aalter werden stilgelegd, verbaast het niet dat in Zomergem en Merendree vrij laat, pas tussen 1554 en 1584, de nieuwe waternaam Leie opduikt.

---

⁴ De laatst geraadpleegde bron dateert uit 1575, het is dus mogelijk dat de naam Durme ook later in gebruik bleef.

In Lovendegem was het kanaal Brugge-Gent (ook de Nieuwe Vaart genoemd) al gedolven toen de naam Zuidleie er in 1623 werd gebruikt: *suytleye ofte nieuwe vaert* (Andries 1993, 224). Ook in Vinderhoute is Zuidleie voor de eerste keer vermeld tijdens het graven van het kanaal Brugge-Gent *de nieuvaert ofte zuutleye* (1920).⁵ In Mariakerke, Evergem en Wondelgem is de naam Leie niet geattesteerd, want deze gemeenten liggen al ver ten oosten van Hansbeke, waar de Brugse graafwerken omstreeks 1379 ophielden.

De nieuwe waternaam Leie geeft perfect het vorderen van de kanalisatiewerken aan de bovenloop van de Durme weer.

Leie is een afleiding van het werkwoord (*ge*)*leden*, het is een variant van *lede* en *geleed* en duidt doorgaans een gegraven of gekanaliseerde waterloop van enige betekenis aan (Devos 1991, 60). Dat de klankverbinding *-ede-* tot *-eie-* kon worden in het westelijk Vlaams, wordt door een aantal parallellen ondersteund, bijv. in het West-Vlaamse “*je dei*” (= “hij deed” uit het Middelnederlandse *hi dede*, het West-Vlaamse *smei-* uit het Middelnederlandse *smede-*; zo heet bijv. de Brugse Smedenpoort in het Noord-West-Vlaams “*de smeipoorte*”.⁶

Kale(ne)

In Aalter is de naam Kale(ne) in 1513 *Calene* en in 1561 *Cale* geattesteerd (Devos 1991, 63, 111 en 112). Kale(ne) was er echter niet in staat om de oudere en goed ingeburgerde “Brugse” waternaam Leie te verdringen en liet er ook geen sporen na in de perceelsnamen. M. Devos (1991, 63) merkt dan ook terecht op dat Kale(ne) in Aalter maar een papieren, administratief bestaan heeft geleid. In Bellem duikt vanaf 1529 de waternaam Kale(ne) (*up de caelene*) op maar hier werden wel reeds vanaf 1571 Kale(ne)-toponiemen gevormd *lants ghenaemt de caelene becken* (1571) en een *partye meersch ghenaempt het calinkin* (1616) (Devos 1992, 79). In Hansbeke komt de waternaam Kale(ne) voor het eerst voor in 1412 *tusschen caelne(n)* (Luyssaert 1995, 73). Ter hoogte van Hansbeke maakte de Durme een diepe bocht naar het noorden in het huidige grondgebied Zomergem. Die bocht werd omstreeks 1412 afgesneden en een nieuwe rechte bedding

---

⁵ Onuitgegeven toponymisch materiaal van Vinderhoute bijeengezant door A. De Vos en L. Stockman.

⁶ Met dank aan prof. dr. Magda Devos voor deze voorbeelden.

werd gegraven. Vanaf 1438 wordt die bedding Nieuwe Kale(ne) genoemd en de oude, afgesneden arm krijgt heel toepasselijk de naam Oude Kale(ne) (Luysaert 1995, 117, 130 en 132). In 1544 wordt een meers in Hansbeke *calene* genoemd, wat erop wijst dat de waternaam daar als perceelsnaam stevig in het landschap was ingebed (Luysaert 1995, 117). Logischerwijze is er ook in Zomergem reeds in 1438 sprake van de *ouder caelne* want het gaat om dezelfde bedding als in Hansbeke (Mattheeuws, Devos 1997, 244). Die naam bleef er in gebruik tot in 1616, ook nadat men in 1613 was begonnen met het graven van het kanaal Brugge-Gent. De naam Kale(ne) is in Zomergem enkele jaren ouder: *de cale van somerghem* (1513) en *de caelne van sommerghem* (1415) (De Vos 1958, 6). In de Zomergemse archiefstukken zijn er geen veldnamen met Kale(ne) teruggevonden.

In Merendree liggen de zaken moeilijker, want door dit dorp stromen twee waterlopen met de naam Kale(ne). De eerste is de vroegere Durme en de tweede de vroegere Poeke. Het is onmogelijk uit te maken op welke van de twee riviertjes de zeer beknopte vermeldingen met de waternaam Kale(ne) betrekking hebben. Ook door Lovendegem stromen twee waterlopen met de naam Kale(ne): de vroegere Durme en de vroegere Poeke die in Vinderhoute in de Durme/Kale(ne) uitmondt. Maar hier is de informatie in het overgeleverde toponymisch materiaal duidelijk: *de caelne commende uter lieve bij zoetmoyen* (1438) is de bovenloop van de Durme die na verloop van tijd Kale(ne) werd genoemd. Hoge Kale(ne) (1570 *hoogher Calene*) is in Lovendegem een andere naam voor die vroegere Durme. Kale(ne) vormde hier weinig veldnamen. Het enige afleidingstoponiem Kalebilksken wordt pas vermeld op het eind van de 17de eeuw *bij de Brugsche vaert met het caelenbulckxken*. In Vinderhoute duurt het tot 1616 vooraleer de naam *hoochcale* in de archiefstukken opduikt. In dat jaar waren de graafwerken aan het kanaal Brugge-Gent al goed opgeschoten en met Hoogkale(ne) of Hoge Kale(ne) werd, zoals blijkt uit een vermelding van 1629, een afgesneden arm van de Durme/Kale(ne) aangeduid *op de noortsijde van (de) vaert noort de hooghcalene suiijt den traghel vande vaert*.⁷ Toponiemen afgeleid van of samengesteld met de waternaam Kale(ne) zijn in Vinderhoute niet geattesteerd. In Mariakerke verschijnt Kale(ne) voor het eerst in 1430 en reeds in datzelfde jaar wordt een stuk

---

⁷ Onuitgegeven toponymisch materiaal van Vinderhoute uit de verzameling van A. De Vos en L. Stockman.

grond er Kalene genoemd: *eenen bulc neffens de calene gheheeten de calene*.⁸ In Evergem dateert de oudste Kale(ne)-attestatie uit 1412 en de naam Kale(ne) bleef er in gebruik tot de laatst geraadpleegde bron in 1592. Buiten de veldnaam Kalebrugge (*de calenbrugge 1604*) was de waternaam er niet productief bij het vormen van terreinnamen. In Wondelgem komt Kale(ne) voor het eerst voor in 1392 *een ghemet mersche ligghende int houtkin up de caelne*⁹ maar gaf er geen aanleiding tot het vormen van veldnamen.

De Durme/Leie/Kale(ne)

Naarmate de Bruggelingen de Durme kanaliseerden, verdween die naam in de archiefstukken en kreeg de nieuwe waterweg de naam Leie. Leie is voor het eerst geattesteerd in Bellem en Hansbeke in 1306. Ongeveer honderd jaar later wordt deze nieuw gegraven of hergraven waterweg ook Kale(ne) genoemd, het eerst in Hansbeke in 1412.

Kale(ne) was zeker geen onbekende in het Land van Nevele. In het stroomgebied van de Poekebeek tussen Tielt en Nevele werden die beek en enkele van haar zijtakken ook Kale(ne) genoemd.

Kale(ne) was zo'n populaire waternaam dat hij uiteindelijk gewoon 'beek' betekende, bijv. in Hansbeke *ant calinkin dat comt van nevele* (1632) (Luysaert 1995, 117); in Merendree *de cruiscalene* (1439), *de Cromme calne* (1376), *op lantbeke calene* (1584), *d'oostbeke geseyt d'oppecale* (1680) (Luysaert 1999); in Landegem *de Dookte Caelene*, 1728¹⁰, *de calenbeke* (1650)¹¹, *het calenken daermede dat scheeden de prochien van Landeghem ende merendre* (1650)¹², *de lambroeckgracht ofte het calenken* (1650)¹³, *oost de cruyscalene daer meerrendre ende landeghem scheidt* (1582-1624)¹⁴. Ook in Sint-Martens-Latem betekende Kale(ne) 'beek'

---

⁸ Onuitgegeven toponymisch materiaal van Mariakerke uit de verzameling van A. De Vos en L. Stockman.

⁹ Onuitgegeven toponymisch materiaal van Wondelgem uit de verzameling van A. De Vos en L. Stockman.

¹⁰ RAG-Ne 2244, art. 716.

¹¹ RAG-Ne 400, 33r.

¹² RAG-Ne 29, 63r.

¹³ RAG-Ne 29, 75r.

¹⁴ RAG-Ne 104, 20v.

noort de beke ofte calene (1591), *noortoost de beke ofte calene* (1644), *noort west de nieuwe beecke ofte calle(ne)* (1608) (De Lentdecker 1974, 104). Volgens Gysseling (1978, 3) zou Kale(ne) afstammen van een pregermaans woord (*a*)*kal*, wat ‘helder, schitterend’ zou hebben betekend.

Het is o.i. onwaarschijnlijk dat de prehistorische naam Durme ongeveer tweehonderd jaar na zijn verdwijnen als waternaam werd vervangen door de prehistorische waternaam Kale(ne). Te meer daar de naam Durme al in de tussentijd was vervangen door de naam Leie.

De naam Leie refereert duidelijk aan de waterbouwkundige ingrepen die door de mens aan de bedding van de historische Durme waren uitgevoerd. Historisch onderzoek wijst ook uit dat de naam Kale(ne) juist dit gedeelte van de historische Durme aanduidt waarop door de mens in ingegrepen.

Als synoniem voor Kale(ne) (*calene*, *caelne*) treffen we sporadisch in de historische documenten ook Kaandel en Kalle aan, zo bijvoorbeeld in Aalter *Calene* (1513); *Cale* (1561) naast *Caendele* en *Kaendel* (1513) (Devos 1991, 63, 11 en 112).

Ook in het Land van Nevele zijn er enkele doubletten Kale(ne)/Kaandel overgeleverd; in Hansbeke *tusschen caendele* (1486) naast *tusschen caelnen* (1412), in Poesele *caendel* (1464) en *de calene* (1560) (Bollaert 1981, 67) en in Nevele *an de Caelne* (1410) (De Vos 1958, 3, noot 27), *ande caelne* (1458)¹⁵, *ande kalene* (1493) *ande caendele* (1438), *ande caendele* (1439), *ande caendele* (midden 15de eeuw).

In Deinze heet de gegraven stadsgracht naast Kaandel in 15de-eeuwse bronnen ook Kale(ne) *den caendel* (1400), *de caelne* (1451) (Vanhaesebroek 1982, 21 en 74).

Volgens Gysseling is Kaandel met invoeging van *d* ontstaan uit Canele (1984). We kunnen Gysseling niet meer volgen wanneer hij beweert dat Canele na omwisseling van *nl* tot *ln* teruggaat op Calene, uit *Kalona* (Calonne), dat zelf is afgeleid van *kal*- ‘schitterend’. Gysseling twijfelt blijkbaar aan zijn eigen verklaring, want in datzelfde artikel schrijft hij “Men kan alleen maar gissen, langs welke weg te Deinze de naam Kale(ne) overgedragen is op de stadsgracht”. Het ligt o.i. voor de hand dat er hier geen sprake kan zijn van overdracht van een prehistorische waternaam op

---

¹⁵ Deze en de volgende vermeldingen komen uit het materiaal van Dr. M. Gysseling en werden mij bezorgd door Dr. L. Van Durme, waarvoor mijn oprechte dank.

een gegraven stadsgracht; aan de oorsprong van Kaandel ligt, althans volgens de auteur, het Latijnse *canalis*.

De variante Kalle vinden we in het Meetjesland en het Land van Nevele naast de naam Kale(ne), bijv. in Aalter *op Callenbulck... over Leye* (1540), in Bellem *de caellen becke(n)* (1577) naast *de calene becken* (1571), in Hansbeke *tusschen callene* (1549) naast *tusschen caelnen* (1412) en ten-slotte in Lovendegem *de kalle* (1660), *de callene* (1695) naast *de caelne* (1413).

Buiten het Meetjesland in Sint-Martens-Latem is ook Kalle een beeknaam: *noort west de nieuwe heecke ofte calle(ne)* (1608) (De Lentdecker 1974, 104).

Kalle is als soortnaam in het Middelnederlands Woordenboek opgenomen in de betekenis 'overdekte waterleiding, overdekte goot, afvoerbuus voor water'. De auteur vermoedt in dit woord "eene of andere verbastering of vervorming van het Latijnse *canalis*". Het huidige Limburgs kent het woord *kanjel*, *kandel*, *kal*, een ontlending aan het Latijnse *canalis* 'goot, dakgoot' (Weijnen 1967, 411). Ook volgens Van Durme (1996, 325) ligt aan de oorsprong van het toponiem Kalle (in Balegem, Oost-Vlaanderen) het Latijnse *canalis* 'overdekte waterleiding'. Kiliaen geeft voor kalle de verklaring *canalis et stillicidium* 'goot' en situeert het woord in Gelderland. In het Duitstalig gebied betekent kalle 'dakgoot, straatgoot, goot uit hout, blik, ijzer, steen of klei' en het is een synoniem van kandel, kändel, kännel. Kalle is een samentrekking van Kanle "aqueductus quod nos vocamus Kanle" (een goot die wij Kanle noemen) (Keulen 1185) en gaat terug op het Latijnse *canalis* 'buis, goot' (Post 1982).¹⁶ Ook Wrede (1958,2, 9) voert kall terug op het Latijnse *canalis* en ziet volgende taalkundige evolutie: *canalis* > *kanle* > *kalle* (met ll uit nl) > *kall*.

Met tientallen voorbeelden hebben Wrede (1958) en Jungandreas (1962, 158-159) bewezen dat *kandel* en *kanel(l)* synoniemen zijn. Jungandreas stelt zich hierbij terecht de vraag of er bij de ontlending geen vermenging is opgetreden van het Latijnse *canalis* (of zijn verbogen vorm *canale*) 'kanaal' met het Latijnse *canella* 'buis'. Ook aan de oorsprong van Kale(ne) ligt het Latijnse *canalis* 'kanaal' en eventueel *canella* 'goot, buis'. Na omkering van *nl* tot *ln* werd *canele* > *calene* en *caelne*. Een duidelijke chronologie van de attestaties kunnen we niet vinden. In Aalter verschijnen

---

¹⁶ Ik dank dr. Luc Van Durme die me op deze bron heeft attent gemaakt.

Calene en *Caendele* allebei in 1513. In Hansbeke is de oudste vermelding *tusschen caelnen* (1412) en pas in 1486 verschijnt *tusschen caendele*. In Poesele liggen de zaken omgekeerd, daar dateert *caendel* uit 1464 en *calene* uit 1560 en ook in Deinze zien we hetzelfde beeld: *caendel* in 1400 en *caelne* in 1451.

Kaandel, Kale(ne) en Kalle zijn vrij jonge waternamen die verband houden met graafwerken, rechttrekkingswerken of kanalisatiewerken aan de oorspronkelijke bedding van de Durme.

Samenvattend

Het is onwaarschijnlijk dat de prehistorische waternaam Durme tweehonderd jaar na de laatste attestatie over een deel van haar loop met een andere prehistorische naam Kale(ne) werd aangeduid.

Het is wel aannemelijk dat een naamswijziging optreedt als er materieel iets verandert, bijvoorbeeld door waterbouwkundige ingrepen. Dat zoiets zich heeft voorgedaan, bewijst de introductie van de jonge naam Leie voor onderdelen van de historische Durme waarop door mensen is ingegrepen. Historisch onderzoek wijst bovendien uit dat er op de oude Durme-loop waar die Kale(ne) heet inderdaad ook waterwerken hebben plaatsgevonden. Aan de waternamen Kale(ne), Kalle en Kaandel ligt een vorm “ka(a)nle” ten grondslag die zich op twee manieren heeft ontwikkeld, enerzijds *kanle* > *kandl* > *kaandel* (met invoeging van *d*), anderzijds *kanle* > *kalene* (door omwisseling van *nl* tot *ln*) en *kalle* (door het gelijkmaken van *ln* tot *ll*). De grondvorm “kanle” is afkomstig van het Latijnse *canalis*, *canella*.

In dit artikel hebben we laten zien dat voor het vaststellen van de herkomst en de betekenis van toponiemen of in ons geval van waternamen taalkundig onderzoek gecombineerd dient te worden met geschiedkundig onderzoek ter plaatse.

Jan LUYSSAERT, Merendree

Bibliografie

Andries 1993

G. Andries, *Meetjeslandse toponiemen tot 1600*. Lovendegem, Landegem, 1993.

Bollaert 1981

A. Bollaert en J. Luysaert, Perceelsreconstructie van Poesele in de 17de eeuw met toponymie van de 15de eeuw tot heden, in *Het Land van Nevele*, jg. XII (1981), afl. 2-3, p. 43-142.

Coornaert 1979

M. Coornaert, De geschiedenis van de Brugse Leie, in *Kultureel Jaarboek Oost-Vlaanderen, bijdragen, nieuwe reeks nr. 10*, Gent, 1979, p. 33-110.

De Lentdecker 1974

L. De Lentdecker, *Toponymie van Sint-Martens-Latem tot 1650*, Gent, 1974, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling faculteit Letteren en Wijsbegeerte RUG).

De Vos 1958

A. De Vos, De middeleeuwse loop van de Durme en haar bijrivier de Poeke, in *Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis*, voorlichtingsreeks nr. 23, Gent 1958.

Devos 1991

M. Devos, *Meetjeslandse toponiemen van voor 1600*. Aalter, Maldegem, 1991.

Devos 1992

M. Devos, *Meetjeslandse toponiemen tot 1600*. Bellem, Landegem, 1992.

Gysseling 1978

M. Gysseling, Inleiding van de toponymie vooral van Oost-Vlaanderen, in *Naamkunde*, jg. 10 (1978), p. 1-24.

Gysseling 1984

M. Gysseling, Oude toponiemen te Deinze, in *Bijdragen tot de geschiedenis der stad Deinze en het land aan Leie en Schelde*, jg. 51 (1984), p. 7-20.

Jungandreas 1962

W. Jungandreas, *Historisches Lexikon der Siedlungs- und Flurnamen des Mosellandes*, Trier, 1962.

Luyssaert 1995

J. Luyssaert, *Meetjeslandse toponiemen tot 1600. Hansbeke*, Gent, 1995.

Luyssaert 1999

J. Luyssaert, *Meetjeslandse toponiemen tot 1600. Merendree*, Balegem, 1999.

Mattheeuws, Devos 1997

K. Mattheeuws en M. Devos, *Meetjeslandse toponiemen tot 1600. Zomergem*, Oosterzele, 1997.

Van Durme 1996

L. Van Durme, *Galloromaniae submersae fragmenta*, Gent, 1996.

Vanhaesebroeck 1982

M. Vanhaesebroek, *Toponymie van Deinze 1100-1600*, Deinze, 1982.

Weijnen 1967

A. Weijnen, Leenwoorden uit de Latinitas stratigrafisch beschouwd, in *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor taal- en letterkunde (nieuwe reeks)*, Gent, 1967, p. 365-480.

Wrede 1958

A. Wrede, *Neuer Kölnischer Sprachwortschatz*, Köln, 1958, deel 2.

CYRIEL BUYSSE (NEVELE) EN MAURICE MAETERLINCK (GENT): EEN LITERAIRE VRIENDSCHAP MET VERREIKENDE INVLOED

Cyriel Buysse, een belangrijk auteur en nog steeds een vaste waarde binnen de Vlaamse letteren en Maurice Maeterlinck, de enige landgenoot die ooit de Nobelprijs voor literatuur won, waren decennia lang bevriend. Buysse werd in zijn literaire productie bovendien door Maeterlinck - die op dit ogenblik nog vrij weinig wordt gelezen - gestimuleerd en bekritiseerd. Toch zijn ons nauwelijks artikels of studies bekend die hen tegenover elkaar plaatsen.¹ Buysse van zijn kant heeft verschillende artikels geschreven over Maeterlinck en hem ook opgevoerd in sommige reisverhalen. In 1998 nam Joris Van Parys de beide auteurs onder de loep, maar dit bleef beperkt tot enkele bladzijden in een artikel over Cyriel Buysse en de Franstalige Vlaamse literatuur². Hoog tijd dus om in het tijdschrift "Het Land van Nevele" daar iets aan toe te voegen. In het verleden werd door ons in dit tijdschrift een korte vergelijking gemaakt tussen Buysse enerzijds en Minne en Streuvels anderzijds.

Als we hun jeugd bekijken dan blijkt dat Buysse, geboren in 1859, het allesbehalve gemakkelijk heeft gehad: de conflicten met zijn autoritaire vader, het continu gebrek aan middelen in zijn jonge jaren, een mislukte poging om in Amerika een fabriek te starten, de vele liaisons in Nevele en in Gent, alcoholisme gedurende een periode in zijn jeugd. Op school was hij naar het zeggen van zijn vader een middelmatig student, met meer talent om het miauwen van katten na te bootsen en keitjes over het water te keilen dan bekommerd om de regels van de handel aan te leren waarvoor men hem bestemde.

---

¹ De Vlaamse hoogleraar Antonin Van Elslander heeft Maeterlinck wel bestudeerd in *Maeterlinck et la littérature flamande* verschenen in de *Annales Fondation Maurice Maeterlinck*, 1962, blz. 94-145 en in *Buysse en Maeterlinck* in dezelfde *Annales*, 1979, blz. 19-42.

² J. VAN PARIJS in *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap XIV*, Gent 1998. De blz. 22-26 gaan over Buysse en Maeterlinck.

Maurice Maeterlinck was in vergelijking met Buysse bijna een zondagskind, hoewel zijn vader ook geen gemakkelijk man was. Hij werd drie jaar later dan Cyriel geboren in de Peperstraat nr. 6 in Gent in 1862. Zijn ouders behoorden tot de zeer rijke Gentse burgerij, in die tijd uiteraard Franstalig. De Maeterlincks hebben adellijke roots die teruggaan tot de 14de eeuw in de buurt van Ronse. Zijn vader Polydore Maeterlinck was het type van de katholieke, conservatieve grootgrondbezitter. Hij bezat een domein in Oostakker waar hij met veel bedrevenheid, allerlei proefnemingen deed op planten, bloemen, insecten. Deze elementen zouden later opduiken in het werk van zoon Maurice. Deze genoot een gedegen opleiding, studeerde eerst aan het Sint-Barbaracollege en nadien rechten aan de Gentse universiteit, waar hij toen al heel intensief met literatuur bezig was. In 1889 trok hij al de aandacht met een bundel symbolistische gedichten: "Serres chaudes". Hij zou in 1900 wereldberoemd worden naar aanleiding van een ophefmakende bespreking in "Le Figaro" van zijn toneelstuk "La Princesse Madeleine"

Schaatsende ontmoeting op de Drongense meersen

Misschien reeds het jaar voordien, maar alleszins in 1889 maakt Buysse kennis met Maurice Maeterlinck. Buysse is op dat ogenblik 30 jaar en Maeterlinck 27. Beiden delen dezelfde passie voor fietsen, roeien en schaatsenrijden.³ *"Hij was een sportman en ik was het. Wij ontmoetten elkaar voor 't eerst op 't ijs van de Drongense meersen. Ha, neen, geen literaire vriendschap. Wij spraken samen nooit over literatuur, al heb ik aan de pers helpen draaien toen bij drukker Van Melle in Gent La princesse Madeleine op enige zeldzame⁴ exemplaren werd gedrukt".⁵*

---

³ Schaatsen speelt een grote rol bij Buysse want hij schrijft er zelfs tijdens de Eerste Wereldoorlog een roman over die verschijnt in 1918: *De roman van de schaatsenrijder*.

⁴ Het ging om 30 exemplaren, een jaar later werden er nog eens 155 gedrukt. George Minne stond in voor de illustraties. Maeterlinck verwierf er in Belgische en Franse literaire kringen direct bekendheid mee.

⁵ M. ROELANTS, *Schrijvers, wat is er van den mensch*, Manteau/Nijgh en van Ditmar, Brussel/Rotterdam, 1943, blz. 46 en 47.

Buysse maakte enkele jaren voordien, in 1885, zijn debuut met het schrijven van ironische stukjes over de Nevelse gemeenteraad, die met veel plezier in Nevele werden gelezen, ook door zijn vader, schepen in Nevele, tot deze vernam wie de auteur was. Vrij vlug verschenen, onder impuls van zijn tante Virginie Loveling, verhalen in enkele literaire tijdschriften. Op het ogenblik dat hij Maeterlinck leerde kennen, had hij her en der reeds heel wat dergelijke verhalen laten opnemen.

Maeterlinck stond eveneens aan het begin van zijn literaire carrière. In 1889 had hij naast "La princesse Madeleine" voordien in zijn college- en studententijd, reeds talloze verzen geschreven. Zijn eerste echte stappen had hij in 1885 gezet door in het Parijse tijdschrift *La Pléiade* met "Le massacre des innocents", een beschrijving van een doek van Breughel, te laten opnemen. Hij verbleef na zijn studies trouwens een aantal maanden in Parijs, waar hij onder invloed van Villiers de l'Isle-Adam, volledig in het vaarwater van het symbolisme (streven naar symbolen) terecht kwam, toen een belangrijke kunststroming vooral in de Franstalige kunstwereld.

Buysse heeft over de jeugd van Maeterlinck een opstel in het Frans neergeschreven, m.n. "La jeunesse de Maeterlinck", gedateerd op 25 september 1922.⁶ Hij ziet Maeterlinck voor zich als een uitstekende schaatser en bewondert hem enorm als auteur. Het klopt inderdaad dat Maeterlinck zeer sportief was. Grappig is wel dat Buysse hem tijdens het schaatsen in Drongen op een bepaald ogenblik aansprak als Van der Mensbrugge, en dat Maeterlinck wekenlang geen moeite deed hem diets te maken dat hij een andere naam had. Nadien zouden zij elkaar nog herhaaldelijk ontmoeten in Café Albion⁷ waar Buysse in contact kwam met iedereen die in Gent naam had als auteur en dat waren ondermeer Charles Van Lerberghe en Georges Le Roy. Buysse en Maeterlinck hadden er een gemeenschappelijke vriend⁸, namelijk Albert-Frédéricq Guéquier, arts en secretaris van het tijdschrift *Le Réveil*. Toen deze in 1901 jong overleed schreef Maeterlinck aan Buysse

---

⁶ C. BUYSSE, *La jeunesse de Maurice Maeterlinck*, opgenomen in *Gand Artistique* op 1 maart 1923 en in het *Verzameld werk Cyriel Buysse*, deel 7, blz. 853-855.

⁷ Laurentplein nr. 10.

⁸ Ook Karel Van De Woestijne, die op een bepaald ogenblik ook de intentie had in het Frans te schrijven was met hem bevriend.

Gravure van de jonge Maeterlinck (1898)
door Hippolyte Petitjean

enkele gevoelige woorden over hun vriend: "*C'est le meilleur, le plus loyal de nos amis que nous perdons et quand je revenais à Gand, c'était surtout son cher visage et le tien, que je me faisais une joie d'y revoir, et qui représentait tout un passé de cette bonne et solide amitié d'enfance et de jeunesse qui ne se recrée pas*".⁹

(Het is de beste en de meeste loyale van onze vrienden die we verloren hebben en telkens ik naar Gent terug kwam, was het een waar genoeg zijn dierbaar gezicht en dat van u terug te zien. Het deed me denken aan die mooie en hechte jongerenvriendschap die voorgoed voorbij is).

Hierna volgt een uittreksel uit een eerder artikel van Buysse over Maeterlinck, dat verscheen in het tijdschrift "De Gulden Winckel" anno 1902.¹⁰ Het is een interessante getuigenis die werd genoteerd naar aanleiding van een bezoek van Maeterlinck en zijn levensgezellin op het Maison Rose. Maeterlinck bedankt Buysse voor het artikel en stelt voor om hem te vergezellen tijdens een reis naar Egypte (brief van 20 juli 1902).¹¹ Hierna volgt het uittreksel.

Cyriel Buysse vertelt over Maurice Maeterlinck

*(...) Het is nu ongeveer een twaalfstal jaren geleden, dat ik voor het eerst met hem kennismaakte, en ik herinner mij nog precies waar en in welke omstandigheden dat gebeurde. Het was op 't ijs, op de zogenaamde 'Drongense meersen', wijd uitgestrekte, gedrenkte weilanden, in de onmiddellijke buurt van Gent.*¹²

---

⁹ A. VAN ELSLANDER, *Cyriel Buysse uit zijn leven en werk* deel II, De Nederlandse Boekhandel, Antwerpen 1961, blz. 21.

Van Elslander schreef over Guéquier een uitgebreid artikel in *Mededelingen van het Cyriel Buyssegenootschap*, deel I, 1985, blz. 41-54.

¹⁰ Dit artikel geeft een mooi beeld hoe Buysse over Maeterlinck dacht. Het stuk verscheen in het tijdschrift *De Gulden Winckel*, jg. 1, nr. 7, 15 juli 1902, blz. 121-127. In *Verzameld werk Cyriel Buysse* werd het opgenomen in deel VI, 1980, blz. 1157 tot 1167.

¹¹ A. VAN ELSLANDER, *Buysse*, uitgave ter gelegenheid van zijn vijftigste verjaardag, Gent, Herdenkingscomité Cyriel Buysse, 1982, blz. 54

¹² Deze meersen bestaan nog.

Wij kwamen daar elke middag, met ons acht of tien, allen kunstrijders. Wij maakten gecompliceerde figuren over 't ijs, waarop telkens een dichte menigte nieuwsgierigen, in wijde kring om ons geen geschaard, stonden te kijken. Van meer dan één die daaraan meedeed ben ik nu de naam, en zelfs de fysionomie vergeten. Ik herinner mij enkel dat er twee of drie broeders bij waren, die Van der Mensbrugge heetten. Ik herinner mij een dikke Van der Mensbrugge, en ook een magere Van der Mensbrugge, en dan nog een derde, die ik altijd Van der Mensbrugge noemde, en die een eigenaardig type leek, zeer verschillend van de twee anderen. Een flink gebouwde gestalte, iets meer dan middelmatig van lengte, maar bijzonder harmonieus van proporties, en een wat stroef gezicht, met lichtgrijze ogen, wier blik van heel diep scheen te komen. Hij praatte weinig, en als er niet gereden werd stond hij meest alleen, een weinig apart van de anderen, vaag-starend om zich heen naar de bonte mensen-wemeling over de grijswitte ijsvlakte. En steeds had hij een dikke bontmuts op, die voor de kou over zijn oren was getrokken.

Eens, op een middag, hadden wij een rijder te kort om een figuur uit te voeren. Daar kwam de man met de bontmuts aangereden. 'All right' riep ik 'daar komt Van der Mensbrugge!'

- Waar? vroegen de anderen verwonderd.*
- Daar, ... daar is hij.*

Iemand lachte:

- Waarom noem jij hem Van der Mensbrugge?*
- Is dat zijn naam niet? vroeg ik verbaasd.*
- Wel nee, ...'t is Maurice Maeterlinck.*

Dat hij zich zomaar gerust dagen na elkaar door mij als Van der Mensbrugge liet begroeten, is wel echt typisch van Maeterlinck!

*Het kon hem zeker niets schelen, dat ik mij zo vergiste; het was hem de moeite niet waard mij door een woord terecht te wijzen. En, wie weet: hij vond die vergissing wellicht gewenst, want dat gebeurde pas na zijn groot succes met *La Princesse Madeleine*, waar iedereen toen over sprak, en niets was hem benauwender dan daarover aangesproken en banaal gecompimenteerd te worden.*

Nu kan ik evenwel niet anders dan mij verontschuldigen en ook over zijn werk spreken. En van dat ogenblik dagtekent ons kennismaking en onze vriendschap.

(...) *Fysiek genomen dus, is hij een der flinkste en gezondste mensen die men ontmoet. Hij doet aan alle sporten: wielrijden¹³, roeien, zwemmen, schaatsrijden, en in heel korte tijd is hij een van sterkste 'épéeïsten'¹⁴ van Parijs geworden. Hij is bijna onvermoeibaar, dat heb ik meer dan eens kunnen vaststellen, en hoewel hij beweert innig zenuwachtig te zijn, 'être intérieurement dévoré par ses nerfs' (inwendig verscheurd door zijn zenuwen), het is haast niet te geloven, zo flink en stevig-kalm als hij er uitziet. (...)*

De rest van het artikel gaat over het werk van Maeterlinck waarvoor Buysse inderdaad een mateloze bewondering heeft. Hij noemt hem ronduit geniaal.

Buysse probeert het in navolging van Maeterlinck in het Frans

Het moet Buysse op het einde van de negentiende eeuw nogal hebben gestoken dat een aantal Vlaamse auteurs, met Maurice Maeterlinck op kop, via de omweg van de Franse literatuur roem - zelfs wereldfaam - en fortuin aan het verwerven waren.

Het kwam zelfs zover dat Buysse in 1895 het vaste besluit had genomen om ook zijn kans in het Frans te wagen. Hij meende dit aan te kunnen, net als zijn compagnon de route Maeterlinck. Buysse was niet compleet verfranst. Hij schreef vaak in het dialect en sprak meestal Nevels, maar hij dacht doorgaans wel in het Frans.

Hierbij was er een duidelijk verschil met zijn vriend Maurice. Deze was echt Franstalig, zij het met een Gents accent. Vooral zijn studies, de elitaire opleiding bij de Jezuïeten en zijn studies rechten aan de toen nog volledig Franstalige Gentse universiteit, hadden hem grondig francofiel gemaakt en een afkeer doen krijgen van de eisen van de Vlaamse beweging. Hij sprak soms wel het Oost-Vlaamse dialect maar vond dat in Le Figaro van 5 juli 1902 toch maar een "*informe et vaseux jargon*" (vormeloze en verwarde brabbeltaal)¹⁵ wat zorgde voor een woedende reactie van de Vlaamsgezinden. Negen dagen later publiceerde hij een rechtzetting, waarbij hij verduidelijkte dat het Vlaams een taal was van eerste rang en

---

¹³ Hij en zijn broer waren de eersten die in Gent een fiets bereden.

¹⁴ Degenvechters.

¹⁵ Het is anderzijds wel bekend dat Maeterlinck als advocaat, voor zijn talrijke en weinig kapitaalkrachtige cliënten, meestal pleitte in het Vlaams.

dat wat hij jargon noemde het Vlaams was dat door enkele leraren en vertalers was gecreëerd. Het is nooit meer goed gekomen met de Vlaamsgezinden, zeker toen hij zich later verzette tegen de vernederlandsing van de Gentse universiteit.

Toch was het Nederlands ook voor zijn werk belangrijk, bijvoorbeeld voor de vertaling van werk van de Vlaamse mysticus Ruusbroec, die op zijn denken een onuitwisbare stempel drukte. Maeterlinck sprak ook Engels en Duits.

Het is een andere Franstalige auteur geweest, namelijk Camille Lemonnier,¹⁶ die samen met Maeterlinck Buysse een flinke hand toestak om het in het Frans te proberen. Buysse had Lemonnier eens ontmoet in 1894 bij de kunstschilder Emile Claus in Astene.

Buysse slaagde er echter tijdens de eerstvolgende jaren niet in, wat hij ook probeerde, om de toegang tot het grote Franse publiek te forceren. Maeterlinck had hem hiervoor nochtans binnengeloodst in het invloedrijke Frans-Belgische tijdschrift "Le Réveil"¹⁷, gevestigd in Gent, waar hij de kans kreeg enkele novellen te publiceren: *Le cheval*, *Le baptême* en *Le Garde* (het paard, de doop en de wachter). Het eerste verhaal is opgedragen aan Camille Lemonnier, het tweede aan Emile Claus, het derde aan Maurice Maeterlinck.

Hij schreef ook twee toneelstukken in het Frans: nl. "Henri Léautour" en "Le bâtard" (de bastaard). Maar geen enkel Frans gezelschap toonde zich bereid de stukken te afficheren.

Deze mislukking en ook de weigering van Maeterlinck om het verder op te nemen voor Buysse, leidde zelfs tot enige verkoeling in de vriendschap. Een paar jaar lang schrijft Maeterlinck het meer afstandelijke "vous" in zijn brieven.

---

¹⁶ De Brusselaar Camille Lemonnier die ook in een naturalistische trant schreef zou Buysse sterk beïnvloeden.

¹⁷ Zowel Maeterlinck als Buysse waren bevriend met de redactiesecretaris van het tijdschrift, nl. de jong overleden Albert Frederic Quéquier (1870-1901). A. Van Elslander schrijft hierover in het eerste deel van de *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap*, Gent, 1985, blz. 41 tot 53.

Maeterlinck dwingt Buysse om Nederlands te schrijven

Het blijft dus voor Buysse allemaal bij een wensdroom. Uiteindelijk zal het Maeterlinck zelf zijn die hem terug naar de Vlaamse literatuur drijft. In 1899 schreef hij aan Buysse dat hij er goed had aan gedaan zich bij de Vlaamse taal te houden: "*Je crois que vous avez très bien fait de revenir carrément à notre flamand maternel. Vous y avez gagné une aisance, une abondance, une saveur étonnante*" (Ik geloof dat u er zeer goed aan gedaan hebt om radicaal terug te keren naar uw Vlaamse moedertaal. U hebt er meer ongedwongenheid, rijkdom en een verrassende bekoring mee verworven).

Vermoedelijk is dat voor Buysse een schrale troost, want eigenlijk had hij sterk gehoopt op die doorbraak in de Franse literatuur. Hij zou dan ongetwijfeld het Nederlands vaarwel hebben gezegd. Buysse is, ondanks zijn Vlaams taalgebruik, volgens P.H.S. Van Vreckem¹⁸ immers vooral een product van de Franse taal en cultuur. Ook zijn negatieve houding tegenover het flamingantisme heeft daar mee te maken. Dat hij zich niet volledig tot een Fransdenkende ontwikkelde, heeft te maken met zijn mislukte campagne in de Franse literatuur en wellicht ook met zijn huwelijk met de Nederlandse Nelly Dyserinck.

Buysse vertrekt naar Nederland en Maeterlinck naar Frankrijk

In 1896 huwen de beide vrienden en verlaten de streek. In een brief van 7 augustus schetst Maeterlinck een reisplan in Noord-Italië voor Buysse's huwelijksreis.¹⁹

Maeterlinck trekt naar het Zuiden en Buysse naar het Noorden. Buysse zou zich - geplaagd door heimwee - nog opnieuw vestigen in Vlaanderen, maar Maeterlinck bleef in Frankrijk. Ze maken de wederzijdse belofte elkaar terug te zien, maar dat blijkt gedurende een aantal jaren niet het geval te zijn geweest. Toch zullen ze elkaar nadien nog herhaaldelijk ontmoeten en Buysse zou zowat zijn enige band met zijn geboortestreek blijven.

---

¹⁸ P.H.S. VAN VRECKEM, *De invloed van het Franse naturalisme in het werk van Cyriel Buysse*, uitgave VUB, 1968, blz. 163.

¹⁹ A. VAN ELSLANDER, o.c., blz. 42.

Vooral Maeterlinck was gefascineerd door auto's en motorfietsen. Dat werkte aanstekelijk op Buysse die reeds vóór de Eerste Wereldoorlog ook een auto bezat. Op die manier zullen ze elkaar nog herhaaldelijk ontmoeten, nu eens in Den Haag, dan weer bij Maeterlinck, in Parijs, in Normandië, in Grasse en in Nice maar de vriendschap vervaagt toch wat. Op een bepaald ogenblik schrijft Buysse hierover: *“Ik heb mijn oude vriend nu reeds zoveel jaren gevolgd en opgezocht in de verschillende oorden, waar zijn nogal afwisselende fantasie hem deed vestigen. Ik herinner mij zeer goed de dag, iets meer dan vijftien jaar geleden, toen wij beiden, toevallig op dezelfde ochtend, ons geboorteland verlieten: hij naar Frankrijk; ik naar Holland. Wij scheidden met de wederzijdse belofte elkaar nog dikwijls terug te zien. En die woorden waren waarheid geworden. Hij kwam wel eens naar Holland; ik reisde af ten toe naar Parijs, en geregeld zagen we elkaar terug in Vlaanderen, waar de geboortegrond ons allebei nog heentrok. Hem minder dan mij. Langzamerhand ging hij van Vlaanderen vervreemden; de voeling met zijn land verzwakte. Hij kwam er al zeldzamer, en, tenslotte, als ik hem nog wilde zien, moest ik hem zelf in Frankrijk gaan opzoeken”*.

“Gingen ze als vrienden op gelijke voet met elkaar om, als lezer van elkaars werk reageerden ze duidelijk verschillend” schrijft Joris Van Parys.²⁰ We hadden het al over de enorme bewondering van Buysse voor Maeterlinck. Maar zijn vriend reageert van lovend tot en met kritisch. Maeterlinck zou geregeld wijzen op compositorische en andere technische onvolmaaktheden die hij tijdens zijn lectuur had geconstateerd.

Maurice Maeterlinck heeft wel niet het temperament van Cyriel Buysse en is overigens geen naturalist. Hij deelde wel het anticlericalisme dat Buysse tentoonspreidde en de visie over het katholicisme dat Buysse zelf omschreef als een “stille, onverzettelijke reuzenmacht, die ‘t gansche volk in angstige vroomheid onderworpen hield”.²¹ Maeterlinck had ook voldoende openheid van geest om de excessen en de obsessies in bepaalde van Buysse's werken naar waarde te schatten.

---

²⁰ J. VAN PARYS, *o.c.*, blz. 25.

²¹ In zijn anti-Vlaams artikel in Le Figaro van 5 juli 1902 noemde hij de Vlaamse clerus de meest onwetende van alle clerussen.

Het zou wel eens kunnen dat Maeterlinck indirect heeft bijgedragen tot het meesterwerk "Het gezin Van Paemel". Toen Buysse "Schoppenboer" schreef in 1899, was het Maeterlinck die hem heel wat uitbundige lovende woorden toestuurde. Hij had het werk in één ruk uitgelezen en zette hem ertoe aan een "drame paysan" te schrijven. Dit zou nadien het "Het gezin van Paemel" worden. Hiermee kwam Buysse wel in het anti-burgerlijke kamp van zijn tijd terecht en geraakte in het overwegend conservatieve Vlaanderen vrij geïsoleerd. Maeterlinck heeft dat wellicht aangevoeld en was als gevierd internationaal auteur aanwezig in Gent bij de grote opvoering in de Minardschouwburg in 1903, toen het stuk werd gespeeld door de arbeiders van de Multatulikring. Naar Buysse's eigen getuigenis zou hij toen verklaard hebben: "*Het kan niet beter; in het Théâtre Antoine, in Parijs, zoudt ge geen volmaakter spel bijwonen!*".

Maeterlinck zou in een brief van 14 november 1900 voor het eerst een vergelijking maken tussen Buysse en de kunst van Maupassant: "*Het kleine Gehucht et Beeldeke valent dans leur genre si particulier, avec la physionomie qui leur donne la vie profonde d'une race si ancienne et si originale, ce qui Tourguenieff et Maupassant ont fait de meilleur*".²² (Het kleine Gehucht en Beeldeken die een beeld geven van het echte leven van een zo oud en authentiek volk, evenaren in hun genre het beste werk van Toergenjev en Maupassant).

Buysse vergeet de gestes niet. In 1900 draagt hij zijn bundel verhalen van "Te Lande"²³ aan Maeterlinck op: "*Aan mijn vriend Maurice Maeterlinck zijn deze herinneringen uit ons Vlaanderenland gewijd*". In zijn dankbrief antwoordt Maeterlinck o.m.: "*Je crois que vous avez très bien fait de revenir carrément à notre flamand naturel*" (Ik geloof dat u er zeer goed aan gedaan hebt om radicaal terug te keren naar ons natuurlijk Vlaams).

Bij zijn dank aan Te Lande vermeldt hij "de biezenstekker" als de beste novelle van de zes. Hij noemt ze in zijn brief '*la mieux construit*' (de best geconstrueerde) en karakteriseert ze verder als "*une admirable perle*".

---

²² A. VAN ELSLANDER, o.c., blz. 53.

²³ C. BUYSSE, *Te Lande*, Amsterdam, H.G.W. Becht, 1900.

noire tombée dans une mare de sang”.²⁴ (een prachtige zwarte parel die in een poel van bloed is gevallen).

Nog meer lof. Maeterlinck is enthousiast over een afzonderlijke uitgave van “Het gezin van Paemel” en schrijft hem in een brief van 5 september 1902: “*Je suis curieux de voir représenter la pièce. Je souhaite qu'elle le soit, non par des cabots, mais par de simples ouvriers. Il y aura là à tenter une expérience passionnante et j'accourrai du bout du monde pour y assister*”.²⁵ (Ik ben benieuwd naar de opvoering van het stuk. Ik hoop dat het gespeeld wordt door gewone arbeiders en niet door beroepsacteurs. Het wordt vast een boeiende ervaring en ik zal graag de voorstelling bijwonen, al moest ik er voor van het andere eind van de wereld komen).

Van de Franstalige literatuur die Buysse later nog fabriceert heeft Maeterlinck echter geen hoge pet op. Zo weigert hij het voorwoord te schrijven van de bundel Franse novellen “Comtes des Pays-Bays” die in 1910 in een luxe-uitgave verschenen bij H. Piazza en met illustraties door Henri Cassiers, een Antwerps schilder en graveur die vaak in Nederland werkzaam was. In een brief²⁶ uit zijn woonplaats Grasse, op 29 december 1909, formuleert Maeterlinck op vriendschappelijk en bedachtzame manier de nodige kritiek. Het volgende citaat is tekenend: “*Je suis assez embarrassé: plusieurs de tes petits tableaux sont très heureux en très réussis. Entre autres Par les jardins etc. et La vengeance des gars de Zoutelande, les deux qui apportent quelque chose de nouveau et d'imprévu d(an)s la description de la Hollande. D'autres, notamment: Les femmes et les enfants sur le rivage, sont très faibles. Cette histoire du marin qui ne revient pas et que sa fiancée attend vainement, n'est plus admissible dans aucune littérature*”.

(Ik zit er een beetje mee verveeld: verschillende van je taferelen zijn erg mooi en geslaagd. Onder andere ‘Par les jardins etc’ en ‘La vengeance des gars de Zoutelande’ brengen iets nieuws en onverwachts in de beschrijving van Holland. Andere, zoals ‘les femmes et les enfants sur le rivage’ zijn erg zwak. Het verhaal van de zeeman die niet terugkomt en zijn verloofde die

---

²⁴ Anne-Marie Musschoot in de inleiding op deel vier van het *Verzameld werk Cyriel Buysse*, 1977, blz. XXVII.

²⁵ A. VAN ELSLANDER, o.c., blz. 55.

²⁶ Brief werd opgenomen in de inleiding van Anne-Marie Musschoot van deel vijf van het *Verzameld werk Cyriel Buysse*, 1978, blz. XVIII.

tevergeefs op hem wacht, is niet meer acceptabel in om het even welke literatuur).

In dezelfde brief stelt Maeterlinck dat het bewonderenswaardig is wat Buysse doet in een voor hem vreemde taal, maar dat de stijl toch niet echt is geslaagd. *“Zie je mij al een Vlaamse roman schrijven”* besluit Maeterlinck. Uit de brief blijkt ook dat Maeterlinck op de proefdruk enkele correcties heeft aangebracht. Buysse zou zich nadien wijselijk aan geen Franstalig experiment meer wagen.

Maeterlinck verschijnt in Buysse's reisverhalen

Als symbool voor hun solide vriendschap staat het verhaal, geschreven in 1905, *“Met de Maeterlincks naar het Zuiden”* dat werd opgenomen in het tweede deel van het boek *“Per auto”*²⁷. In dit verhaal worden heel wat interessante anekdotes over Maurice Maeterlinck en zijn levensgezellin de actrice Georgette Leblanc opgenomen.

Over literatuur wordt nauwelijks gesproken en vaak wordt zelfs helemaal niets gezegd: *“Le Dieu zit zwijgend aan het stuur en staart over de weg, strak voor zich uit. Waarom en waarover ook gesproken? Wat te zien is zien we en het geraas van de wagen maakt het gesprek te inspannend. Wij kennen elkaar ook reeds zolang”*. Toen het hondje Golaud wegliep van de auto reageerde Maeterlinck nog eens in het Gents: *“Khé hem lieren appportsjes zoeken en biestjes pakken!”*. Het verhaal kabbelt voor de rest verder en gaat vooral over het landschap in de buurt van Parijs, het Zuiden van Frankrijk, het zoeken van de weg en de reparatie van een lekke band en éénmaal komt het literaire werk blijkbaar ter sprake.. *“Zijn werk! Daar hebben wij nog gedurende de ganse reis geen woord over gesproken! 't komt eindelijk ter sprake, op de laatste avond, na den eten, onder 't roken, in de grote, tot werkkamer ingerichte biljartzaal. Wie Maeterlinck en zijn grote bescheidenheid kent, zal begrijpen hoe moeilijk het is, hem over zijn eigen werk aan de praat te krijgen”*. Het was Georgette Leblanc die net op de laatste avond van zijn verblijf de toestemming wist af te dwingen om voor te lezen uit het toen nog ongepubliceerde handschrift van *“L'Oiseau Bleu”* (de blauwe vogel).

---

²⁷ C. BUYSSE, *Per Auto*, Bussum, C.A.J. Van Dishoeck, 1911.

Maeterlinck op het topput van zijn bekendheid rond 1920.

In het tweede deel van "Per auto" komt Maeterlinck nog aan bod. Een ander autoritje dat in het boek wordt beschreven, maar dan met mevrouw Maeterlinck erbij, gaat richting Brugge op een 'mei-ochtend'. "Naar Brugge" verscheen in De Telegraaf van 25 mei 1912. "*Er mag gesproken worden over lekker eten en drinken, over mooie vrouwen en over lelijke vrouwen, over aardige mensen en geen aardige mensen; er mag gesproken worden over alles, behalve over literatuur*" verzucht Buysse en verder: "*Maeterlinck houdt niet meer van Vlaanderen als vroeger, hij is er van vervreemd, gedenationaliseerd, maar de verrassing is toch sterker dan hij dacht en hij jubelt het uit, haast in weerwil van zichzelf*". Buysse interviewt Maeterlinck over diens viering in Brussel en de 'intieme' ontvangst op het Koninklijk Paleis, en waarin hij zich ontpopt tot amateur-bokser. Het geheel wordt afgesloten met een verslag over een later verblijf bij de Maeterlincks in het Zuiden "Bij de Maeterlincks in Nizza". Buysse is hier duidelijk geïntrigeerd door de verschillende en wat eigenaardige verblijfplaatsen van zijn vriend. Tot besluit van dit bezoek aan de zesde plaats waar hij Maeterlinck opzocht, interviewt Buysse mevrouw Georgette Leblanc, die het toneel zou vaarwel zeggen om zelf te schrijven.

In 1911, wanneer Buysse in Antwerpen (en Gent) op een grootse manier wordt gehuldigd, rekent Maeterlinck hem in zijn wel zeer lovende hulde tot de drie of vier grote vertellers van de laatste vijftig jaar. De tekst wordt voorgelezen door Louis Franck: "*Je place mon vieil ami Buysse parmi les trois ou quatre grands conteurs rustiques de ces cinquante dernières années. C'est notre Maupassant, mais un Maupassant qui ignore volontairement les villes, les casinos, les grandes dames faisandées, les 'Bel-Ami' et les filles. Un Maupassant d'une santé imperturbable et magnifique, un Maupassant exclusivement champêtre qui ne veut s'intéresser qu'aux choses de la vie qui ne passent et ne vieillissent point: le ciel, l'eau, les plaines, les saisons, les villages et les hommes et les femmes qui parlent et pensent encore comme l'eau, les plaines, les arbres et les astres. Quand je désire revoir ma vieille Flandre, j'ouvre un de mes Cyriel Buysse et aussitôt se reveille, bourdonne et refléurit en moi toute mon enfance campagnarde. De chacune des ses pages surgissent les petites maisons propres et nettes dont j'ai souvent poussé la porte, s'élèvent les peupliers, les noyers, les tilleuls sous lesquels j'ai marché lorsque j'avais vingt ans, sortent en foule les paysans en les paysannes qui s'agitent et parlent comme ils faisaient autour des premiers jours de mon adolescence et comme s'ils n'a-*

vaient jamais dormi dans un livre. Car personne, je pense, dans aucune littérature, n'a su faire vivre et parler les paysans comme notre grand ami. C'est entre tant d'autres, le beau miracle de son oeuvre.

Si j'étais condamné à finir mon existence en quelque coin perdu de cette terre où le hasard m'aurait exilé sans espoir de retour, j'y emporterais mon Cyriel Buysse, comme on emportait autrefois, au fond d'un coffre d'or ou d'argent, une poignée de la terre natale. Cela suffirait à ensoleiller, à aérer les plus mauvaises heures. Toute la Flandre est en lui, vivante et immortelle.”²⁸

(Mijn oude vriend Buysse behoort tot de drie of vier grote vertellers van de voorbije vijftig jaar. Het is onze eigen Maupassant, maar een Maupassant die bewust niet schrijft over de steden, casino's, de verdorven vrouwen, de 'Bel Ami' en de meisjes. Een Maupassant met een sterke, onwankelbare gezondheid, een uitsluitend landelijke Maupassant die slechts belangstelling wil hebben voor de dingen des levens die niet voorbijgaan of verouderen: de hemel, het water, de vlakten, de seizoenen, de dorpen en de mannen en vrouwen die nog praten en denken als het water, de vlakten, de bomen en de sterren. Wanneer ik mijn oude Vlaanderen wil terugzien, open ik een boek van Cyriel Buysse en heel mijn landelijke jeugd komt opnieuw tot leven. Op iedere bladzijde zie ik de kleine nette huisjes waarvan ik zo vaak de deur heb geopend, ik zie de populieren, de notelaars en de lindebomen waaronder ik heb gewandeld toen ik twintig was. Ik zie hoe de boeren en boerinnen in de weer zijn en praten zoals in mijn jeugd, alsof ze echt zijn en geen romanpersonages. Want niemand, denk ik, in geen enkele literatuur, weet zo goed de boeren te laten leven en praten als onze grote vriend. Dit is slechts één van de mirakels van zijn werk.

Indien ik veroordeeld zou worden om mijn leven te eindigen in een of andere verloren uithoek van de wereld van waar ik niet meer zou kunnen terugkeren, dan zou ik naar die plek het werk van Cyriel Buysse meenemen, zoals men vroeger in een gouden of zilveren koffer een handvol aarde van de geboortegrond meenam. Dat zou volstaan om de somberste uren op te fleuren. Heel Vlaanderen huist in hem, levendig en onsterfelijk).

Volgens Marc Galle een dichterlijke maar hier en daar erg onjuiste interpretatie van onze auteur, maar dit is dikwijls het geval met huldekritiek

---

²⁸ K. JONCKHEERE, *Boeketje Buysse*, 1974, Manteau, Brussel.

meent hij.²⁹ De tekst maakt wel duidelijk hoezeer Maeterlinck, ondertussen Nobelprijswinnaar³⁰, hechtte aan het werk van Buysse.

De tekst zou trouwens als voorwoord in de Parijse editie van *Het Ezelken* (*Le Bourriquet*) worden opgenomen, die was vertaald door Pierre Maes. Deze vertaling verscheen in 1920 werd gevolgd door een vertaling van een hele reeks andere werken van Buysse, die meestal goed werden ontvangen. Buysse slaagde er in de jaren twintig dan toch in enig succes te boeken bij het Franse lezerspubliek, maar dan wel via de omweg van de vertaling van zijn Nederlands werk.

Baron en graaf

Ook wat ouder geworden, blijft Maeterlinck af en toe nog eens zijn eveneens bejaarde vriend opzoeken of omgekeerd. Zo woont Buysse samen met Maeterlinck in december 1927 een opvoering bij van “*L’Oiseau Bleu*” in het Parijse Odéontheater. Hij bezoekt Maeterlinck bij die gelegenheid in zijn nieuwe verblijfplaats, het oude kasteel van Médan bij Parijs.

Aan Maurice Roelants³¹ vertelde Buysse in 1929, hij is dan 70 jaar: “*Maurice Maeterlinck pleegt mij elk jaar een bezoek te brengen. We gaan dan telkens, naar traditioneel Gentsch gebruik, eens dineren waar nog de goede oude schotels en het goed oud bier te vinden zijn*”. Het etablissement blijkt ‘t Patijntje te zijn.

Om zijn uiterst wankel geworden gezondheid te herstellen en in Maeterlincks nabijheid te kunnen zijn, vertrekt hij begin 1932 naar Nice, begeleid door zijn zuster Alice en de trouwe dienstbode “Netje”, die hem met veel toewijding verzorgt. Buysse neemt zijn intrek in het “Grand Hôtel du Montborron”, gelegen op een heuvel vanwaar hij Maeterlincks vorstelijk domein “Orlamonde” te Castel à Mare kan overschouwen. De twee vrienden ontmoeten elkaar dagelijks, ofwel in het hotel, ofwel in

---

²⁹ M. GALLE, *Cyriel Buysse*, reeks *Ontmoetingen*, 1966, Desclée De Brouwer, blz. 10-11.

³⁰ Maurice Maeterlinck kreeg de Nobelprijs in 1911. Het was een verrassing, want sommigen hadden Emile Verhaeren meer kansen gegeven.

³¹ M. ROELANTS, *op. cit.*, blz. 46.

Orlamonde. Buysse, die bij zijn vertrek geen pennenstok meer kon vasthouden, knapt daar wonderlijk snel op. Na enkele weken verblijf in Nice gaat hij weer achter zijn schrijftafel zitten om zijn “Rivièra-impressies”,³² neer te pennen. De stukken verschenen eerst in het “Algemeen Handelsblad” tussen 8 en 19 mei 1932 en postuum ook in “Groot Nederland” van 1935. Het is een kort stukje over Maeterlinck, met een indirecte weergave van Buysse's bezoek aan Maeterlinck's jongste verblijfplaats in de buurt van Nice.

Buysse gaat even in op de vele bizarre verblijfplaatsen van Maeterlinck.

Op 21 juni 1932 is er een laatste brief van (de toekomstige graaf) Maeterlinck aan (de toekomstige baron) Buysse en vertrouwt hem toe: *“Entre nous je ne tiens pas du tout à être comte! Mais je ne vois pas le moyen de refuser sans une sorte de goujaterie”*.³³ (Onder ons, ik voel er helemaal niets voor om graaf te worden! Maar ik zie geen enkele manier om te weigeren zonder een zekere vorm van onbeschoftheid).

Buysse overleed op 25 juli 1932. Hij was dan effectief net voor zijn overlijden - op 21 juli - baron geworden. In datzelfde jaar krijgt ook Maeterlinck een adellijke titel van de Belgische koning Albert I: die van graaf. Maurice graaf Maeterlinck bleef in Frankrijk wonen. Tot in de jaren twintig bleef deze auteur die op een bepaald ogenblik de “nieuwe Shakespeare” was genoemd zeer invloedrijk, maar dat zou geleidelijk aan tanen. Hij overleed er op 5 mei 1949, *“terwijl buiten het weder heerste dat hij zo vaak in zijn romans heeft beschreven: onweder, wind en regen”* schreef Minne in zijn cursiefje in Vooruit. Hij was zevenentachtig jaar geworden en vergeten. Minne schreef hier nog ontstemd over: *“Wat wilt ge? Ieder volk heeft zijn eigenschappen, en een Nobelprijswinnaar zal het hier nooit halen tegenover de winnaar van de Ronde van Lootenhulle”*.^{34 35}

STEFAN DE GROOTE, Bachte-Maria-Lerne

---

³² De *Rivièra-impressies* werden opgenomen in deel VI van *Cyriel Buysse verzameld werk*, blz. 741-757.

³³ A. VAN ELSLANDER, o.c., blz. 141.

³⁴ J. CAENBERGHS, *De stad als stolp*, in de stedenreeks *Het oog in 't zeil, Gent, de dubbelzinnige*, Bas Lubberhuizen, 2000, blz. 84

³⁵ Met dank aan Jan Luyssaert en Erik Janssens voor het nalezen van de tekst.

Mensen van Toen

Familiekundige rubriek

DE NEVELSE VOORoudERS EN VERWANTEN VAN CYRIEL BUYSSE¹

CYRIEL BUYSSE
(Nevele, 21. September 1859)

Het Recht van den Sterkste. — Uit Vlaanderen. — Mea Culpa. — Wroeging.
— Op 't Blauwhuis. — Daarna. — Tusschen Leie en Schelde. — In de
Natuur. — Het Leven van Rozeke van Dalen. — 't Bolleken, enz.

Uitgave van, De Vlaamsche Boekhandel, 18, Eikstraat, Brussel

Cyriel Buysse
(Verzameling André Bollaert)

---

¹ Ik dank de heer Joris Van Parys, Buysse-biograaf, die deze tekst kritisch heeft nagelezen en mij op enkele onnauwkeurigheden heeft gewezen.

I. PIERRE BUYSSE²

Werd geboren te Beerlegem ca. 1744. Op jonge leeftijd trok hij naar Sint-Niklaas waar hij in dienst ging bij een landbouwer. Hij huwde te Sint-Niklaas op 1 juli 1769 met Isabella Thérèse Carolina Lagaisse, geboren te Wakken op 29 mei 1743. De overlijdensdata werden niet teruggevonden, omdat het koppel naar alle waarschijnlijkheid niet in Sint-Niklaas is gestorven.

II. PIERRE JEAN FRANCOIS BUYSSE

Werd geboren te Sint-Niklaas op 7 november 1772. Op zijn achttiende trok hij naar Nevele waar hij de schoenmakersstiel gaat leren bij de familie Pieter Cannoodt in de Langemunt.

Hij huwde te Nevele op 20 februari 1797 (2 ventôse jaar VI) met Barbara Thérèse Baert (°Nevele 15 februari 1772), spinster, d.v. Joseph Baert en Anne Marie Behaeghel. Getuigen waren haar vader Joseph Baert³; haar neef François Lagaisse, 50 jaar, kleermaker; Pierre Bruggeman, winkelier en zijn vrouw Françoise Comparé, vroedvrouw, allemaal wonende in Nevele. De huwelijksakte is getekend: *Barbara theresja baert, Pierre Buyse* (sic) kon niet lezen of schrijven.

De jonggehuwden vestigden zich in de Sint-Jansstraat 92, in een huis van Felix Blomme, waar Pierre Buysse het beroep van schoenmaker uitoefende. Barbara Thérèse Baert overleed in haar woning wijk Dorp te Nevele op 6 mei 1838. Het overlijden werd aangegeven door haar man Pieter Buysse 64 jaar, schoenmaker, en Louis Geldof, 60 jaar, veldwachter.

Pierre Buysse stierf in zijn woning wijk Dorp te Nevele op 3 februari 1848. Zijn overlijden werd aangegeven door zijn zoon Judovicus Buysse, 50 jaar, schoenmaker, en Bernard Verbiest 31 jaar, schrijver. Volgende kinderen werden uit dit huwelijk geboren:

---

² A. JANSSENS, *Industrieel erfgoed (VIII): De cichoreifabriek Buysse-Loveling te Nevele*, in *Het Land van Nevele*, jg. XVIII (1987), afl. 2, p. 71-75.

³ Joseph Baert is de bekende Nevelse klokkenmaker, zie J. LUYSSAERT, *De oudst gekende Baert-klok van Nevele*, in *Het Land van Nevele*, jg. XXXII (2001), afl. 1, p. 67-72.

Blandina Buysse (°Nevele 5 juli 1831 - †Ruisselede 30 oktober 1918) was getrouwd met Carolus Ludovicus Lootens; zij waren de ouders van Kamiel Lootens (°Nevele 21 juli 1869 - 2 november 1940), de latere hoofdonderwijzer van Nevele. Zij was de dochter van Eugene Buysse, een broer van Louis Buysse, de grootvader van de Nevelse schrijver Cyriel Buysse. (Verzameling Het Land van Nevele)

1. Louis Buysse, zie verder onder III
2. Charles Buysse, °Nevele 4 oktober 1799 (12 vendemaire jaar VIII). Getuigen: Pierre *Buyse* (sic), schoenmaker; François Lagaisse, 52 jaar, kleermaker en Sophie Roeges, 22 jaar en monteuse.
3. Constance Buysse, °Nevele 1 januari 1801 (12 pluviöse jaar IX). Getuigen: Jean Meganck 23 jaar, brouwer en Bernard Claeys, 32 jaar, knecht.
4. Eugene Buysse, °Nevele 15 december 1802 (24 frimaire jaar XI): Getuigen: Bernard Claeys 36 jaar, veldwachter en François Goryn, 30 jaar, schoenmaker. Hij was getrouwd met Blandina De Coster. Hun dochter Blandina *Buyze* (sic) (°Nevele 5 juli 1831) trouwde met Ludovicus Lootens; zij waren de ouders van Kamiel Lootens (°Nevele 21 juli 1869 - november 1940), de latere hoofdonderwijzer van Nevele die enkele gedichten heeft nagelaten.⁴
5. Edouard, °Nevele 6 september 1806, Getuigen: François Baert, 28 jaar, horlogemaker en Jacques Fredericq, 28 jaar, schrijver.
6. Eugenie Buysse, °Nevele 29 december 1809. Haar geboorte werd aangegeven door Pierre *Buijse* (sic), 39 jaar, schoenmaker. Getuigen waren Jean Baert, 35 jaar en Francois Baert, 32 jaar allebei horlogemakers.⁵

III. LOUIS BUYSSE

Werd geboren te Nevele op 26 maart 1798 (6 germinal jaar VI). Getuigen: Pierre *Buyse* (sic), schoenmaker; Joseph Baert, horlogemaker en schoonbroer en François Lagaisse, neef.

Louis *Buyse* (sic), schoenmaker, wonende te Nevele, huwde op 11 februari 1830 in Vinkt met Amélie Goeminne, geboren te Deinze op 25 maart 1801 (4 germinal jaar IX), dochter van Joannes Baptiste Goeminne (†Deinze 7 oktober 1810), en van Marie Colette Van Ooteghem, winkelierster uit

---

⁴ Zie A. JANSSENS, *Kamiel Lootens, een figuur uit ons heem*, in *Het Land van Nevele*, jg. XI (1980), afl. 1, p. 38-62.

⁵ Broers van Barbara Thérèse Baert, echtgenote van Louis Buysse.

Vinkt.⁶ Het gezin Buysse woonde in de St.-Jansstraat (= Langemunt) te Nevele. Louis Buysse was er tussen 1830 en 1846 schoenmaker en werd vanaf 1856 koopman in leder genoemd.

In 1846 bestond het gezin uit volgende personen:⁷

1. Buysse, Louis, schoenmaker, °Nevele, 48 jaar.
2. Goeminne, Amelie, huisvrouw, °Petegem, 45 jaar.
3. Buysse, Louis, schoenmaker, °Nevele 16 jaar.
4. Buysse, Auguste, z.b., °Nevele, 14 jaar.
5. Buysse, Honoré, z.b., °Nevele, 9 jaar.
6. Buysse, Dymphina Stephanie, z.b., °Nevele, 6 jaar.
7. Buysse, Pieter, z.b., °St.-Niklaas, 72 jaar, weduwnaar.⁸

Vanaf 1856 woonde het gezin in het Dorp, 90 te Nevele en telde toen volgende personen:⁹

1. Buysse, Louis, koopman, °Nevele, 58 jaar.
2. Goeminne, Amelie, huisvrouw, °Petegem, 56 jaar.
3. Buysse, Louis, ameldonkmaker, °Nevele, 26 jaar.
4. Buysse, Honoré, schoenmaker, °Nevele, 21 jaar.
5. Buysse, Dymphina, z.b., °Nevele, 19 jaar.
6. Buysse, Louise Constance, z.b., °Nevele, 28 december 1865.¹⁰

Uit het huwelijk van Louis Buysse met Amélie Goeminne werden volgende kinderen geboren:

1. Louis Buysse, zie verder onder IV.
2. Auguste Buysse, (°Nevele 12 januari 1832-+Gent 8 maart 1920). Gehuwd te Gent op 6 juli 1861 met Emma Hauff (°Gent 14.10.1835-+Gent 19.7.1965).
3. Honoré Buysse (°Nevele 6 oktober 1833, als kind overleden).

---

⁶ G.A.Deinze, Burgerlijke Stand Vinkt, huwelijken 1823-1832.

⁷ G.A.N., Bevolkingsregister 1846, deel I, p. 239.

⁸ De aangegeven leeftijd 72 jaar klopt niet met zijn geboortjaar 1772.

⁹ G.A.N., Bevolkingsregister 1856, deel I, p. 208.

¹⁰ Zij is een dochter van Honoré Buysse, een zoon van Louis (°Nevele 1798).

4. Felix Guillelmus Buysse (°Nevele 22 augustus 1834). Getuigen: Constantinus Maertens, 23 jaar, “professeur” en Felix Goeminne, 22 jaar, “professeur” in Gent.

5. Honoré Buysse (°Nevele 28 september 1836). Getuigen: Eugenius Buysse, 34 jaar, kleermaker en Jean Baptiste Lava, 81 jaar, particulier, Vinkt. Honoré Buysse was gehuwd met Elisa Coleta Simoens (°Harelbeke 1 mei 1837). In 1856 was hij schoenmaker, in 1864 *negociant*, in 1866 koopman in gist.

In 1866 woonde hij met zijn gezin in de Tieltstraat 40 maar op 30 september 1878 verhuisden ze naar Gent.¹¹

Kinderen:

– Louisa Constance Buysse, °Nevele 28 december 1865. Getuigen: Charles De Fraeye, 36 jaar, gemeentesecretaris en Petrus Francies Coryn, 32 jaar, schrijver.

– Daniël Buysse, °Nevele 10 april 1870. Getuigen: Charles De Fraeye, 40 jaar, gemeentesecretaris en Jan Frans Van der Cruysen, 30 jaar.

– Aimé Valère Buysse (°Nevele 5 oktober 1874).

– Clara Augusta Virginia Buysse (°Nevele 17 augustus 1876).

6. Dymphina Stephanie Buysse, werd geboren te Nevele op 4 augustus 1839. Getuigen: Leo De Volder, 51 jaar, veldwachter en Bernard Verbiest, 23 jaar, schrijver.

Zij trad in het huwelijk te Nevele op 30 mei 1864 met Jules Eugenius Van Heuverswijn (°Kruishoutem 30 maart 1842); fabrikant en koopman (zv Désiré Vulgain Napoleon Van Heuverswyn (†20 oktober 1842) en Sophia Simoens, winkelierster te Kruishoutem). Getuigen: Eugene Van Heuverswyn, 49 jaar, griffier te Gent; Joannes Francies Colpaert, 56 jaar, commissaris van de politie te Kruishoutem, stiefvader van de echtgenoot; Louis Buysse, 33 jaar fabrikant, broer en Honoré Buysse, 27 jaar, *negociant*, broer. Het paar verhuisde naar Gent op 22 juli 1864.

---

¹¹ G.A.N., Bevolkingsregister 1866-1870, deel I, p. 57.

Louis Buysse overleed te Nevele op 11 oktober 1858. Het overlijden werd aangegeven door zijn broer Eugenius Buysse, 56 jaar, herbergier en kleermaker en gemeentesecretaris Bernard Verbiest, 42 jaar.

Amélie Goeminne stierf te Nevele op 21 oktober 1862. Haar overlijden werd aangegeven door haar zwager Eugenius Buysse, 60 jaar, kleermaker en Louis Geldof 62 jaar, veldwachter.

IV. LOUIS BUYSSE

Werd geboren te Nevele op 23 november 1830. De geboorte werd aangegeven door zijn vader Ludovicus Buysse, 32 jaar, schoenmaker. De getuigen waren Louis Van Lerberge, 43 jaar *vleeshouwer* en Leo Dias, 26 jaar, koopman.

In 1848 was hij schoenmaker, in 1856 ameldonkmaker en vanaf 1864 suikerij- en ameldonkfabrikant.

Hij trouwde te Nevele op 7 mei 1858 met Marie Pauline Sophie Loveling. Getuigen: Auguste Buysse, *commies*, wonende te Gent, broer van de echtgenoot; Jozef Alexander Fredericq, 36 jaar, koperslager, halfbroer en Felix Augustus Van der Vennet, 34 jaar, ameldonkfabrikant, *zwager van halven bedde* van de echtgenote.

Hij stierf te Nevele op 31 maart 1908, zijn echtgenote Pauline Loveling overleed te Nevele op 11 februari 1909.

Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren:

1. Cyriel Buysse, zie onder V.
2. Arthur Buysse, °Nevele 14 april 1864. Getuigen: Bernard Verbiest, 47 jaar, gemeentesecretaris en Petrus Francies Coryn, 30 jaar, schrijver. Arthur Buysse was doctor in de rechten en huwde op 19 april 1890 te Gent met Augusta Beaucarne. Hij stierf te Gent op 28 september 1926. Arthur Buysse en Augusta Beaucarne hadden één dochter Madeleine Buysse die gehuwd was met Paul Verschoore.
3. Alice Buysse (°Nevele 8 juli 1868-+25 januari 1963). Getuigen: Charles De Fraeye, 38 jaar, gemeentesecretaris en Pieter Francies Coryn, 34 jaar, schrijver. Zij was getrouwd met Eduoard De Keyser, brouwer te Zaffelare (°Moerbeke 26 juni 1863-+Gent 16 juli 1946).

Staande van links naar rechts:

1. Valère Lootens (Nevele 1902-Vosselare 1967) - 2. Marie-Louise Bekaert, echtgenote van Kamiel Lootens (Zomergem 1878-Nevele 1959) - 3. Gaston Lootens - 4. Pharailde Lootens, zuster van Kamiel Lootens (Nevele 1861-Nevele 1934) - 5. Alice, echtgenote van Gaston Lootens - 6. Zoon Brison uit Soigny - 7. Palmyre Voet

Zittend van links naar rechts:

1. Kamiel Lootens (Nevele 1869-Nevele 1940) - 2. Charles Buysse (uit Amerika) - 3. Cyriel Buysse (Nevele 1859-Afsnee 1932) - 4. Helene Lootens (Nevele 1899-Knokke-Heist 1973) - 5. Rachel Lootens (Nevele 1898-Melle 1976)
(Fotoarchief Walter De Smet, Gentbrugge)

V. CYRIEL GUSTAVE EMILE BUYSSE

Werd geboren te Nevele op 20 september 1859. Getuigen: Bernard Verbiest, 43 jaar, gemeentesecretaris en Petrus Francies, Coryn, 25 jaar, schrijver.

Op 1 oktober 1896 huwde hij te Haarlem met Nelly Dyserinck (1864-1944), weduwe van Theod. N. Tromp.

Hij overleed te Afsnee op 25 juli 1932 aan uremie of bloedvergiftiging ten gevolge van nierinsufficiëntie.¹² Enkele dagen voor zijn dood werd hem op 21 juli 1932 de titel van baron verleend.¹³

Uit dit huwelijk werd één zoon geboren René Buysse (°Den Haag 28 augustus 1897-Deurle 24 september 1969).

René Buysse huwde in 1921 met Germaine Rolin (°Gent 27 september 1883-+Elsene 15 april 1965). Dit huwelijk werd ontbonden te Deurle op 25 april 1936. Hij hertrouwt op 16 mei 1936 in Gent met Mathilde (Maddy) Nerincx (°Leuven 16.05.1908-+Deurle 11.05.2000).¹⁴ Zij was de dochter van de Leuvense hoogleraar Alfred Nerincx en Marguerite Rolin, de zuster van René's eerste vrouw Germaine Rolin.¹⁵

Hun kinderen zijn:

Guy Buysse (°Gent 3 januari 1937-+Brussel 14 augustus 1981). Omdat Guy Buysse zich had bekeerd tot het Russisch-orthodoxe geloof, liet zijn moeder ondanks de vrijzinnigheid van vader René Buysse en grootvader Cyriel Buysse een orthodox kruis op de grafsteen aanbrengen.¹⁶

Nadine Buysse (°Gent 1 april 1939).

Door het overlijden van barones Maddy Buysse-Nerincx verdween de adellijke titel uit de familie.¹⁷

Jan LUYSSAERT, Merendree

---

¹² J. VAN PARYS, *In de hoop van vrede. De nadagen van Cyriel Buysse, in Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap*, XVI, Gent, 2000, p. 95, noot 271.

¹³ J. VAN PARYS, *a.w.*, p. 86.

¹⁴ J. VAN PARYS, *a.w.*, p. 110-111 en noot 317.

¹⁵ J. VAN PARYS, *a.w.*, p. 86, noot 239.

¹⁶ J. VAN PARYS, *a.w.*, p. 103, noot 295.

¹⁷ J. VAN PARYS, *a.w.*, p. 111, noot 321.

UIT DE PRAKTIJK: MOEDERS ZONDER NAAM

Frans Diericx, pastoor te Hansbeke, legde er in 1624 het eerste parochiaal doop-, huwelijks- en overlijdensregister aan. De doopakten, die hij in het eerste doopboek registreerde, zijn doorgaans kort en bondig. Hij vermeldde wel de voornaam maar niet altijd de achternaam van de moeder. Vond hij het niet belangrijk de familienaam van de moeder te vernoemen of kende hij hem simpelweg niet?

Als het gaat om ouders die vóór het bijhouden van het eerste huwelijksregister getrouwd waren en hun huwelijk derhalve niet geregistreerd werd, of als ze op een andere parochie gehuwd waren, zit de familievorser met een probleempje. Wie was de moeder? Soms ligt het antwoord voor het rapen of kan na enig zoekwerk gevonden worden.¹

Zo doopte pastoor Diericx in de jaren 1633-1641 vijf kinderen van Baudewijn Maenhout: Abraham (°03.04.1633), Baudewijn (°03.10.1635), Petronella (°21.11.1639), Jacob (°17.11.1640) en Joanna (°30.10.1641). Hij noemde in de doopakten telkens een zekere Livina als moeder. Bij het doopsel van een zesde kindje Sara, geboren op 7 mei 1643, voegde hij er uiteindelijk de familienaam Van Heyste aan toe.

Zo ook werden in de jaren 1624-1633 zes dopelingen van Jacob Van Vincq en van ene Maria ingeschreven: Frans (15.12.1624), Anna (11.5.1625), Philippa (30.01.1627), Pieter (02.09.1629), Maria (07.07.1630) en Jacoba (07.08.1633). Geen verdere vermeldingen in het doopregister. De familienaam van de moeder kon nochtans met enige zekerheid achterhaald worden door raadpleging van het overlijdensregister. Men vindt er althans de doodsakte van ene Maria Serwerters (lees Serweytens) (†31.12.1640), echtgenote van ene Jacob Van Vincq.

---

¹ A.MARTENS, *Uit de praktijk. Vader gekend, wie was de moeder?*, in *Mensen van Toen*, jg. 4, 1994, afl. 4, p.99-102.

Soms treft men naam en toenaam van het echtpaar aan in andere archivalia.²

De doopakten van pastoor Diericx bevatten echter gaandeweg meer bijzonderheden. In 1642-1645, de laatste jaren van zijn leven, vermeldde hij uitzonderlijk ook de echtgenoot van de meter, wat zijn opvolgers niet meer deden. Onder deze echtparen schuilen stellig verscheidene ouderparen, geboren in de vorige eeuw, waarvan het huwelijk nog niet opgetekend werd.³ Om die reden kan het misschien nuttig zijn deze echtparen op te sommen. Mogelijks bevat de lijst enkele zogenaamde moeders zonder naam.

Aerts Maria, ux Carel Van Laeke
Braet Joanna, ux Lucas De Wilde
Bruggeman Catharina, ux Baudewijn De Meyere
Clays Joanna, we Geert Van Vincq
Claeys Joanna, we Joos De Suttere
Clercqs Margareta, ux Jan Martens
Damoës Jacoba, ux Gillis De Backere
Danens Sara, we Lieven De Meyere
Debaets Joanna, ux Jan Wittewrongele
De Bliccq Joanna, we Joos De Meyere
De Brabantere Petronella, ux Pieter De Deckere
De Meyere Guielma, ux Jan Martens
De Meyere Petronella, ux Guille De Clercq
De Meyere Philippa, ux Geert Martens
De Paepe Joanna, we Elias De Brabantere
Dobbelaere Mauritia, ux Pieter De Werdt
Gijssels Elisabeth, ux Jan Lefebvre
Heveraert Joanna, ux Frans Charpijn
Heyns Joanna, ux Jan Morthier
Yngels Catharina, ux Marten Van Maldeghem
Lancksweert Maria, ux Frans Vercruisen
Lievens Catharina, ux Vincent Van Moerbeke

---

² A. MARTENS, *Een overstapje naar de 16^e eeuw*, in *Levensboom*, jg. 11, 1998, nr. 3, p. 65-70.

³ Sommige van deze meters/echtparen woonden niet in Hansbeke.

Lootens Francisca, ux Jan Van Hofackere
Lybaert Judoca, ux Marten Van Bueren
Maenhout Joanna, ux Mathijs Van Wassenhove
Maenhout Passchasia, ux Lieven Loontiens
Martens Joanna, ux Marten Rootsaert
Martens Joanna, ux Adriaan Vande Walle
Martens Livina, ux Arnold Van Wassenhove
Micaert Jacoba, ux Mathijs Van Michem
Minsberghe Anna, ux Marijn Hoste
Myncke Anna, ux Gisselbrecht Martens
Paus Anna, ux Laurens Rootsaert
Paus Joanna, ux Jan Van Hulle
Quaetem Martina, ux Pieter Rootsaert
Ruiters Livina, ux Jan Landtuyt
Speeckaert Joanna, ux Geert Martens
Standaert Elisabeth, ux Joos Maenhout
Standaert Sara, ux Abraham Maenhout
Sutterman Livina, ux Andries Van Vynckt
Timmerman Petronilla, we Jan Bundervoet
Van Beveren Livina, ux Joos Feels
Van Bueren Gherulpha, ux Gherulf Standaert
Van Daele Joanna, ux Joos Sutterman
Van Daele Maria, ux Geert Van Rentergem
Vande Reviere Joanna, ux Pieter Van Maldeghem
Vande Velde Judoca, ux Jan Wille
Vande Walle Catharina, ux Jan Pijcke
Van Heyste Anna, ux Hendrik De Cuypere
Van Heyste Joanna, ux Geert De Deckere
Van Heyste Livina, ux Baudewijn Maenhout
Van Hulle Maria, ux Servaes Neyt
Van Hulle Sara, ux Jan Van Vincq
Van Kerrebrouck Anna, ux Jan De Brabantere
Van Kerrebrouck Catharina, we Gabriel Van Hulle
Van Vincq Catharina, ux Pieter Van Daele
Van Vincq Joanna, ux Gillis Van Heyste
Van Vincq Livina, ux Lieven Van Lecuwen
Van Vincq Maria, ux Jacob Van Vincq
Van Wassenhove Livina, ux Andries Van Heyste

Verdonck Elisabeth, ux Willem De Cuypere
Verspueet Judoca, we Jan Rogier
Verwee Clara, ux Laurens Formentrau
Verwee Maria, ux Baudewijn Rootsaert
Wille Petronilla, ux Marten De Ruitere
Willems Elisabeth, ux Mathijs Lamme
Willems Joanna, we Pieter Geluck

Albert MARTENS, Gent

VONDELINGEN IN DE POESELSE OVERLIJDENSREGISTERS

Bij het doornemen van de overlijdensregisters valt het op dat daarin regelmatig familienamen voorkomen die voor onze streek zeer ongewoon zijn. Nader onderzoek leert ons dat het hier in vele gevallen gaat om vondelingen. De traditie wilde namelijk dat de familienaam van de vondeling enig verband moet hebben met de vindplaats van het kind of een herkenningsteken of voorwerp dat bij de vondeling was teruggevonden. In de Poeselse overlijdensregisters, die zich in de Nevelse bevolkingsdienst bevinden, vonden we tussen 1824 en 1917 veertien inschrijvingen van vondelingen terug. Alle kinderen werden gevonden te Gent en waren door de Burgerlijke Godshuizen van de provinciehoofdstad ondergebracht bij een pleeggezin, de voeder of opvoeder genoemd. Slechts drie onder hen bereikten een normale leeftijd, de elf anderen werden slechts enkele maanden oud, sommigen onder hen slechts enkele weken.

Naam	Voornaam	Gevonden op	Overlijdensdatum	Opvoeder
Tournon	Joannes	22/10/1841	07/03/1843	Joseph Coen, wijk Bessemstraat ¹
Verkort	Maria Pelagia	26/04/1843	18/12/1643	Joseph Coen, wijk Bessemstraat
Medicis	Maria	12/11/1842	25/02/1844	Joseph Coen, 59 jaar
Steys	Ludovicus	29/05/1845	18/06/1845	Carolus-Ludovicus Verplaetse, Mortierstraat

¹ Landbouwer Joseph Coen (°Poesele 25/03/1780) was gehuwd met Maria-Theresia Lovaert (°Bachte-Maria-Leerne 09/03/1800), dochter van Bernardus (houtzager te Bachte-Maria-Leerne) en Florentina Coppens. Naast vondelingen kregen zij ook de zorg over enkele verlaten kinderen die, net als de meeste vondelingen, op zeer jonge leeftijd overleden zoals: Lucia Baudewijns (†26/02/1844) 3 maand oud, onwetige dochter van Francisca Amelia Baudewijns. Emilius D'Haese (†13/06/1844) 14 maand oud, onechte zoon van Sophia D'Haese. En in 1845 overleed in de woning van Bernardus De Schuyter in de wijk Poucqstraat Petrus Lyssens, verlaten kind, een maand oud, onechte zoon van Amelia Lyssens.

Naam	Voornaam	Gevonden op	Overlijdensdatum	Opvoeder
Baret	Josephina	december 1844	24/04/1846	Fernandus Van de Walle, Schauthoek
Deudon	Nicasius	06/07/1846	30/10/1847	Petrus Everaert, Dorp
Casel	Carolina	08/10/1848	09/12/1848	Bruno De Pestel, Schauthoek
D'Harte	Carolus-Ludovicus	28/08/1857	12/09/1857	Petrus Van Laeke, Dorp 31, mandenmaker
Horsel	Albertus	mei 1857	16/10/1857	Petrus Van Laeke, Dorp 31, mandenmaker
Polyn	Joannes	09/12/1857	25/12/1857	Carolus Van Maldegem, Dorp 41, werkman
Prontof	Emma	12/01/1864	10/02/1864	Joannes Ide, Schauthoek, werkman
Trioen ²	Jacobus	08/08/1824	30/05/1893	niet vermeld
Candys ³	Franciscus	1834	26/09/1811	niet vermeld
Leancour ⁴	Clementia	11/12/1845	17/04/1917	niet vermeld

André BOLLAERT, Poesele

- ² Jacobus Trioen was vermoedelijk elf dagen oud toen hij op 08/08/1824 werd gevonden "als zoon van onbekende ouders". Hij was gehuwd met Regina Thienpont en ingeschreven als dagloner in het Bevolkingsregister. Hij overleed in de Kluyskensstraat te Gent op 30/05/1893.
- ³ Bij zijn overlijden in zijn woning in de Poekestraat 5 was Franciscus Candys landwerkman en 77 jaar oud, "geboren te Gent en wonende te Poesele wier ouders onbekend zijnde". Hij was gehuwd met Maria-Theresia Vermeire.
- ⁴ Clementia Leancour, werkvrouw, was de weduwe van Petrus Braet met wie ze op 24/11/1875 was gehuwd. Ze overleed in haar woning in de Beentjesstraat 16.

HONGERSNOOD TE HANSBEKE IN DE JAREN 1694-1695

De 17de eeuw wordt ook weleens de “ongelukseeuw” genoemd. Vooral de tweede helft van deze eeuw was een bewogen periode. Oorlogstroebelen joegen meermaals de bevolking op de vlucht, hetgeen de verspreiding van pest- en dysenterie-epidemieën in de hand werkte. Herhaalde misoogsten brachten hongersnood. Die crisissituaties leidden tot hoge sterftcijfers onder de bevolking.

Zoals blijkt uit de parochiale overlijdensregisters werd ook Hansbeke niet gespaard.

In september 1631 brak er pest uit onder de soldaten van de Oudburg die te Hansbeke in het fort langs de zuidzijde van de Brugse Vaart gelegd waren. Een 15-tal pestlijders (soldaten, vrouwen en kinderen) bezweken aan deze *contagieuse sieckte*. Of iemand van de slachtoffers tot de plaatselijke bevolking behoorde, is niet duidelijk.¹

In 1645 werd Zuid-Meetjesland onder de voet gelopen door eigen en vreemde legers, ook Hansbeke. De *loreynen* waren *up de prochie ende daerontrent ghecommen twelck is gheschiet vande maent van juny tot ontrent den xven october*. Alle parochianen waren gevlucht, *soo vande loreynsche soldaten als franschen vyant*. Toen de vluchtelingen in de tweede helft van oktober naar huis terugkeerden woedde een epidemie. Binnen een tijdspanne van 15 opeenvolgende weken overleden 85 inwoners.²

Ook in het jaar 1676 stierven uitzonderlijk veel Hansbekenaren ingevolge rodeloop (bloeddiarree of dysenterie, een buikloop met bloedontlasting). De epidemie brak uit in (het begin van) september en duurde wellicht vier à zes maanden waarin men meer dan honderd doden telde.³

---

¹ A. MARTENS, *Slachtoffers van de pest te Hansbeke, anno 1631*, in *Mensen van Toen*, jg. 2 (1992), afl. 1, p. 26-28.

² A. MARTENS, *Hoog dodencijfer te Hansbeke in het jaar 1645*, in *Mensen van Toen*, jg. 8 (1998), afl. 1, p. 5-12.

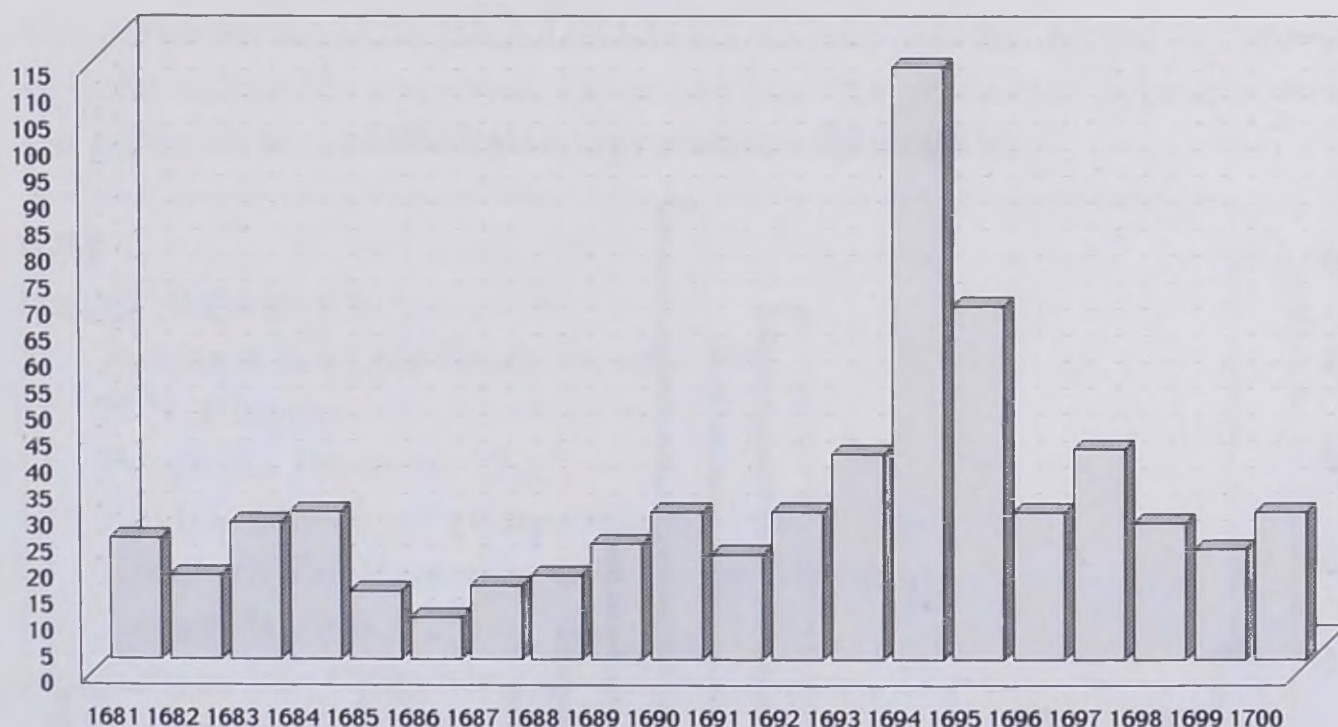
³ A. MARTENS, *Slachtoffers van een epidemie te Hansbeke, anno 1676*, in *Mensen van Toen*, jg. 10 (2000), afl. 3, p. 57-64.

Op het einde van de 17de eeuw heerste hongersnood in onze gewesten. Ondervoeding verzwakt het lichaam, zonder verweer tegen allerlei ziekten. De voedselschaarste maakte te Hansbeke in 1694-1695 vele slachtoffers zoals blijkt uit het diagram van de sterftcijfers.

Overlijdens in de periode 1681-1700

Jaartal	Dodental	Jaartal	Dodental	Jaartal	Dodental
1681	23	1688	16	1695	67
1682	16	1689	22	1696	28
1683	26	1690	28	1697	40
1684	28	1691	20	1698	26
1685	13	1692	28	1699	21
1686	8	1693	39	1700	28
1687	14	1694	112		

Jaarlijks dodencijfer 1681-1700

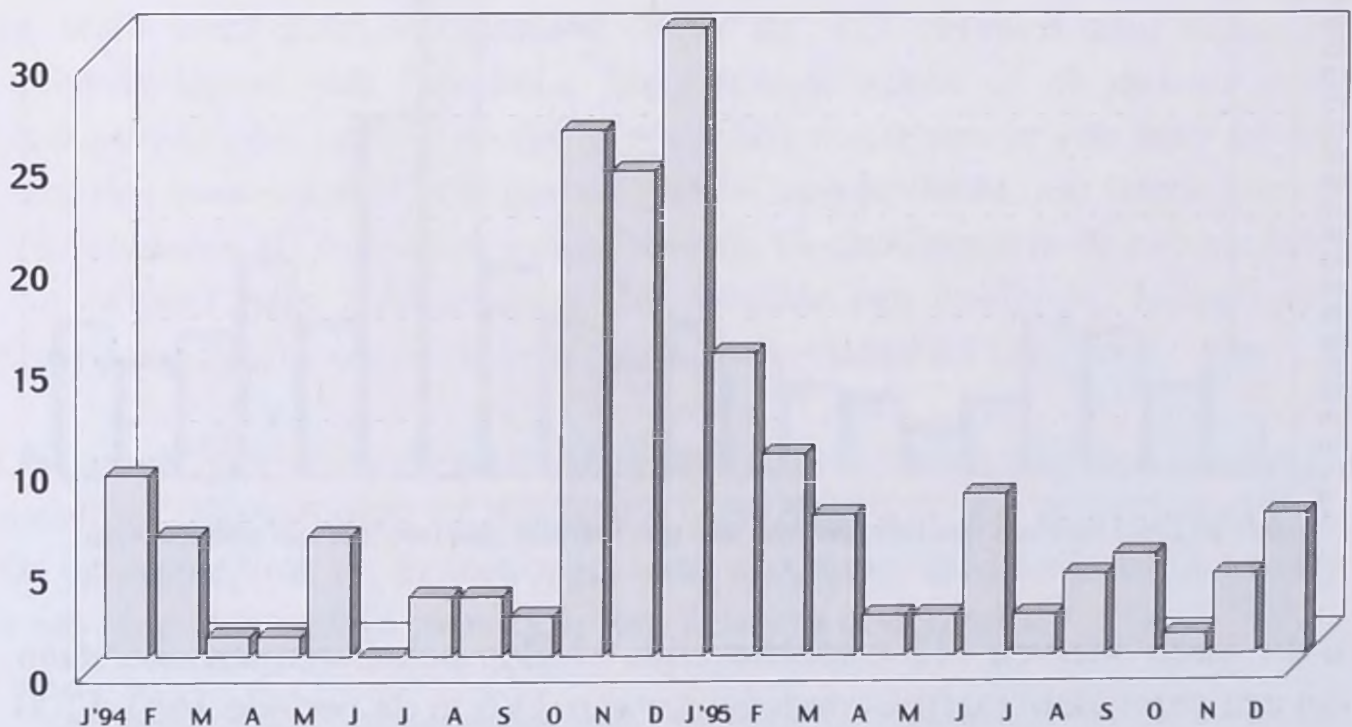
In die jaren stierven 112 respectievelijk 67 Hansbekenaren ten overstaan van een gemiddeld jaarlijks dodencijfer van 23,6 in de periode 1681-1700 (exclusief 1694 en 1695). Er waren in 1694 viermaal, in 1695 driemaal meer overlijdens dan het gemiddelde in de voorgaande en navolgende jaren.

Uit het diagram van het maandelijks dodencijfer in de jaren 1694-1695 wordt een en ander duidelijk.

Maandelijks dodencijfer

Maand	1694	1695
januari	9	15
februari	6	10
maart	1	7
april	1	2
mei	6	2
juni	-	8
juli	3	2
augustus	3	4
september	2	5
oktober	26	1
november	24	4
december	31	7
	112	67

Maandelijks dodencijfer 1694-1695

Het aantal doden steeg plots van 2 in de maand september 1694 tot 26 à 31 in de herfstmaanden 1694 en daalde vervolgens in de wintermaanden 1695 van 15 tot 7. Het is duidelijk dat de hongersnood die in de maand oktober 1694 toesloeg het gevolg was van een mislukte oogst. Het voedselgebrek

duurde ongeveer zes maand. In die zes maanden stierven 113 inwoners d.i. gemiddeld een 20-tal per maand ten overstaan van een normaal maandelijks gemiddelde van 3,6 in dezelfde jaren. Men kan stellen dat nagenoeg 90 van de 113 inwoners tengevolge van de heersende hongersnood overleden.

Jacob Gheerts, deservitor te Hansbeke, noteerde de doden door elkander in het overlijdensregister. Het lijkt erop dat hij zijn nota's van de overleden parochianen slechts bijwijlen in het dodenboek overpende en nadien nog andere doden inschreef. Hij kon blijkbaar het register niet regelmatig bijhouden. Hij gebruikte benamingen *infans* en *proles* voor kinderen die enkele dagen, weken of maanden oud waren, soms ook nog voor kinderen van 10 jaar of ouder. Van een aantal kinderen vermeldde hij de doopnaam niet (enkel de voornaam en familienaam van hun vader), evenmin het geslacht, de ouderdom, de precieze overlijdensdatum.

Alle personen die in de jaren 1694-1695 stierven worden hierna in chronologische volgorde opgesomd. De tussen haakjes geplaatste gegevens werden geput uit het toenmalige doop- en huwelijksregister.⁴

1694

Januari (9 doden)

- 01 Jacoba (Clais) we Pieter Styart
- 01 N.N. Claeys
- 11 Petronilla Janssens, 27 j.
- 12 Egidius Maenhout zv Baudewijn, 21 j.
- 13 Elisabeth Van Renterghem vv Jacob Martens
- 14 Joanna Janssens, 22 j.
- 15 (Livina Van Ooteghem) vv Frans Coppens, 27 j.
- 18 Petronilla Braet, 36 j.
- 30 Petrus Swevers, pastoor, 78 j., begraven in de kerk

---

⁴ Afkortingen: we = weduwe, wr = weduwnaar, vv = vrouw van, mv = man van, dv = dochter van, zv = zoon van, kv = kind van, tv = tweeling van, j = jaar, m = maand, w = week, d = dag, N.N. = (voor)naam onbekend.

Februari (6 doden)

- 02 Joanna De Pape ex Sint-Lievens-Esse, 74 j., begraven te Gent Ekkerghem
- 03 Pieter Meganck, 35 j.
- 06 Jacob De Wulf, 26 j.
- 12 Maria Van Vinckt dv Andreas (en Gervina Lamme), 2 d.
- 23 Guillelm Wijnsberghe, 75 j., begraven in de kerk
- 24 Livina Foritier dv Gisleen (en Jacoba De Vreese), 3 m.

Maart (1 dode)

- 16 Lucas De Wilde, 27 j.

April (1 dode)

- 02 Philip Braet, schipper, schielijk overleden op zijn boot te Gent, op 3 april begraven te Hansbeke

Mei (6 doden)

- 13 Francisca Van Maldeghem, 28 j.
- 19 Joannes Van Hulle, 76 j.
- 21 Joannes Blomme, 20 j.
- 21 Judoca Maenhout vv Baudewijn Van Hyfte, 54 j.
- 23 Elisabeth De Cloet vv Joos Hanssens ex Zomergem, 29 j.
- 24 Gervina Landuyt, 60 j.

Juli (3 doden)

- 18 Pieter Van Speybrouck, 64 j.
- 22 Barbara Lamme, we, 60 j.
- 31 Christina Rutsaert

Augustus (3 doden)

- 12 Petronilla Dobbelaer vv Joannes Lievens, 44 j.
- 22 Judoca Dierix, 30 j.
- 22 Lieven Van Maldeghem, 60 j.

September (2 doden)

- 11 Susanna Braet vv Joannes Steyaert, 40 j.
- 30 Georgia Coens vv Lieven Van (N)ooteghem, 40 j.

Oktober (26 doden)

- 13 Pieter Van Heyste, 60 j.
- 14 Pieter Verniers, 50 j.
- 14 N.N. Mortier kv Pieter, 3 m.
- 14 N.N. Dobbelaere kv Pieter, 8 j.
- 16 N.N. Dobbelaer kv Pieter, 6 j.
- 16 N.N. Verhelst kv Joannes
- 16 N.N. Maenhout kv Baudewijn
- 16 N.N. Slock kv Egidius
- 16 N.N. Van Vinckt kv Egidius
- 16 N.N. De Muynck kv Joannes
- 16 N.N. Huybrecht kv Joannes
- 16 N.N. De Muynck kv Baudewijn
- 17 Pieter Van Maldegem, 30 j.
- 20 Livina Van Heuste we Gerard Hanssens, 76 j.
- 20 Jan De Ryttere, 40 j.
- 21 Pieter Van Gavere, 60 j.
- 23 Livina Lamme vv Baudewijn Van Hove, 34 j.
- 24 Martina Roegis, 50 j.
- 26 Joanna (De Brabanter) vv Sander Yserman, 49 j.
- 27 Francisca De Muynck vv Jacob Lambrecht, 38 j.
- 28 Joanna Rutsaert we Jan De Ryttere, 40 j.
- 28 Catharina Putte, 50 j.
- 30 Petronilla (De Vriendt) vv Laurens Verniers, 36 j.
- 30 Anna Van Hyfte vv Joos Vande Putte, 30 j.
- 31 Catharina N.N. vv Adriaen Van Oottegem, 60 j.
- 31 Joannes Van Vinckt, 60 j.

November (24 doden)

- 02 Pieter Van Maldegem, 30 j.
- 05 Adriaen De Cooman, burgemeester, 73 j., begraven in de kerk
- 06 Arnold De Rantere, 40 j.
- 06 Maria De Neve, 50 j.
- 06 Livina (Van Maldeghem) vv Matthijs Lamme, 50 j.
- 06 Pieter Rutsaert, 38 j.
- 12 Livina Everaert, 24 j.
- 13 Francisca Slock, 60 j.
- 16 Joannes Rutsaert, 40 j.

- 16 Jacoba Van Hyste, 26 j.
- 17 Sander Yserman, 40 j.
- 23 Joannes De Brabanter, 40 j.
- 24 Judoca Van Maldeghem dv Pieter, 13 j.
- 26 Lucas Janssens, schielijk overleden, 80 j.
- 26 Adriaen Martens, 45 j.
- 27 Maria N.N. vv Egidius Van Vinckt, 55 j.
- 28 Egidius Colpart zv Gerard
- 28 N.N. en N.N. De Brabander tv Joannes
- 28 N.N. Van Vinckt kv Gerard
- 28 N.N. Furitier kv Gisleen
- 28 N.N. Colpart kv Jacob
- 28 N.N. Clais kv Marten
- 29 Livina Van Vinckt dv Jacob (en Cornelia Beelaert), 27 j.

December (31 doden)

- 01 Georgia Kesse we, 60 j.
- 02 Joannes Cornelis, 30 j.
- 03 Pieter Martens
- 04 Gerard Van Vinckt, 40 j.
- 04 N.N. Kesse kv Philip
- 05 Judoca Derdynne vv Lucas Juliaens, 55 j.
- 05 Joannes Verleyen, schielijk overleden, 44 j.
- 05 N.N. Vande Veirre kv Joos
- 06 Egidius Slock
- 06 Joanna Van Hoecke we Pieter Roegis, 31 j.
- 08 Petronilla Van Vinckt vv Arnold Coddens, 26 j.
- 10 N.N. Maenhout kv Abraham
- 11 N.N. Van Vinckt kv Egidius
- 11 N.N. De Brabanter kv Elias
- 11 N.N. De Bruyne kv Gerard
- 11 N.N. De Grave kv Gerard
- 11 N.N. Goethals kv Marten
- 12 Elisabeth Braet we Gerard Yserman, 60 j.
- 12 Pieter Van Renterghem, 60 j.
- 13 Lucas Juliaens, 60 j.
- 13 Gerard Herpels, 35 j.
- 13 N.N. Rutsaert kv Jacob

- 14 Joannes Van Vooren, 30 j.
- 14 Joannes Coene, 34 j.
- 14 Andreas Van Hamme, 24 j.
- 24 Petronilla Rutsaert dv Lieven, 40 j.
- 27 N.N. Coddens kv Arnold
- 28 N.N. Goethals kv Joannes
- 29 N.N. Steyaert kv Joannes
- 29 Joanna Brant we, 50 j.
- 31 Chritophora Landuyt, 25 j.

1695

Januari (15 doden)

- 03 Mauritius Lamme zv Matthijs (en Livina Van Maldeghem), 21 j.
- 06 Livina De Vos we Joannes Van Vooren, 30 j.
- 08 Susanna Dobbelaer vv Georgius Vande Veere, 65 j.
- 09 Balduinus Maenhout (wr Nikolaa Martens en Maria De Munck, mv Petra Braet), 60 j.
- 11 Gerard De Bruyne (mv Anna Van Moerbeke), 36 j.
- 12 (Pieter) Van Hoecke zv Pieter (en Anna Van Maldeghem), 6 m.
- 13 (Joanna) Van Maldegem dv Pieter (en Petronilla Verschuren), 4 w.
- 14 Christoffel Duyvettere (mv Elisabeth Van Maldeghem), 40 j.
- 15 Pieter Vander Ginst zv Egidius (koster) en (Petronilla Damours), 40 j.,
begraven in de kerk
- 18 Philip Verstraete zv Pieter (en Elisabeth Tys), 9 j.
- 20 Joannes De Wert zv Egidius (en Maria De Vreese), 17 j.
- 20 Joannes Van Hulle, 64 j.
- 21 Judoca Lievens, 50 j.
- 26 Guilielma Vande Veere we Joannes De Brabantere, 34 j.
- 31 Maria De Schrijver vv Cornelis Baiens, 45 j.

Februari (10 doden)

- 02 Judoca Lamme vv Egidius Meganck, 33 j.
- 04 (Frans) Vande Putte zv Pieter (en Anna Van Vinck), 4 j.
- 06 Alexandrina Swevers vv Pieter De Muynck (baljuw), 55 j., begraven
in de kerk
- 14 Maria Steyaert we Joos Bobyn, 36 j.
- 20 Anna Vercoutere, 40 j.

- 23 Baudewijn De Muynck, pachter kasteelgoed, 41 j., begraven in de kerk
- 25 Jacob Rutsaert, 78 j.
- 27 Catharina Van Maldeghem vv Gerard De Grave, 30 j.
- 27 (Jacob) Danneels zv Pieter (en Elisabeth Braet), 4 w.
- 27 N.N. Danneels kv Pieter (en Elisabeth Braet)

Maart (7 doden)

- 03 N.N. De Rytere kv Joannes (en Joanna Rutsaert)
- 04 N.N. Van Huffele kv Paul (en Livina Van Heyste)
- 17 (Livina) Rutsaert dv Daniel (en Adriana Vande Veere), 3 j.
- 24 Judoca Van Rentergem vv Pieter Martens, 30 j.
- 26 Petronilla De Wert ex Aalter, kind overleden in het huis van Pieter Putte
- 29 Maria Martens dv Pieter, 6 j.
- 30 Egidius Verborght, 36 j.

April (2 doden)

- 11 Catharina Mommens, 58 j.
- 12 Jacob Roegis zv Pieter (en Joanna Van Hoecke), 7 j.

Mei (2 doden)

- 04 Jacoba Van Maldegem, 58 j.
- 27 Joannes Goethals, 34 j.

Juni (8 doden)

- 03 Anna Wieme we (Stefaan Milecamp), 34 j.
- 04 Marten Van Maldegem (zv Jacob en Susanna Momme), 18 j.
- 13 Petronilla Braet vv Jacob Veevaete, 38 j.
- 15 Joannes Verhelst, 40 j.
- 19 Jacob Yde, 24 j., begraven in de kerk
- 20 Vincent Furitier (mv Livina Pycke), 44 j.
- 22 Francisca (Bruyssens) vv Frans Roeges, 26 j.
- 27 Egidius Meganck (wr Judoca Lamm), 40 j.

Juli (2 doden)

- 04 Jacob De Vreese, schielijk overleden, 30 j.
- 27 Joanna Steyaert, 30 j.

Augustus (4 doden)

- 14 Andries Van Vinckt, 36 j.
- 15 Pieter Lootens zv Joannes (en Maria Winne), 1 j.
- 20 Joanna Rutsaert vv Baudewijn Clais, 36 j.
- 28 Anna Lamme we, 63 j.

September (5 doden)

- 03 Joanna Baiens dv Cornelis (en Maria Deschrijvers), 24 j.
- 17 N.N. Lomme kv Lieven (en Joanna Meganck)
- 18 (Pieter) Mynsberghe zv Nicolaas (en Maria Ryckaert), 3 j.
- 23 Jacob Le Febre (zv Jan en Elisabeth Gysseles), mv Margareta Deligne, 42 j.
- 30 (Elisabeth) Cocquyt dv Joos (en Livina Biscop), verdronken, 2 j.

Oktober (1 dode)

- 16 Judoca De Wulf vv Egidius Van Hulle, 25 j.

November (4 doden)

- 07 Maria Baiens dv Cornelis (en Maria Scrijvers) geestesziek
- 09 Pieter Colpaert zv Gerard, 13 j.
- 15 Andreas Van Vinckt (zv Joos en Barbara Lamme), 32 j.
- 18 Egidius Van Hulle (zv Jan en Catharina Corrijn), mv Judoca De Wulf, 26 j.

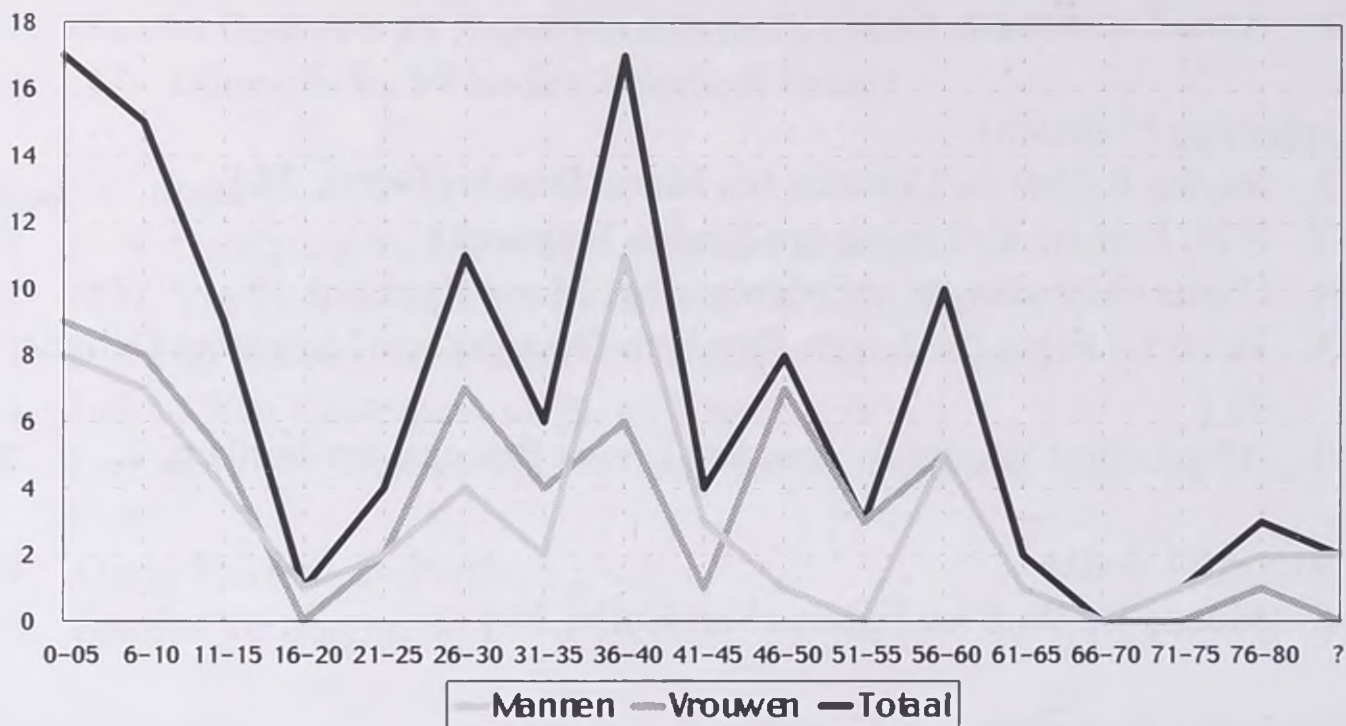
December (7 doden)

- 08 Egidius Vander Ginst, koster gedurende 48 j., 76 j., begraven in de kerk
- 17 Elisabeth Vercammen we (Egidius Vander Ginst), 50 j., begraven in de kerk
- 17 N.N. Rutsaert kv Pieter (en Joanna De Splenter), 4 j.
- 18 (Maria) De Splenter dv Andreas (en Maria De Wulf), 12 d.
- 18 Jacob Neyt zv Frans (en Maria Joanna Praet), 9 d.
- 20 Joannes Neyt zv Frans (en Maria Joanna Praet), 11 d.
- 23 Adriaen Colpaert, 42 j.

De volgende tabel vermeldt de in de herfst 1694-winter 1695 overledenen per leeftijdsgroep en per geslacht. Alle kinderen, waarvan de ouderdom niet vermeld is (en die als *infans* of *proles* werden ingeschreven) zijn hier-

bij evenredig verdeeld over de leeftijdsgroepen 0-5, 6-10, 11-15. Kinderen waarvan het geslacht niet gekend is zijn fifty-fifty gerangschikt.

Overledenen per leeftijdsgroep 01.10.1694 - 31.03.1695

Tijdens de maanden van hongersnood vielen slachtoffers in alle leeftijdsgroepen, vooral kinderen in de groep 0-10 (28,3%), relatief weinig tieners (8,0%). In de middengroep 31-60 (55,6%) waren opvallend veel volwassenen, groep 31-40, in de zomer van hun leven (20,3%). Ongeveer 5% doden waren ouderlingen, uit de groep 61-80 die al weinig talrijk was gezien de lage levensverwachting.

Albert MARTENS, Gent

**Bibliotheek van de heemkundige kring
"Het Land van Nevele"
Hansbekedorp 33, 9850 Hansbeke**

De bibliotheek is voor iedereen toegankelijk elke eerste zondag van de maand van 10 uur tot 12 uur (niet in juli) en na telefonische afspraak met Jan Luyssaert (09/371.60.53). De catalogus op onze tijdschriften *Het Land van Nevele* en *Mensen van Toen* kan ook geraadpleegd worden in de Gemeentelijke Bibliotheek van Nevele, Stationsstraat 20, Landegem

Bibliothecaris

Julien Scherpereel, Hammeken 21, 9850 Merendree

Bestuur

André Bollaert (secretaris dagelijkse werking)
Irène Buysse
Wim De Clercq
Stefaan De Groote
Lieven De Ruyck (secretaris tijdschriftadministratie)
Yvonne De Keere
Daniël D'Hooge
Eleke Langeroot
Jan Luyssaert (voorzitter)
Marcel Michiels
Hugo Schaeck
Julien Scherpereel (bibliothecaris)
Arnold Strobbe (ondervoorzitter)
Eddy Verstraete

Website

<http://www.landvannevele.com>

E-mail

info@landvannevele.com